ΠΑΝΑΓΗ Γ. ΛΕΚΑΤΣΑ

ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ

• Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ •

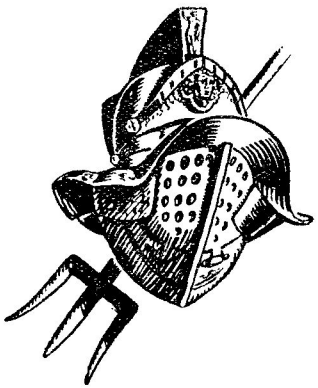

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝ. & Π. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ — ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1945

ΠΑΝΑΓΗ Γ. ΛΕΚΑΤΣΑ

ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ

• Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ •

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝ. & Π. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ — ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ
1945

Ἦτανε, λέει, Θρᾶκας ἀπὸ μιὰ νομαδικὴ φυλή[1], μπορεῖ ἀπ' αὐτὲς ποὺ πολεμοῦσαν τοὺς Ρωμαίους ὅταν ὁ ἀνθύπατος Ἄππιος Κλαύδιος μάταια προσπαθοῦσε νὰ ὑποτάξει τοὺς ἀτίθασσους, περίφημους γιὰ τὴν ἀντρεία τους λαοὺς τῆς Θράκης. Καβάλλα σ' ἀνεμόποδα ἄλογα ἔφευγαν μπρὸς στὸν ὄγκο τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, γιὰ νὰ ἐφορμήσουν ὕστερα ἀναπάντεχα, ν' ἀποσυνθέσουν τὶς γραμμές, νὰ κόψουν τὰ περάσματα, ν' ἀναστατώσουν τοὺς καταυλισμούς, νὰ καταστρέψουν τὶς ἐφοδιοπομπὲς καὶ νὰ ἐξαφανιστοῦνε μὲ τὴν ἴδια γρηγοράδα. Πέθανε ὁ Ἄππιος Κλαύδιος χωρὶς νὰ καταφέρει νὰ δαμάσει τὸν ἀντίπαλο ποὺ δὲν βρισκόταν πουθενὰ γιὰ νὰ καταστραφῆ κι ἦταν παντοῦ σὰν ἤθελε νὰ καταστρέψει. Ὁ νέος στρατηγὸς Γναῖος Σκριβώνιος παράτησε τοὺς Θρᾶκες θέλοντας καὶ μὴ κι ἄνοιξε μὲ τοὺς Δάρδανους καινούργιο πόλεμο — μ' ἕνα λαὸ ποὺ κατοικοῦσε ἀπὸ τὴ βόρεια Μακεδονία ὡς τὸν Ἴστρο. Ὁ Σπάρτακος μὲ πλῆθος Θρᾶκες συμπολεμιστὲς ἤρθε νὰ πολεμήσει σύμμαχος καὶ φίλος, μὰ προπάντων μισθοφόρος, τῶν Ρωμαίων[2]. Συγγενικὸ αἷμα καὶ κοινὰ συμφέροντα μπροστὰ στὰ καταχτητικὰ τῆς Ρώμης σχέδια ἦσαν ἔννοιες ποὺ δὲν ἀπασχολοῦσαν τὸ μυαλὸ τῶν βάρβαρων αὐτῶν φυλῶν, ποὺ αἰσθάνονταν τὸν πόλεμο σὰν πρώτη ἀνάγκη. Ἦταν ἐξάλλου καὶ συνήθεια τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς νὰ ἐκμεταλλεύεται τὶς ἐσωτερικὲς διχόνοιες τῶν λαῶν, νὰ τοὺς χωρίζει, νὰ τοὺς φέρνει ἔτσι ἀντιμέτωπους, νὰ τοὺς ἀδυνατίζει καὶ νὰ τοὺς ὑποδουλώνει. Ἀλλὰ μιὰ μέρα ὁ Σπάρτακος ἐξαφανίστηκε καὶ πῆρε τὰ βουνὰ ἐπικεφαλῆς ὁμάδας διαλεχτῶν πολεμιστῶν ν' ἀρχίσει ἕναν ἄγριο κλεφτοπόλεμο μὲ τοὺς Ρωμαίους[3]. Ἀλλὰ οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔπαψαν καὶ νὰ νικοῦν καὶ κάποια μέρα αἰχμαλωτίστηκε κι αὐτὸς[4] καὶ πέρασε στὰ σίδερα νὰ μάθει τί στοιχίζει κανενὸς ἡ τόλμη νὰ τὰ βάνει μὲ τὴ Ρώμη. Δεμένος θ' ἀκολούθησε τὸ θρίαμβο τοῦ νικητῆ Σκριβώνιου καὶ θὰ ἐχτέθηκε ὕστερα στὴν ἀγορὰ μ' ἕνα ἐπιχρυσωμένο στέμμα στὸ κεφάλι. Μαζί του ἦταν κι ἡ Θράκισσα γυναίκα του, μάντισσα κατὰ τὴν παράδοση, μαινάδα τῶν Διονυσιακῶν ὀργιασμῶν, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν πρωταρχικὴ λατρεία τῶν λαῶν τῆς Θράκης. Μάλιστα λένε πὼς σὰν ἔφτασε στὴ Ρώμη ὁ Σπάρτακος κι ἀποκοιμήθηκε κάποια

στιγμή, ἦρθε ἕνα φίδι νὰ πλεχτῆ μὲ σχῆμα μυστηριακὸ στὸ πρόσωπό του· καὶ τότε ἡ μάντισα γυναίκα του προφήτεψε πὼς θ' ἀποχτοῦσε κάποια δύναμη — μεγάλη δύναμη καὶ φοβερή, ποὺ ὡστόσο θά 'φτανε σ' ἄτυχο τέλος[6]. Ἦταν ὁ διαλεχτότερος στὴν ὀμορφιά, στὴ δύναμη καὶ στὸ παράστημα, ἐξαίσιος, τύπος γιγαντόσωμος[7], γι' αὐτὸ καὶ θὰ τὸν εἶχαν κρύψει στὸ κλουβὶ τῆς ἀγορᾶς, ὅπου οἱ πλούσιοι μόνο πλησιάζαν. Ἡ μεγαλοκυρὰ ποὺ θὰ τὸν ἔπερνε γιὰ σκλάβο τοῦ ἀνεχόρταγού της κρεβατιοῦ, θά 'πρεπε νὰ ζυγίσει σίγουρα πολὺ χρυσάφι· μὰ ὁ ἔντιμος μονομαχοτρόφος Γναῖος Λέντουλος Μπατιᾶτος, ποὺ συντηροῦσε στὴν Κάπουα σχολὴ μονομάχων καὶ παρακολουθοῦσε μὲ ζηλότυπη ἔγνοια τὴ δουλαγορά, πρόφτασε — τὸν ἀγόρασε γιὰ μονομάχο[8]. Ἡ Κάπουα φημιζόταν γιὰ τὸ ἐξαίρετο κλῖμα της ποὺ τόνωνε τὴν εὐρωστία τῶν γυμναζόμενων κορμιῶν, γι' αὐτὸ κι ἐκεῖ οἱ σχολὲς τῶν μονομάχων θ' ἀνθονούσαν, ὅπως στὴ Ραβέννα[9]. Βρισκόμαστε πραγματικὰ στὸν τελευταῖον αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὴ Θεία Ἐνσάρκωση, ὅταν τὸ θέαμα τῶν μονομαχικῶν ἀγώνων εἶχε καταντήσει ἡ πιὸ μεγάλη ὑπόθεση τῆς Ρώμης. Τόση ἦταν τοῦ θεάματος ἡ σπουδαιότητα, ποὺ λίγο ἀργότερα ὁ Αὔγουστος τελειώνει τ' ἀπομνημονεύματά του ἀναφέροντας τὸ „ἄπειρον" ἐκεῖνο πλῆθος τῶν χρημάτων ποὺ δαπάνησε παρουσιάζοντας στὸν ὄχλο μονομάχους, ναυμαχίες καὶ θηριομαχίες[9]. Οἱ ἐπαρχίες δὲν ἄργησαν νὰ μιμηθοῦν τὴν κοσμοκράτειρα· τὸ θέατρο ποὺ πρῶτα σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο μαρτυροῦσε τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, παραμερίστηκε παντοῦ ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ Ἀμφιθέατρο, ἀπὸ τὸ ἐμβληματικὸ τοῦτο μνημεῖο τῆς λατινικῆς θηριωδίας. Μόνο στὴν Ἑλλάδα, φαίνεται, δὲν ἔπιασε τὸ θέαμα, παρὰ σὲ πολιτεῖες, ὅπως ἡ Κόρινθο, περισσότερο ρωμαϊκὲς καὶ διεφθαρμένες. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι προτείνανε νὰ ἱδρύσουν καὶ στὴν πόλη τους ρωμαϊκὸ ἀμφιθέατρο, ἕνας φιλόσοφος τοὺς ἀποστόμωσε, λέγοντας μόνο πὼς προτοῦ τὸ χτίσουν πρέπει νὰ γκρεμίσουν τὸ βωμὸ τῆς Εὐσπλαχνίας[10]. Ὁ λόγος του μποροῦσε νά' χε κι ἕνα ὑπονοούμενο, πώς, καθὼς ἔδειξε ἡ ἐπανάσταση τοῦ Σπάρτακου ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸν γκρεμισμένο αὐτὸ βωμό, — ἐκεῖνοι ποὺ θὰ τὸν ξανάχτιζαν δὲν θὰ ἦσαν βέβαια οἱ μονομάχοι.

Μαζὶ μὲ τὸ Σπάρτακο βρισκόνταν μέσα στὴ σχολὴ τοῦ Λέντουλου πάνω ἀπὸ διακόσιοι μονομάχοι [11], Θρᾶκες, Κίλικες, Γαλάτες, Τεύτονες— ὅλοι ἀπὸ τὶς πιὸ γερὲς καὶ πολεμόχαρες ράτσες τῆς οἰκουμένης, ἄλλοι μαθητευόμενοι, ἄλλοι βετεράνοι πιά, μὰ ὅλοι τους καταδικασμένοι στὴν αἰσχρὴν ἐπίδειξη νὰ παίζουν μὲ τὴν τέχνη καὶ τὴν τύχη τὴ ζωή τους· προορισμένοι νὰ σφαγοῦν μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δοῦν τὰ πλήθη πῶς θ' ἁπλώνεται ἡ σκιὰ τοῦ θάνατου στὸ πρόσωπό τους. Μ' ἀπὸ τὰ κείμενα καὶ τὶς μνημειακὲς παράστασες μποροῦμε νά'χουμε μιὰ πλήρη εἰκόνα τῶν λογῆς κατηγοριῶν ποὺ οἱ διακόσοι τρόφιμοι του Λέντουλου ἦσανε καταταγμένοι [12].

Ὁ Ἀνδαβάτης εἶχε πλήρη ἀμυντικὸ ὁπλισμό, μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὸ κράνος ποὺ τοῦ σκέπαζε τὸ πρόσωπο ὅλο· χτυπιέται στὰ τυφλὰ μ' ὅμοιο του ἀντίπαλο, ἀλλὰ κι' ἐδῶ, μέχρι θανάτου. Ὁ Γαλάτης ἔχει ἀσπίδα ἐλλειψοειδῆ, ταινίες χάλκινες στὰ πόδια του, ἴσιο σπαθὶ ἢ λόγχη στὸ δεξὶ καὶ γαλατικὸ κράνος ἢ σκοῦφο στὸ κεφάλι· ὁ ἴδιος σὰν ἀντίπαλος τοῦ Διχτυοβόλου ἔχει στὸ κράνος του γιὰ ἔμβλημα ἕνα ψάρι. Ὁ Διμάχαιρος πολεμοῦσε μὲ δύο μαχαίρια, φοροῦσε χιτῶνα, ἐπίδεσμο στὸ δεξὶ χέρι, κάλτσες ἢ περικνημίδες, μὰ ὄχι κράνος. Ὁ Ἱππέας ἔχει θώρακα, κράνος κλειστὸ μὲ ὀπές, ἐπίδεσμο στὸ δεξὶ χέρι του, μικρὴν ἀσπίδα στρογγυλὴ καὶ λόγχη· καὶ πολεμάει μ' ἀντίπαλο ὅμοια ἁρματωμένο. Ὁ Βροχοφόρος ἔχει πέτσινη ποδιὰ μὲ ζώνη, ἐπίδεσμο στὸ ἀριστερό του χέρι καὶ μετάλλινη ἢ πέτσινη ἐπωμίδα στὸν ἀριστερό του ὦμο· στὸ ἀριστερὸ κρατεῖ θηλειὰ καὶ στὸ δεξί του ἕνα ραβδὶ καμπυλωμένο. Ὁ Ὁπλομάχος εἶναι ὁ ἀρχαῖος ὁπλίτης μὲ τὸν κλασσικὸ βαρὺ ὁπλισμό, κράνος μὲ μάσκα ἢ ὄχι, θώρακα, μεταλλικὸ μανίκι, ἀσπίδα καὶ περικνημίδες, ὅλος ἕνας ὄγκος ἀπὸ μέταλλο, ὁ πιὸ δυσκολοκίνητος ἀπὸ τοὺς μονομάχους· παρουσιάζεται βέβαια ἀργότερα, ἀλλὰ τὸ πρότυπό του βρίσκεται ἐξαρχῆς καὶ στὸν Γαλάτη, στὸ Σαμνίτη καὶ στὸ Θρᾶκα. Ὁ Διχτυοβόλος, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Γαλάτη μὲ τὸ ψάρι στὸ κράνος, τοῦ Μουρμίλλο, ἔχει ἕνα δίχτυ στὸ δεξὶ — στὸ ἀριστερὸ μιὰ τρίαινα κι ἕνα μαχαίρι· δὲν ἔχει θώρακα καὶ κράνος, μὰ χιτῶνα ἢ ποδιά, πλατειὰ ζώνη, ἐπίδεσμο στὸ ἀριστερὸ καὶ μιὰ μετάλλινη ἢ

πέτσινη πλάκα στὸν ὦμο. Ὁ Σαμνίτης μὲ τὸν κλασσικὸ σαμνιτικὸ ὁπλισμό, φοράει περικνημίδα στ' ἀριστερό του πόδι κι ἐπίδεσμο στὸ δεξὶ χέρι του, κράνος στὴν κεφαλὴ κλειστὸ μπροστά, μὲ γύρο καὶ λοφίο ψηλό, κρατεῖ μεγάλη ἀσπίδα πιὸ πλατειὰ στὸ ἀπάνω μέρος νὰ φυλάει τὸ στῆθος του καὶ μάχεται μὲ ξίφος. Ὁ Κυνηγός, διάδοχος τοῦ Σαμνίτη σὰν ἀντίπαλος τοῦ Διχτυοβόλου, φοράει κι αὐτὸς σαμνιτικὸ ὁπλισμό, μὰ κράνος χωρὶς γύρο καὶ λοφίο. Ὁ Θρᾶκας, ἀντίπαλος τοῦ Σαμνίτη, ἀλλὰ καὶ τοῦ Μουρμίλλο κάποτε, φοράει καὶ τοῦτος κλειστὸ κράνος μὲ λοφίο ψηλό, ποδιὰ μὲ ζώνη γύρω στὴν κοιλιὰ καὶ δυὸ περικνημίδες· κρατάει μικρὴ ἢ μεγάλη ἀσπίδα στρογγυλὴ ἢ τετράγωνη καὶ μάχεται μὲ κυρτὴ σπάθα. Πλῆθος ἄλλοι, ὁ Παιγνιάριος, μὲ μικρὴν ἀσπίδα, γυρισμένο ραβδὶ καὶ μαστίγιο, ὁ Προκλητής, μὲ σαμνιτικὸ ὁπλισμὸ μὰ μὲ μικρὴν ἀσπίδα κάποτε καὶ μὲ κοντὸ σπαθί, ὁ Γροσφομάχος, μὲ κοντάρι μὲ λουριὰ κι ὅμοιον ἀντίπαλο, ὁ Σαϊτευτὴς κι ὁ Σκίσσορ, ἀπὸ τ' ὄνομα μόνο γνωστοί, συμπλέκονται σὰ λεπτομέρειες στὴ μεγάλη εἰκόνα. Τὸ ζεῦγος ποὺ περισσότερο ἄρεσε καὶ βρίσκεται συχνότερα ἀπεικονισμένο στὰ μωσαϊκά, στ' ἀγαλματάκια καὶ στ' ἀνάγλυφα, εἶναι ὁ Διχτυοβόλος, ὁ *Retiarius*, μὲ τὸ δίχτυ καὶ τὴν τρίαινα, ἐνάντια στὸν βαρειόπλιστο Γαλάτη, τὸν *Murmillo*, μὲ τὸ ψάρι στὸ κεφάλι. Εἶναι ἕνα εἶδος κυνηγιοῦ θαλάσσιου θηρίου[13]: Ὁ Διχτυοβόλος κυνηγάει τὸ πελαγίσιο τέρας, τὸν δυσκολοκίνητό του ἀντίπαλο, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν γελάσει τάχα τραγουδώντας κάποιο πλανερὸ τραγούδι:

„Non te peto, piscem peto·
Quid me fugis, Galle?"

Τοῦ ρίχνει ὡστόσο κάποτε τὸ δίχτυ, τὸν περιτυλίγει, τὸν καρφώνει μὲ τὴν τρίαινα κι ὁρμάει μὲ τὸ μαχαίρι του νὰ τὸν ἀποτελειώσει. Ἂν ὅμως ἀστοχήσει ρίχνοντας τὸ δίχτυ — ἀλλοίμονό του· πρέπει νὰ φεύγει τώρα αὐτὸς μπρὸς στὸν ἀντίπαλο, κι εἶναι χαμένος πιὰ μὲ τέτοια δυσανολογία στὸν ὁπλισμό, ἐξὸν ἂν βρεῖ πάλι καιρὸ νὰ συμμαζέψει φεύγοντας τὸ δίχτυ του καὶ νὰ τὸ ξαναρίξει στὸν ἀντίπαλό του.

Ἡ βάρβαρη τούτη συνήθεια ἐπιχωρίαζε, σὰν ὑποκατάστατο, φαίνεται, τῶν ἀρχαιότερων στοὺς τάφους ἀνθρωποθυσιῶν, στὴν Ἐτρουρία καὶ στὴν Καμπανία[14]. Στὴ Ρώμη τὴν ἐγκαινίασαν τὸ 264 οἱ Βροῦτοι Μάριος καὶ Δέκιμος γιὰ τὴν κηδεία τοῦ πατέρα τους[15], κι ἀπὸ τὰ τότε οἱ ἀγῶνες, συνηθίζονταν σὰ θέαμα καὶ σὰν ἐξιλαστήρια τελετὴ στὶς ἐπικήδειες τελετουργίες[16] — εἴτε ἀπὸ θέληση τῆς διαθήκης τοῦ νεκροῦ εἴτε ἀπὸ τὴ φιλο-

δοξία καὶ τὴν εὐσέβεια τῶν δικῶν του[17]. Ξακουστοὶ ἔμειναν οἱ μονομαχικοὶ ἀγῶνες στὴν κηδεία τοῦ Λέπιδου τὸ ἔτος 216[18], οἱ ἀγῶνες ποὺ διοργάνωσε τὸ 206 στὴ Νέα Καρχηδόνα γιὰ νὰ τιμήσει τὴ μνήμη τοῦ πατέρα του ὁ Σκιπίων[19] καὶ οἱ ἀγῶνες στὴν κηδεία τοῦ Βαλέριου Λεβίνου τὸ 200[20], τοῦ Λικίνιου τὸ 183[21] καὶ τοῦ πατέρα τοῦ Φλαμινίνου τὸ 174[22]. Στὸ μνημεῖο τοῦ Σκαύρου στὴ Πομπηία εἰκονίζονται πλῆθος σκηνὲς ἀπὸ μονομαχικοὺς ἀγῶνες· εἶναι πιθανότατα ἡ εἰκόνα τῶν μονομαχικῶν ἀγώνων ποὺ δόθηκαν κατὰ τὴν κηδεία τοῦ Σκαύρου· κι ἡ σμίλη διάσωσε πολύτιμες λεπτομέρειες ἀπὸ τοὺς τρόπους καὶ τὰ ὅπλα. Ἕνα πλῆθος ἐπίσης ἀπὸ νεκρικοὺς λύχνους ποὺ βρέθηκαν, φέρνουν παράστασες τέτοιων ἀγώνων. Ἀπὸ τοὺς τάφους ὅμως γρήγορα περάσαν στὰ συμπόσια κι ἀπ' τὰ συμπόσια στὴν Ἀγορὰ καὶ τέλος στὸ Ἀμφιθέατρο, ὅπου μέγα διεφθαρμένο πλῆθος ἔτρεχε καὶ σπρωχνόταν ν' ἀπολάψει τὸ χυνόμενο αἷμα. Κι ἀληθινά, τέτοια φρενίτιδα ἔδινε τὸ θέαμα, ποὺ λογιαζόταν σὰν τὸ σπουδαιότερο κεφάλαιο τῆς θεραπείας τοῦ ὄχλου. Κάθε σπουδαία καρριέρα ἄρχιζε μὲ τὴν παράταξη τῶν μονομάχων στὴν ἀρένα· καὶ λίγο λίγο ἡ ἄμιλλα τῶν χορηγῶν ξεπέρασε τὴν ἄμιλλα τῶν μονομάχων. Τὰ ζεύγη ποὺ παραταζόνταν ν' ἀλληλοσφαχτοῦν περάσαν τὰ ἑκατό, φτάσαν τὰ τετρακόσια μὲ τὸν Καίσαρα κι ὕστερα ξεχυθήκαν στὸ ἄπειρο ἐκεῖνο πλῆθος ποὺ ἀναφέρουν τὰ Πεπραγμένα τοῦ Αὔγουστου, γιὰ νὰ πληθύνουν ὕστερα περισσότερο, ὥσπου νὰ πάρουν τὴ μορφὴ στρατῶν καὶ οἱ ἐπίδειξες τὴν ὄψη ἀληθινῶν μαχῶν μπρὸς στὸν ἀλλόφρενο θεώμενο ὄχλο. Ἀναφέρεται[24] πὼς ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἔδωσε μιὰ πλήρη πολεμικὴ εἰκόνα μὲ πεζικό, ναυμαχίες κι ἱππομαχίες· τὸ μνημεῖο τῆς Ἄγκυρας λέει πὼς ὁ Αὔγουστος ἔριξε συνολικὰ στὸ στίβο δέκα χιλιάδες γιὰ μονομαχίες, ἀλλὰ καὶ πλῆθος θηριομάχους εἰκοσιέξι φορές — „*ἐν αἷς κατεσφάγη θηρία ἐγγὺς τρεισχίλια καὶ πεντακόσια*"[25]· κι ἀργότερα ὁ Τραϊανός, τελειώνοντας τὸν Δακικὸ πόλεμο, ἔρριξε γιὰ μιὰ μόνο φορὰ δέκα χιλιάδες μονομάχους στὴν ἀρένα· γιὰ νὰ σφαχτοῦν ὅλοι τους, οἱ ἀγῶνες κράτησαν ἑκατὸν εἴκοσι τρεῖς μέρες[26]. Γιὰ νὰ συμπληρώνονται στὸ μεταξὺ οἱ τρόποι τῆς ἀπόλαψης, οἱ μονομαχοτρόφοι ἐπινοούσαν ὅλο καὶ καινούργιους τρόπους ἄμιλλας κι ἐπίδειξης κι ἔτσι δημιουργήθηκαν ξεχωριστὲς κατηγορίες μονομάχων. Οἱ μονομάχοι στὴν ἀρχὴ στρατολογούνταν μέσα ἀπὸ τοὺς ἐγκληματίες τοῦ κοινοῦ δικαίου[27]· ὅμως δὲ σταίνανε ἀρκετοὶ καὶ παρουσιαστήκαν οἱ ἐλεύτεροι ἐπαγγελματίες. Τὸ ἐπάγγελμα ἦταν ἀτιμωτικὸ κι οἱ ἐλεύτεροι μονομάχοι ἀποκλειόνταν ἀπὸ τὰ δημόσια λειτουργήματα[27]. Ἀλλὰ κι αὐτοὶ δὲν ἔφταναν μὲ τὸν καιρὸ καὶ τότε χορηγοὶ καὶ μονομαχοτρόφοι

ἄρχισαν νὰ τοὺς στρατολογοῦν ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς σκλάβους. Τὸ ὑλικὸ ἦταν ἄφθονο κι οἱ πιὸ γεροὶ καὶ ρωμαλέοι. Γαλάτες προπαντὸς καὶ Τεύτονες καὶ Θρᾶκες μεγαλόσωμοι, προοριζόνταν ἐξαρχῆς γιὰ τοῦτο τὸ ἔργο. Πρῶτα κλεινόνταν σ' εἰδικὲς σχολὲς νὰ διδαχτοῦν τὸ ἐπάγγελμα· χρωστούσαν ν' ἀποχτήσουν προπαντὸς τὴν τεχνικὴ γιὰ νά'χει ὁ ἀγώνας ἐνδιαφέρον. Ἐκεῖ τοὺς δασκαλεύαν εἰδικοὶ στὰ λογῆς ἀγωνίσματα δάσκαλοι [28], συνήθως μετεράνοι, βοηθούμενοι ἀπὸ πλῆθος δούλους ὁπλισμένους μὲ μαστίγια. Ἡ τυραννία ἦταν τόσο ἀπάνθρωπη, ποὺ οἱ δύστυχοι συχνὰ δὲν ἄντεχαν κι αὐτοχτονούσαν. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ διαμερίσματα μιᾶς σχολῆς μονομάχων ποὺ ξεσκεπάστηκε στὴ Πομπηία βρέθηκαν μιὰ ποδοπέδη καὶ τὰ πτώματα τεσσάρων μονομάχων· τοὺς εἶχαν ἀπολησμονήσει τὴν ἡμέρα τῆς καταστροφῆς καὶ σαβανώθηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν καφτὴ βροχὴ τῆς τέφρας. Σὰν ἔμπαιναν στὸ στίβο μελλοθάνατοι, χιλιάδες μάτια καρφωνόνταν πάνω τους, χιλιάδες μάτια διψασμένα γι' ἀγωνία καὶ αἷμα. Στοὺς κάτω γύρους τὰ καθίσματα στὸ μέγα κυκλικὸ ἢ τετράγωνο ἀμφιθέατρο καθόνταν οἱ ἐπίσημοι κι οἱ πλούσιοι μ' ἕνα σωρὸ χρυσᾶ νομίσματα στὸ χέρι. Οἱ Ἑστιάδες, οἱ παρθένες ποὺ φυλάγαν τὴν ἱερὴ φωτιά, εἶχαν ἀνάμεσα στοὺς πλέον ἐπίσημους τὴν πρώτη θέση [29]· γιατὶ οἱ γυναῖκες λαχταροῦσαν παθιακὰ τὸ θέαμα — γυμνὰ καὶ μεγαλόπλαστα κορμιὰ νὰ σφάζονται· — καὶ πλημμυροῦσαν τὶς κερκίδες κι ἔβλεπαν μὲ ἡδονικὴ φρικίαση στ' ἁβρά τους μέλη. Πιὸ πάνω στὰ ψηλὰ καθίσματα συνωστιζόταν, βούιζε τὸ μέγα πλῆθος σὰ μελισσολόι. Τὸ μέγα πλῆθος ἀνυπομονοῦσε, φώναζε, ποδοκροτοῦσε, σφύριζε ὡς ν' ἀρχίσει ἡ μάχη. Κατὰ κανόνα ἄρχιζε ὁ ἀγώνας μ' ἀναστομωμένα ἄρματα — μιὰ μάχη θεαματικὴ ποὺ νὰ κεντρίσει τὴν ἀνυπομονησία [30]· κι ἀμέσως ὕστερα τοὺς φέρναν τὰ κανονικά τους ἄρματα κι ἡ σάλπιγγα ἔδινε τὸ σύνθημα ν' ἀρχίσει ὁ ἀληθινὸς ἀγώνας. Οἱ μονομάχοι πολεμούσαν σὲ ζευγάρια. ἢ τ'ἕνα ὕστερα ἀπὸ τ'ἄλλο χωριστά, ἢ σύγχρονα, παραταγμένα ἢ σκορπισμένα. Τὸ πλῆθος οὐρλιαζε ἀπὸ τὴ χαρά, παρακινοῦσε, ἐρέθιζε, γιουχάιζε, χειροκροτοῦσε. Ἀπελπισμένα τὰ σπαθιὰ ἀστραπόπαιζαν, χτυπιόνταν, ἔσπαζαν τὰ κράνη, ἀνοίγανε τοὺς θώρακες, σχίζαν τὶς σάρκες, πότιζαν τὴν ἄμμο μὲ αἷμα. Πολλὲς φορὲς τὸ πλῆθος κρατοῦσε τὴν ἀναπνοή· οἱ μονομάχοι σταύρωναν πόδι τὸ πόδι μ' ἑνωμένα ὡς τὸ χερούλι τὰ σπαθιὰ κι ἀναμετρούσαν τὴ σὰν ἄβυσσο στιγμή, ποιὸς θὰ τὴν κέρδιζε μὲ μιὰ γοργὴ λευτερωμένη κίνηση νὰ μπήξει στὸ λαιμὸ τοῦ ἀντίπαλου τὴ λάμα· καὶ ξάφνου κῦμα ἀλαλαγμῶν χαιρέτιζε τὸ νικητὴ ἀπὸ πάνω. Σὰν πληγωνόταν ἕνας ἀπ' τοὺς δυό, ἄφηνε τὸ σπαθὶ καί, ὀρθὸς ἢ πεσμένος, στρεφόταν πρὸς τὸ πλῆθος καὶ ζητοῦσε χάρη,

τεντώνοντας τὸν δείχτη ἢ τὸν ἀντίχειρα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ ἢ καὶ σταυρώνοντας τὰ χέρια του στὴ ράχη ἢ στὴν κοιλιά του. Πολλὲς φορὲς κι ὁ νικητὴς πατοῦσε τὸ δεξὶ στὸ στῆθος του κι ἀναρωτοῦσε τὸ ἀμφιθέατρο μὲ τὰ μάτια. Οἱ θεατές, ἂν ἤθελαν νὰ τοῦ χαρίσουν τὴ ζωή, σήκωναν τὸ δεξὶ μ' ὀρθὸ τὸν ἀντίχειρα ἢ ἀλλοιῶς μὲ γυρισμένο τὸν ἀντίχειρα προστάζαν τὴ θανάτωσή του. Πολλὲς φορὲς οἱ γνῶμες διχάζονταν, ἄλλοι ζητούσαν νὰ χαρίσουν τὴ ζωὴ στὸν ἄτυχο, ἄλλοι διψούσαν αἷμα κι ἀλαλάζαν. Ἂν τότε κάποιος οἶχτος μάλαζε τὸ νικητὴ κι ἔκανε νὰ πετάξει τὸ σπαθί — οἱ πλούσιοι ἀπὸ τὰ χαμηλὰ καθίσματα, σκυμένοι καταμπρός, μὲ φλογισμένα μάτια καὶ τρεμάμενα τὰ χείλη τους, γρυλίζοντας ,,*occide*'', ,,*ure*'', ,,*verbera*'' [81], ἀκουδούνιζαν στὶς χοῦφτες τὰ χρυσᾶ νομίσματα παρακινώντας τον νὰ τὸν σκοτώσει· καὶ τότε ἐκεῖνος τοῦ ἔμπηγε τὸ ξίφος στὸ λαιμὸ κι ὁρμοῦσε νὰ μαζέψει τὴ χρυσῆ βροχὴ τῶν νομισμάτων. Ἀλλὰ κι ὁ νικητὴς δὲν ἦταν σίγουρος πὼς θὰ 'βγῆ ἀπὸ τὸ στίβο ζωντανός· γιατὶ προσμέναν μονομάχοι ἐφεδρικοί, οἱ *suppositicii*, ποὺ τοὺς κρατούσαν νὰ τοὺς ἀντιτάξουνε σ' ὅσους νικούσαν· ἕνας μονομάχος Βάτων ἀναγκάστηκε ἀπὸ τὸν Καρακάλλα νὰ μονομαχήσει τρεῖς φορὲς στὴ σειρὰ ὥσπου σκοτώθηκε πάνω στὴν τρίτη· κι ὁ αὐτοκράτορας τὸν τίμησε μὲ μεγαλόπρεπη κηδεία [82]. Ἕνας ὑπερέτης ποὺ παράσταινε τὸν Ἑρμῆ γύριζε τὴν ἀρένα καὶ δοκίμαζε μὲ μιὰ πυραχτωμένη μετάλλινη βέργα τοὺς χτυπημένους μονομάχους· κι οἱ σκοτωμένοι ἢ ἑτοιμοθάνατοι σερνόνταν μὲ τὴ συνοδεία κάποιου μεταμορφωμένου σὲ Χάροντα, στὸν νεκροθάλαμο, στὸ ,σπολιάριο' ὅπως τὸν λέγαν [83]. Ἐκεῖ τὰ κορμιὰ ποὺ σπαρταροῦσαν ἀκόμη δεχόνταν τὸ χαριστικὸ χτύπημα μ' ἕνα σφυρὶ στὸ κεφάλι [84]. Κάτου ἀπὸ τὴν ἄμμο ἕνα ἄγαλμα, λένε [85], τοῦ Κρόνου, τοῦ θεοῦ τῶν δούλων, ἔστρεφε καταπάνω τὸ κεφάλι μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα του κι ἔπινε ἀχόρταγα τὸ αἷμα ποὺ κυλοῦσε. Μὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσο ἄτιμο τὸ ἐπάγγελμα, τόσο πολύτιμο τοῦ μονομάχου τὸ αἷμα λογιαζόταν. Ἦταν τὸ αἷμα ἀνθρώπων ποὺ προοριστήκαν γιὰ τὸ βίαιο θάνατο καὶ σὰ νὰ ποῦμε προσφορὰ στοὺς χθόνιους θεοὺς ποὺ βρίσκονται στὸ τέρμα ὅλων τῶν δρόμων τοῦ θανάτου. Γι' αὐτό, σὰν τέλειωνε ἡ παράσταση, γέροι, σακάτηδες, λεπροί, παράλυτοι, ἄρρωστοι λογῆς, ριχνόνταν πάνω στὰ ζεστὰ τὰ πτώματα νὰ πιοῦνε ἀχόρταγα τὸ αἷμα ποὺ ἔρεε ἀπὸ τὶς πληγὲς καὶ γιὰ ν' ἀλείψουνε μ' αὐτὸ τὰ μέλη τὰ σακατεμένα [86].

Πίσω ἀπὸ τὴ φοβερὴ τούτην εἰκόνα τῆς θηριωδίας καὶ τοῦ αἵματος

κάποιες ὠχρὲς μορτὲς ποὺ θολὰ διαγράφονται, μορφὲς κουρασμένες ἀπὸ τὴν ἀγωνία τοῦ θάνατου, γυναῖκες, μαννάδες, θυγατέρες, φευγαλέοι ὑπαινιγμοὶ τρυφερότητας, σπασμένα κλωνάρια μιᾶς εὐτυχίας πάντα λιγόχρονης, ἀνοίγουν μὲ τὴν παρουσία τους ἕνα ἄλλο βάθος. Στὸ λιτὸ μνημεῖο ἑνὸς μονομάχου, ὅπου εἰκονίζεται ὁ νεκρὸς μαζὶ μὲ τὸν ἀγαπημένο σκύλλο του, ἀναγράφεται [87] πὼς ἔφτασε στὰ εἰκοσιδύο του χρόνια· εἶχε μονομαχήσει δώδεκα φορὲς καὶ σκοτώθηκε τὴ δέκατη τρίτη· τὸ μνημεῖο του εἶχε ἀφιερωθῆ ἀπὸ τὴ μικρή του κόρη καὶ τὴ γυναῖκα του, ποὺ πρόφτασε νὰ ζήσει δίπλα του ἑφτὰ χρόνια. Ἕνα ἄλλο μνημεῖο ἑνὸς μονομάχου ἀπὸ τὴ Μουτίνα εἰκοσιτριῶ χρονῶν, ποὺ νίκησε ἑφτὰ φορὲς καὶ σκοτώθηκε τὴν ὄγδοη, ἀφιερώνεται σ' αὐτὸν ἀπὸ τὴ γυναῖκα του Αὐρηλία καὶ τοὺς φίλους του [88], καὶ προτρέπει τοὺς ζωντανοὺς νὰ δυσπιστοῦν στὴ Νέμεση, στὴ σκοτεινὴ τὴ μοῖρα ποὺ ζηλεύει τὴν ἀνθρώπινη εὐτυχία :

D. M.
GLAVCO NATIONE MVTINENSIS
PUGNARUM VII Θ VIII VIXIT ANNOS XXIII DIES V
AVRELIA MARITO BENE MERENTI ET AMATORES HVIVS
PLANETAM SVVM PROCVRARE VOS MONEO
IN NEMESE NE FIDEM HABEATIS
SIC SVM DECEPTVS
AVE VALE

Ὁ ὅρκος τους ,,*uri vinciri, verberari ferroque necare et quiquid aliud* dominus *jussisset. Tamquam legitimi gladiatores domino corpora animasque religiosissime addicimus*'' [39] |ᔓ στοὺς καθοσίωνε στὸ θάνατο κατὰ τὸ θέλημα καὶ τὴν προσταγὴ τοῦ ἀφεντικοῦ τους. Καὶ πραγματικὰ μιὰ φοβερὴ ἀπάθεια μπρὸς στὸ θάνατο, ποὺ οἱ φιλόσοφοι. τὴν παρουσιάζουν σὰν πρότυπο, χαραχτηρίζει τοὺς ἀγῶνες τους στὸ στίβο. ,,Εἶναι κανείς'', λέει, ὁ Κικέρων [40] ,,ἔστω μέτριος μονομάχος ποὺ νὰ στέναξε ποτέ, ποὺ ν' ἀλλοιώθηκε τὸ πρόσωπό του ; Εἶναι κανεὶς ποὺ νὰ ἔκανε ποτὲ κανένα κίνημα ἀπὸ δείλια ντροπερό, ὄχι μόνο τὴν ὥρα τοῦ ἀγῶνα, μὰ κι ὅταν βρίσκεται στὸ χῶμα ; Ποὺ νὰ ἔπεσε ποτὲ στὴ γῆ καὶ ν' ἀποτράβηξε τὸν ταίχηλο, σὰν δόθηκε ἀπ' τὸ πλῆθος ἐντολὴ νὰ δώσει τὸ λαιμό του νὰ τὸν σφάξουν ;'' |ᔓ Μιὰ σκοτεινὴ μοῖρα σημείωνε τ' ἀνίερα τοῦτα λόγια τοῦ μεγάλου ρήτορα· γιατὶ ὅταν προγραμμένος ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο ἔπεσε στὰ χέρια τῶν φονιάδων του — ,,*ἐσφάγη*'' ἔτσι κι αὐτὸς ,,*τὸν τράχηλον ἐκ τοῦ φορείου προτείνας*'' [41] |ᔓ Ὡστόσο οἱ ἀδυσώπητοι ἔξω ἀπὸ τὸ στίβο φονιάδες ἀδερτωνόνταν μὲς στὰ θολωτά, τὰ μεγαλόπετρα μπουντρούμια τους, ξανάβρισκαν τὸν πόθο τῆς ζωῆς, κι ὅλα, ἡ λαχτάρα τῆς χαμένης λευτεριᾶς, τὸ πάθος τῆς ἐκδίκησης, ἡ καυτερὴ ντροπὴ τῆς ἄτιμης ἐπίδειξης, ἀναστατώναν τὶς ψυχές τους. Οἱ συνωμοσίες λοιπὸν ἦσαν συχνές, καὶ σὰ συνωμοσίες ἀνθρώπων ποὺ καὶ τὴ ζωή τους δὲ λογάριαζαν κι ἡ δύναμή τους ἦταν φοβερὴ κι ὄχι πιὸ λίγο φοβερὴ ἡ συνήθεια τοῦ αἵματος κι ἡ ἀπελπισία τους, ἦσαν ἀληθινὲς θεομηνίες. Ὅπλα πραγματικὰ δὲν πέρνανε στὰ χέρια τους, παρὰ σὰ μπαίνανε στὸ στίβο· εἰδικὴ φρουρὰ φύλαγε [42] ἀπ' ἔξω τὸν πύργο τῆς σχολῆς καὶ βαρειὲς δυσκολοκίνητες ἀμπαρωμένες πόρτες χώριζαν τοὺς σκλαβωμένους. Ἀλλὰ τὸ δρόμο τῆς ἀπολευτέρωσης δὲν κόβουν τόσο οἱ πόρτες καὶ τὰ σίδερα ὅσο οἱ καταδότες. Μιὰ συνωμοσία ποὺ πλέχτηκε ἀπὸ τοὺς διακόσιους τρόφιμους τοῦ Λέντουλου μηνύθηκε ἀναπάντεχα κι ἡ στρατιωτικὴ τῆς πόλης δύναμη ἔφτασε ἐπιτόπου [43]. Μὰ οἱ συνωμότες εἶχαν προχωρήσει πιὰ κι ἦταν ἀργὰ γιὰ νὰ πισωπατήσουν. Ἑβδομήντα [44] πάνω-κάτω μὲ τὸ Σπάρτακο ἐπικεφαλῆς ἁρματωθήκαν μὲ μπαλτάδες, μὲ

βαρειὰ κρεατομάχαιρα καὶ μὲ σουβλιὰ ποὺ βρήκανε στὸ μαγερειό, παραδιάσανε τὶς πόρτες, χτύπησαν καὶ τὴ φρουρὰ καὶ μὲς στὴ σύγχυση ξεφύγαν ἀπ' τὴν πόλη. Ἡ τύχη τοὺς εὐνόησε· κάποιος θεὸς ποὺ ἐπιδοκίμαζε τὴν ἀνταρσία τους ἔκαμε νὰ συναπαντήσουν κάποιες ἅμαξες ποὺ μεταφέραν ὅπλα μονομάχων σ' ἄλλη πόλη[45]. Τὰ πήρανε χαρούμενοι, ἁρματώθηκαν μ' αὐτὰ καὶ τράβηξαν γιὰ τὸ Βεζούβιο πάνω[46]. Ἐκεῖ κατάφεραν ν' ἀποκρούσουν τὴ δύναμη τῆς Κάπουας, ποὺ ἀκολουθώντας καταπόδι ἀνέβηκε νὰ τοὺς χτυπήσει[47]. Πολλὰ ἅρματα ἀπόμειναν στὸν τόπο τῆς σύγκρουσης, ἄλλα μαζὶ μὲ τὰ κορμιὰ ποὺ τὰ σήκωναν κι ἄλλα σὰ λύτρα σωτηρίας. Οἱ ἐπαναστάτες „*δουσενοι*" τὰ πήρανε, πετώντας, λέει ὁ Πλούταρχος, σὰν ἄτιμα καὶ βάρβαρα τῶν μονομάχων τὰ ὅπλα. Μὰ ὁ ἀγαθὸς ἱστορικὸς μὲ τὴν ἀδυναμία του νὰ ἐξιδανικεύει τοὺς ἥρωές του παραποιεῖ τὰ πράματα· γιατὶ κι αὐτὰ κι ἐκεῖνα ἦσαν πολύτιμα, ὅσο καὶ τὸ φῶς τους.

ἀρχὴ τοῦ φθινόπωρου τοῦ ἔτους 73. Ἀνάμεσα στοὺς ἐπαναστάτες τὴν ἀνώτερη ἀρχηγία κρατοῦσε ὕστερα ἀπὸ ἐκλογὴ ἢ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπιβολὴ τῆς προσωπικότητάς του, ὁ Σπάρτακος, ποὺ φαίνεται νὰ βρίσκεται ἐπικεφαλῆς καὶ τῆς συνομωσίας[48]. Ὡστόσο βλέπουμε ἐξαρχῆς καὶ δυὸ συναρχηγούς του, μονομάχους φαίνεται παλαίμαχους, τὸν Κρίξο καὶ τὸν Οἰνόμαο, Γαλάτες[49]. Ὁ πρῶτος, ἀρχηγὸς τῶν Γερμανο-γαλατῶν, δρᾶ κάμποσο καιρὸ μαζί του, φοβερὸς στὸν πόλεμο, σὰν ἀρχηγὸς ὅμως ἀνίκανος μακρυά του· μὰ ὁ δεύτερος σκοτώνεται σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πρῶτες κιόλας μάχες[50]. Ὅπως καὶ νά' ναι, τὸ μήνυμα τῆς ἀπόδρασης ἀντήχησε φοβερὸ γιὰ τοὺς ἐλεύτερους τῶν γύρω πόλεων, χαρμόσυνο γιὰ τοὺς σκλάβους καὶ τοὺς λογῆς ξεπεσμένους καὶ προλετάριους, ποὺ μόνο ἀπὸ τὴν ἀναστάτωση τοῦ κόσμου πρόσμεναν ν' ἀλλάξει καὶ τὸ ριζικό τους. Γιὰ κείνους ἦταν σὰ ν' ἀγροίκησαν πῶς σπάσαν τὰ κλουβιὰ θηριοτροφείου· τ' ἄγρια θεριὰ μὲ γυμνὰ τὰ σαγόνια καὶ ματωμένα τὰ μάτια παραφυλᾶνε τοὺς ἀνύποπτους διαβάτες στὶς γωνιές, ψαχουλεύουν μὲ τὰ ρύγχη τὶς πόρτες, προσπερνοῦν μ' ἐλαστικὰ πηδήματα τοὺς φράχτες· — μὰ γιὰ τοὺς ἄλλους ἦταν σύνθημα ποὺ ἀπὸ καιρὸ προσμέναν. Οἱ πρῶτοι ἀμπαρωθήκανε στὰ κάστρα καὶ στὰ σπίτια τους, οἱ δεύτεροι ὁπλιστήκαν μ' ὅ,τι προχειρότερο κι ἀπὸ παντοῦ κινούσαν νὰ ἑνωθοῦν μὲ τοὺς ἀντάρτες[51]. Ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη μέρα βρέθηκαν χιλιάδες στὸ Βεζούβιο, ὅπου ὁ Σπάρτακος κι οἱ ἀντάρτες στήσαν τὸ στρατόπεδό τους. Ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη, τὴ γυμνὴ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ, τὴ σαρακωμένη ἀπὸ τὴν ἀρχαία καταχθόνια φλόγα, ἐκστατικοὶ οἱ ἐπαναστάτες ξάνοιγαν τὸ ἐξαίσιο πανόραμα ἑνὸς πρωτόφαντου κόσμου ποὺ τοὺς

καλοῦσε νὰ τὸν καταχτήσουν. Χρυσοπράσινες πεδιάδες, μικρὲς καὶ μεγάλες πολιτεῖες, λιμάνια καὶ κύματα καὶ νησιά, ὅλα τυλιγμένα στὸ ἐξαίσιο φῶς τοῦ Ἰταλικοῦ οὐρανοῦ — δραμα, ποὺ εἶχε βουλιάξει ἀπὸ καιρὸ στὰ βουρκωμένα βάθη τῆς ψυχῆς καὶ τώρα πρόβαινε μπροστά τους ξεχειλίζοντας ἀπὸ πραγματικότητα καὶ δόξα. Ἔκλεισαν τοῦτο τ' ὅραμα στὰ στήθη τους καὶ μ' ὁρμητήριο τὸν Βεζούβιο ἄρχισαν νὰ λεηλατοῦν τὴν Καμπανία. Ἡ λεία μοιραζόταν τόσο ἀκριβοδίκαια[52], ποὺ ἀκούστηκε παντοῦ καὶ νέα καθεμερνὰ προστρέχαν πλήθη. στὶς γραμμές τους. Κι οἱ ἐπαύλεις καὶ τ' ἀπέραντα ἀγροχτήματα τῆς Καμπανίας — („πεδίον εὐδαιμονέστατον τῶν ἁπάντων")[53] (— προσφέραν πλούσια λεία. Ἦτανε τόση ἡ ἐφορία αὐτῆς τῆς γῆς[54], ποὺ λογιαζόταν ἡ πλουσιότερη τῆς Ἰταλίας. Ἀνάριθμα ἑσπεριδοειδῆ καὶ λογῆς ἄλλα δέντρα φορτωμένα καρποὺς ἴσκιωναν τὴν εὐτυχισμένη ἐκείνη γῆ. χρυσίζαν ἀπ' τὰ στάχια οἱ κάμποι της, κι οἱ λόφοι κι οἱ πλαγιὲς πρασίνιζαν ἀπὸ τ' ἀμπέλια της — γιατὶ ἦταν χώρα ἀγαπημένη ἀπ' τὸν Διόνυσο κι ἔβγαζε τὰ περιφημότερα κρασιὰ τῆς Ἰταλίας. Κλίμα γλυκό, αἰώνια βλάστηση, τοπεῖα μαγευτικὰ — τὴ χώρα τούτη οἱ σκλάβοι ὁλημερὶς τὴ βλέπαν καὶ τὴ δούλευαν, μὰ τούτη ἐδῶ τὴν ὁμορφιὰ γιὰ πρώτη τους φορὰ τὴν ἀντικρύζαν.

Ὡστόσο ἡ Σύγκλητο ποὺ διατηροῦσε ζωντανὴ τὴν πεῖρα τῶν Σικελικῶν πολέμων, δὲν ἀδιαφόρησε στὸ μήνυμα τῆς ἀνταρσίας. Εἶδε τὸ πλῆθος τῶν ἐπαναστατῶν στὴν κορυφὴ τοῦ σβυμένου Βεζούβιου σὰν τὸ μαῦρο ἐκεῖνο σύνεφο τοῦ καπνοῦ ποὺ ἀκινητῶντας πάνω ἀπὸ τοὺς κρατῆρες προμηνᾶ τὶς τρομερὲς τῆς γήινης φλόγας ἐκρηξες, σὰν οἱ θεοὶ τῶν καταχθόνιων ὀργιστοῦνε. Ἕνας στρατὸς ὡς τρεῖς χιλιάδες ἑτοιμάστηκε — („οὐ πολιτικὴν στρατιάν, ἀλλ' ὅσους ἐν σπουδῇ καὶ παρόδῳ συνελεξαν· οὐ γάρ πω Ῥωμαῖοι πόλεμον. ἀλλ' ἐπιδρομήν τινα καὶ λῃστηρίῳ τὸ ἔργον ὅμοιον ἡγοῦντο εἶναι")[54] καὶ μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Κ. Κλαύδιο Γκλάμπερ[55] στάλθηκε νὰ λύσει τὴν ἀνησυχία. Ὁ Σπάρτακος ποὺ δὲν εἶχε νὰ παρατάξει παρὰ στρατὸ ξαρμάτωτο κι ἀσύνταχτο, μάζεψε τοὺς δικούς του ἀπ' τὰ περίγυρα κι ἀποτραβήχτηκε στὴν κορυφὴ τοῦ ἡφαίστειου, ἀπ' ὅπου μπόρεσε κι ἀπόκρουσε τὸν πραίτωρα μὲ σταθερὴν ἐπιτυχία. Ἡ ἐπίπεδη ἐκείνη κορυφὴ ἦταν ἄπαρτη, γιατὶ δὲν εἶχε παρὰ μόνον ἕνα πέρασμα, ὅπου οἱ στρατοὶ δὲν ἦταν μπορετὸ ν' ἀναπτυχθοῦνε. Ὁλόγυρα ἦσαν κάθετοι γκρεμοὶ κι ἡ λάβα ποὺ ἔντυνε τοὺς βράχους καὶ κρεμόταν σὲ τεφροὺς καὶ μαύρους σταλαχτίτες ἔκανε τὴ ράχη τοῦ κατάφυτου βουνοῦ νὰ μοιάζει μὲ τοπεῖο νεκροῦ πλανήτη. Θέλοντας καὶ μὴ ὁ ρωμαῖος στρατηγὸς ἀφήνει τὶς ἐπίθεσες καὶ κλείνοντας

τὸ μόνο πέρασμα βάλθηκε νὰ πολιορκήσει τοὺς ἀντάρτες. Ἡ κορυφὴ ἦταν ὁλότελα ἄγονη καὶ σύντομα ἔτσι ἡ Πεῖνα, τὸ θεριὸ μὲ τὰ σβυμένα μάτια καὶ τὴ φλογισμένη ἀναπνοή, θὰ τοὺς παράδινε στὰ χέρια του ἀποκαμωμένους. Μὰ ἡ ἀντρεία τοῦ Σπάρτακου, χωρὶς ἐκείνη τὴ στρατηγικότητα, χωρὶς τὴ θαυμαστὴ εὐφυΐα νὰ ξεχωρίζει καὶ ν' ἀδράχνει σ' ὅλες τὶς περίστασες τοὺς κύριους τῆς ἐπιτυχίας συντελεστὲς καὶ νὰ τοὺς χρησιμοποιεῖ μὲ θαυμαστὴ εὐστροφία κι ἑτοιμότητα, δὲν θὰ ἐξασφάλιζε γιὰ τρία χρόνια τὴ διάρκεια τῆς ἐπανάστασής του. Τὸ μάτι τὸ ἀσκημένο ἀπὸ τὸν κλεφτοπόλεμο σημάδεψε ἕνα πλῆθος κληματίδες[66] ποὺ ἀνεβαίναν ἀπ' τὰ πλάγια ψάχνοντας ἐδῶ κι ἐκεῖ σὰν κάποια ἀνάταση τῆς φυσικῆς ζωῆς στὸν πεθαμένο ἐκεῖνο κόσμο. Τὸ σχέδιό του ἦταν παράτολμο κι ὅμως τὸ μόνο ποὺ μποροῦσε νὰ τοὺς σώσει. Ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ Σαλλούστιου —„Ὅταν ἡ δύναμη μᾶς ἀντιστέκεται κάλλιο ἀπὸ σίδερο παρὰ ἀπ' τὴν πεῖνα νὰ χαθοῦμε"[67] — φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Σπάρτακου, σὰν πρότεινε τὸ σχέδιο στοὺς σύντροφούς του. Μ' αὐτὲς τὶς κλιματίδες ἔφτιασαν σκοινιά, τὰ γάντζωσαν στοὺς βράχους τῆς κορφῆς κι' ἀρχίσανε μ' αὐτὰ νὰ κατεβαίνουν τοὺς γκρεμοὺς ἀπὸ τὸ πίσω μέρος. Στὸ τέλος μὲ τὸν ἴδιο τρόπο κατεβάσανε καὶ τ' ἅρματα χωρὶς νὰ πάρουν εἴδηση οἱ Ρωμαῖοι. Μέσα στὴ νύχτα ποὺ τοὺς ἔκρυβε οἱ δοῦλοι πῆραν γύρο τὸ βουνὸ καὶ πέσαν ἄξαφνα στοὺς πολιορκητές τους. Οἱ φύλακες μαχαιρωθήκαν πρὶν νὰ βγάλουνε φωνή, οἱ ἄλλοι πιάστηκαν πάνω στὸν ὕπνο. Οἱ περισσότεροι σφαχτήκαν πρὶν ν' ἀδράξουν τ' ἅρματα, πολλοὶ ἀλληλοσκοτώθηκαν μέσα στὴ σύγχυση κι ὅσοι γλυτώσαν φεύγοντας γκρεμοτσακίστηκαν πάνω στοὺς βράχους[68]. Τὸ ρωμαϊκὸ στρατόπεδο μ' ὅλες του τὶς ἀποσκευὲς καὶ τρεῖς χιλιάδες πανοπλίες πέρασε στὰ χέρια τῶν ἐπαναστατῶν ποὺ κέρδιζαν τὴν πρώτη νίκη.

Τὸ κατόρθωμα τοῦτο σήκωσε τὸ γόητρο τῶν ἐπαναστατῶν καὶ νέα πλήθη προλετάριων καὶ δούλων κίνησαν νὰ μποῦνε στὶς γραμμές τους[69]. Πολλὲς χιλιάδες ἔφτασε ὁ στρατός, ἐξὸν ἀπ' τὶς γυναῖκες ποὺ ἀκολούθησαν μ' ὄχι λιγότερη λαχτάρα λευτεριᾶς κι ἀντρεία. Μὰ αὐτὸ δὲν ἦτανε στρατὸς — ἦσαν χιλιάδες ποὺ ἔπρεπε ν' ἁρματωθοῦν, νὰ γυμναστοῦν καὶ νὰ ἐφοδιαστοῦνε. Τό' νιωσε τοῦτο ὁ Σπάρτακος σὰν πρῶτο χρέος του, γι' αὐτὸ δὲν ἄφησε καὶ τ' ὁρμητήριό του. Ὅπως ἄλλοτε ὁ Σάλβιος, χώρισε τὸ στρατὸ σὲ τρία τμήματα, καὶ ξεκινώντας ἀπὸ τὸν Βεζούβιο συνέχισε τὴ συστηματικὴ λεηλασία τῆς Καμπανίας. Ἡ λεηλασία τῆς ὑπαίθρος ἔδωκε στοὺς

ἐπαναστάτες τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια νὰ ἐπιτεθοῦν στὶς πολιτεῖες. Ἡ Κάπουα θά'ταν ἔπαθλο πολύτιμο — κι ὅλο τὸ μίσος κι ὅλη ἡ δίψα τῆς ἐκδίκησης βιαζόνταν πιὰ νὰ πνίξουν στὰ αἵματα τὸ παρελθόν της. Μὰ γιὰ πρωτόπειρο στρατὸ καὶ δίχως μηχανήματα ἡ ἅλωση μεγάλης πολιτείας ἦταν ἀκατόρθωτο ἔργο. Ἄλλες ὡστόσο μικρότερες πολιτεῖες πληρώσανε τὸ χρέος τῆς Κάπουας μὲ τὸ παραπάνω[60]. Ἡ Νόλα ἀνάμεσα σ' αὐτές, χτίσμα παλιὸ τῶν βασιλέων τῆς Ἄλβας, ἐξανδραποδισμένη στὸ συμμαχικὸ τὸν πόλεμο κι εὐτυχισμένη πάλι μὲ τὰ χρόνια τῆς εἰρήνης ὕστερα — πρώτη ὑπόφερε τὴ λύσσα τῆς σφαγῆς καὶ τῆς λεηλασίας. Ἡ Νουκερία τὸ ἴδιο — πόλη ποὺ εἶχε κάποτε καὶ μιὰ δική της δουλικὴ συνωμοσία. Τὴν τύχη τους μποροῦμε νὰ τὴν δοῦμε νὰ διαγράφεται στὴν τύχη τοῦ Anni Forum, ποὺ πατοῦν οἱ δοῦλοι ἀργότερα καὶ ποὺ ὁ Σαλλούστιος[61] μὲ τὴν ἐξαίσια δύναμή του περιγράφει Οἱ δοῦλοι, λέει, σπουδάζανε νὰ βροῦν τὰ πιὸ σκληρὰ γιὰ τοὺς ἐλεύτερους βασανιστήρια καὶ τέλος δὲν ἀποτελειώνανε τὰ καταξεσχισμένα κι αἱματόφυρτα κορμιά, μὰ μισοπεθαμένα τ' ἄφηναν στοὺς πόνους τους καὶ βάζανε φωτιὰ στὰ σπίτια νὰ τὰ ψήσουν κιόλας. Οἱ ντόπιοι δοῦλοι μάλιστα — („γιατὶ ἡ ὀργὴ τῶν βάρβαρων κι ἡ δουλικὴ κακία δὲν ἔχουν ἱερὸ καὶ ὅσιο") — [62], συναδερφώνονταν μὲ τοὺς ἐπιδρομεῖς, παράδιναν τ' ἀφεντικά κι ἀνοίγαν τοὺς κρυψῶνες. Μάταια ὁ Σπάρτακος μὲ προσταγὲς καὶ μὲ φοβέρες πάσχιζε νὰ σταματήσει τὰ ὄργια τῆς θηριωδίας. Κανεὶς δὲν ἄκουγε — ἡ θεία σπονδὴ τοῦ αἵματος ἔπνιγε τὸ λυγμὸ τῆς Εὐσπλαχνίας. Τώρα ποὺ βάζανε τὸ γόνατο πάνω στὸ στῆθος τῶν τυράννων τους, ἕνας παράμορφος θεὸς ποὺ ξέφυγε ἀπ' τὸν Τάρταρο, τὸ Μῖσος, δίψα ἀδρόσιστη, ἔπινε τὸ αἷμα, τὸ ἔπινε, κι ὅλο τοὺς τέντωνε ἄδειο τὸ ποτῆρι. Εἶχε ἀποκάμει πιὰ ἡ ψυχή τους νὰ βογγᾶ καὶ τώρα δὲν χορταίνανε τοῦ ἀδικητῆ τὸ βόγγο. Οἱ ἄντρες ὅλοι εἶχαν σφαχτῆ, γυμνὲς στοὺς δρόμους οἱ γυναῖκες κι οἱ παρθένες βιάζονταν ὁμαδικά. τὰ σπίτια καίγονταν ὁλόγυρα καὶ τέλος ἄρχιζαν οἱ δοῦλοι νὰ ξεθεμελιώνουν.

Τὸ μήνυμα τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀντιπραίτωρα Κλαύδιου Γκλάμπερ εἶχε φτάσει πιὰ στὴ Ρώμη Οἱ φρονιμότεροι ἔβλεπαν ν' ἀνανεώνονται οἱ συφορὲς τῶν παλαιότερων δουλικῶν πόλεμων καὶ θὰ προτιμούσαν νὰ χάσει ἡ πατρίδα τους μιὰν ἀπὸ τὶς πλουσιότερες ἐπαρχίες της παρὰ νὰ ξαναπέσουν σ' ἕνα τέτοιον ἐφιάλτη Τὴν ὀλιγαρχικὴ ὅμως Σύγκλητο ἀπασχολοῦσε περισσότερο ἡ πορεία τῆς ἐπανάστασης τοῦ Μαριανοῦ ἐξόριστου στὴν Ἱσπα-

νία Σερτώριου, ποὺ ὁ νεαρὸς ἀκόμη Γναῖος Πομπήιος πολεμοῦσε νὰ ἐξοντώσει. Ἂν ἐπικρατοῦσε ὁ Σερτώριος, ὄχι μόνο τὰ κεφάλια τῶν ὀλιγαρχικῶν φαινόνταν ἀπὸ τώρα κρεμασμένα στὰ προστύλια, μὰ καὶ τὸ κέντρο τῆς οἰκουμένης θὰ μετατοπιζόταν ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Ἰβηρία· γιατὶ ὁ Σερτώριος ὀνειροπολώντας νὰ μορφώσει τὴν Ἱσπανία μὲ τὸ ρωμαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ νὰ ἱδρύσει ἕνα νέο κράτος σ' αὐτὴ μ' ἀναδιωμένες τὶς ἀρχαῖες ἀρετὲς ποὺ τὶς θαρροῦσε ἀπομαραμένες πιὰ στὴν Ἰταλία, εἶχε ἱδρύσει πλῆθος τὶς ρωμαϊκὲς σχολὲς κι εἶχε καὶ Σύγκλητο συγκροτημένη ἀπὸ Ρωμαίους ὁμόφρονες κι ἐξόριστους στὴν Ὄσκα ποὺ προόριζε γιὰ διάδοχο τῆς Ρώμης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ νέοι κι ἀσημότεροι φιλόδοξοι εἶχαν τὰ βλέμματα στραμένα κατὰ τὴν Ἀνατολή, ὅπου ὁ νέος μὲ τὸν Μιθριδάτη πόλεμος τοὺς ἄνοιγε λαμπρὲς καρριέρες. Γι' αὐτό, ὅταν ἀνάθεσαν στὸν πραίτωρα Πούβλιο Βαρίνιο [68] ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς ἀντάρτες δραστικότερα ἀπὸ τὸν Κλαύδιο κι ἐκεῖνος ζήτησε στρατό, ἡ Σύγκλητο ἀποκρίθηκε πὼς οἱ στρατοὶ τῆς Ρώμης πολεμοῦν μὲ σοβαροὺς ἀντίπαλους στὴν Ἱσπανία, στὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἀσία· κι ἔπειτα ἡ Σύγκλητο ἔχει τὴν ἀντίληψη πὼς δὲν χρειάζονται περίφημες στρατηγικὲς ἑτοιμασίες γιὰ τέτοιο σκυλολόϊ [64]. Ἔτσι ὁ Βαρίνιος ἀναγκάστηκε νὰ βασιστῆ στὶς ἱκανότητες ποὺ πίστευαν πὼς ἔχει. Ἦταν φθινόπωρο κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Σαλλούστιου, —„ *tum mat(ura in agri)s erant autu(mni frume)nta*" [65] |ὅταν μὲ πρόχειρα συμμαζεμένες δέκα ὡς δεκαπέντε χιλιάδες στρατό, συναπαντήθηκε μὲ τοὺς ἐπαναστάτες. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς λιγόλογες, ἀποσπασματικὲς καὶ μάλιστα ἀντιφατικὲς πληροφορίες τῶν πηγῶν —(ἀπ' ὅπου κι ἡ μεγάλη σύγχυση γύρω ἀπ' αὐτὴ τὴ φάση τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου) —,διαγράφεται ἡ δραστηριότητα τῶν δυὸ στρατῶν, σημαδεμένη ἀπὸ μακριὰ σειρὰ ἀλλεπάλληλες, βαρειὲς καὶ ντροπερὲς ἀποτυχίες τῶν Ρωμαίων. Ἐνῶ ὁ Βαρίνιος, εἴτε ἀπὸ τὴ δική του τὴν ἀνικανότητα εἴτε ἀπὸ τὴν ἀπροθυμία κι ἀπειθαρχία τοῦ πρόχειρου στρατοῦ, φανερωνόταν ὅλο καὶ πιὸ ἀδέξιος γιὰ τὴ μεγάλη ὑπόθεση ποὺ τοῦ ἐμπιστεύτηκαν, ὁ Σπάρτακος ἀνάπτυσσε ἱκανότητες μεγάλου στρατηγοῦ καὶ ὑπέροχου πολεμιστῆ, μιὰ θαυμαστὴ ἑτοιμότητα νὰ ἐκμεταλλεύεται τὴν κάθε κίνηση τοῦ ἀντίπαλου καὶ μιὰ ἀστραπόβολη ἔγκαιρη δράση. Ἔτσι ὁ Βαρίνιος, φαίνεται, ἀναγκάστηκε ἐξαρχῆς νὰ ἐξασθενίσει τὸ στρατὸ μοιράζοντάς τον· εἴτε γιατὶ ἔπρεπε νὰ στοιχηθῆ μὲ τὴν τριπλῆ διαίρεση τῶν ἀνταρτῶν, εἴτε γιὰ νὰ δημιουργήσει μπρὸς ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ δυσκίνητου στρατοῦ δυὸ σώματα ἀλαφρόπλιστα κι εὐκολοκίνητα νὰ ἐλέγχουν τὸν ἀντίπαλο, τὸν χώρισε σὲ

τρία τμήματα: Τὸ κύριο σῶμα τὸ διοικοῦσε αὐτὸς κι ἀκολουθοῦσε ἀπὸ κοντὰ τὸ Σπάρτακο μὲ φανερὴ τὴ πρόθεση νὰ τὸν ἐξαναγκάσει νὰ δεχτῆ τὴ μάχη· τ' ἄλλο ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ὑποστράτηγό του Φούριο[66], ἀνάλαβε ἴσως νὰ περιπολεῖ, νὰ κυνηγάει τὰ μονωμένα στίφη καὶ νὰ προστατεύει τὶς ἐφοδιοπομπές· τὸ τρίτο μὲ περισσότερη φαίνεται δύναμη καὶ μ' ἐπικεφαλῆς τὸ σύμβουλό του καὶ ,,συνάρχοντα' Κοσσίνιο[67], περιπολοῦσε στὶς Σαλίνες, τὴ λουτρόπολη ἴσως ἀνάμεσα στὴ Πομπηΐα καὶ στὸ Ἡράκλειο, ὅπου οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι κι' οἱ ντόπιοι εἶχαν χτισμένες τὶς λαμπρές τους βίλλες. Ὁ Σπάρτακος σημάδεψε τὸ λάθος τοῦ Βαρίνιου καὶ δὲ στοχάστηκε ν' ἀπαρνηθῆ τὸ δῶρο. Μὲ ντόπιους ὁδηγοὺς καὶ μὲ γοργὰ ἀποσπάσματα ἀλαφρόπλιστων χτύπησε καὶ κατάκοψε ἀναπάντεχα τὸν Φούριο κι ὕστερα μὲ τὴν ἴδια γρηγοράδα τὸ ἄλλο σῶμα στὶς Σαλίνες[68]. Οἱ πιὸ πολλοὶ στρατιῶτες τοῦ Κοσσίνιου σκοτωθήκαν πρὶν προλάβουνε ν' ἀντισταθοῦν[69]· ὁ ἴδιος ὁ Κοσσίνιος τόσο λίγο πρόσμενε μιὰ τέτοια ἐπίθεση, ποὺ ὅταν οἱ δοῦλοι τοῦ κυρίευαν τὸ στρατόπεδο, λουζόταν σὲ μιὰ βρύση παραπέρα. Μόλις ποὺ πρόφτασε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ νὰ ριχτῆ γυμνὸς στὸ δρόμο. Μὰ δὲν προχώρησε πολύ· γιατὶ τὸν πρόφτασαν οἱ δοῦλοι καὶ μὲ λίγες μαχαιριὲς τὸν ἄφησαν στὸν τόπο[70]. Οἱ σίγουρες αὐτές, γοργὲς κι ἀστραπιαῖες νίκες λιγοστέψαν τὸ στρατὸ τοῦ πραίτωρα κι ὁ Σπάρτακος, παρ' ὅλο ποὺ δὲ νίκησε ποτὲ τοὺς δίκιους δισταγμούς του μπρὸς στὴν ταχτικὴ καὶ τὸν ἀνώτερο ὁπλισμὸ τοῦ ἀντίπαλου, προσπάθησε νὰ μὴ ἀποφύγει νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει. Ἀλλὰ καὶ πάλι, φαίνεται, δὲν τ' ἀποφάσισε ὅλα σὲ μιὰ μάχη. Ἡ Ρώμη θὰ μποροῦσε νὰ νικιέται καὶ νὰ χάνει ὅσους στρατούς, γιατὶ μποροῦσε νὰ τοὺς ἀντικαταστατίνει χωρὶς τέλος· ὅμως οἱ δοῦλοι ἔπρεπε πάντα νὰ νικοῦν, γιατὶ δὲν εἶχαν κάστρα ν' ἀποτραβηχτοῦν, δὲν εἶχαν σύμμαχους νὰ ὑπολογίζουνε κι οὔτε κι ἀνθρώπου ὑπόσταση γιὰ νὰ μπορέσουν ὕστερα νὰ συνθηκολογήσουν. Ἡ Νίκη, ἡ ἔξαλλη θεά, μὲ τὸ ἄγριο γέλοιο καὶ τὸ φοβερὸν ἀλαλαγμό, ἡ Νίκη, τὸ θεσπέσιο τ' ὅραμα τῆς λευτεριᾶς καὶ τῆς ἐκδίκησης, ἦταν ἡ μόνη ἐγγύηση τῆς ζωῆς τους. Μὰ τώρα πιὰ βρισκόταν ἀντιμέτωπος μ' ὀχτρὸ ἀχαμνὸ κι ἔπρεπε νὰ ξοφλᾶ μὲ τὸ μονότονο κυνηγητή του. Ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Πλούταρχου —,,*αὐτὸν δὲ τὸν στρατηγὸν ἄλλαις μάχαις πολλαῖς καταγωνισάμενος*"[71] | ᾧ βγαίνει πὼς φρόντισε νὰ τὸν καταπονήσει πρὶν μὲν πλῆθος νικηφόρες πάντα σύγκρουσες, ἀψιμαχίες καὶ τεχνάσματα — ὥσπου σὲ κάποια μάχη ἀποφασιστικὴ τὸν σύντριψε πέρα γιὰ πέρα. Ὁ ἴδιος ὁ Βαρίνιος, φαίνεται, ἔδειξε μιὰ κάποια θέληση καὶ κάποια ἀντρεία· γύμνωσε τὸ σπαθὶ καὶ τόλμησε ν' ἀνα-

νεώσει τὸν παληὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀθηνίωνα καὶ τοῦ Ἀκύλιου· μὰ δίχως τύχη. Ὁ Θρᾶκας μονομάχος αἰχμαλώτισε καὶ τοὺς ραβδούχους του καὶ τὸ ἄλογο καὶ παραλίγο καὶ τὸν Ἴδιο[12].

Ἐδῶ οἱ διήγησες τοῦ Πλούταρχου καὶ τοῦ Ἀππιανοῦ, τῶν ἐχτενεστέρων πηγῶν, μεταφέρονται ἀπότομα στὴν κατοπινὴ φάση κι ἀφήνουν στὸ σκοτάδι πλῆθος γεγονότα ἀπὸ τὴν πρώτη· ὡστόσο δυὸ ἀπὸ τὴν ἄμεση παράδοση νεότερα ἀποσπάσματα τοῦ Σαλλούστιου[13], καλότυχο εὕρημα, μᾶς φανερώνουν ἕνα μέρος ἀπ' αὐτὰ κι ἀνασυσταίνουν τὴ συνέχεια τῆς δράσης. Ὕστερα ἀπὸ κάποια ἤττα τοῦ πραίτωρα (,,*postrema fuga*''), διόλου ἀπίθανο τὴν τελευταία κι ἀποφασιστική, ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ του ποὺ ἀποσχίσθηκε δὲν ξαναγύρισε, ἐνῶ ἕνα ἄλλο ἀρνήθηκε ὑπηρεσία. Ὁ Βαρίνιος βλέποντας τὸν ἑαυτό του ν' ἀπογυμνώνεται, ἔστειλε τὸν ταμία του Θορά-νιο[14] στὴ Ρώμη νὰ ζητήσει ἐνίσχυσες κι ὅπως μποροῦσε νὰ τὸν δικαιολογήσει. Ὁ Ἴδιος, μὲ τέσσαρες μόνον χιλιάδες ποὺ τοῦ ἀπόμειναν πιστοί, ἔστησε ἕνα ἀπόρθητο στρατόπεδο κοντὰ στὸ Σπάρτακο[15], ποὺ βρέθηκε ὅπως φαίνεται σ' ἀποκλεισμένο μέρος. Τοῦτο θὰ στάθηκε ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία τοῦ πραίτωρα, γιατὶ μὲ τέχνασμα μόνον ὁ Θρᾶκας κατορθώνει νὰ ξεφύγει. Μάζεψε ἀπὸ τὶς ἀψιμαχίες κάποια πτώματα, τά' στησε μὲ παλούκια γύρω στὸ στρατόπεδο νὰ μοιάζουν μὲ φρουρούς[16], κι ἄναψε καὶ φωτιὲς μεγάλες γιὰ νὰ φαίνεται πὼς τίποτε δὲν εἶχε ἀλλάξει στὸ στρατόπεδό του. Ὕστερα σὰν τὸ σκότος ἔπηξε καλά, ἔδαλε σαλπιστὴ νὰ δίνει τὰ κανονικὰ σαλπίσματα κι αὐτὸς μὲ ψυχραιμία καὶ προσοχὴ πέρασε τὸ στρατό του ἀπαρατήρητος ἀπὸ τὰ πίσω μέρη. Εἶχαν πάψει ἀπὸ πολὺ πρὶν τὰ σαλπίσματα, οἱ φλόγες τρεμοσβύνανε πάνω στὰ κάρβουνα ποὺ ξεθωριάζαν ἀπ' τὴν πρωινὴ δροσιά, κι ἄρχισε νὰ θαμποχαράζει πιά, σὰν οἱ ρωμαῖοι παρατηρητὲς ἀνάφεραν στὸ στρατηγό, πὼς ἦταν ἔρμο τὸ στρατόπεδο τῶν ἐπαναστατῶν κι αὐτοὶ οἱ φρουροὶ ποὺ στέκονταν μὲ τὸ κεφάλι τους γυρμένο, σκιάχτρα μοναχά, σίγουρα πτώματα παλουκωμένα. Κι ἀλήθεια, ὁ Σπάρτακος κι οἱ δοῦλοι βρίσκονταν μακρυά, βαδίζοντας ἐλεύτερος στρατὸς μέσα στοὺς λεύτερους ὁρίζοντες μὲ βήματα θριαμβικὰ κι ἀλαλαγμοὺς ποὺ προανάκρουαν τὴ μεγάλη ἐποποιία. Ἡ ἐποποιία ὡστόσο ἄρχιζε μὲ μιὰ διχόνοια τῶν ἐπαναστατῶν[17], κάποια διχόνοια ποὺ σὲ κάθε κρίσιμη στιγμὴ θὰ δ.ακυβεύει τὴν ὑπόθεσή τους. Ὁ Κρίξος, ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Τευτόνων δούλων, ὀπαδὸς τῶν ἐξτρεμιστικῶν μεθόδων καὶ σκοπῶν, ζητοῦσε, σὰν τὸν Ἀθηνίωνα ἄλλο καιρό, νὰ πολεμήσουν ἀνοιχτὰ τὴ Ρώμη, τὸν αἰώνιο ἀντίπαλο, καὶ νὰ λεηλατήσουν τὴν Ἰταλία. Μὰ ὁ Θρᾶκας ποὺ εἶχε πολεμήσει

δίπλα στοὺς Ρωμαίους κι ἐνάντια τους, ἤξερε πὼς ὁ πόλεμος προαπαιτοῦσε τεχνικὴ κι ὀργάνωση καὶ πειθαρχία. Βέβαια ὁ στρατός του ἀριθμοῦσε πάνω ἀπὸ σαράντα χιλιάδες δούλους καὶ προλετάριους [78]· μὰ ὁ δεκαπλάσιος αὐτὸς στρατὸς οὔτε ἤξερε νὰ πολεμάει οὔτε ἦταν ὁπλισμένος· ἦταν μιὰ μάζα πολυάνθρωπη, μόνο ἱκανὴ γιὰ τὴ σφαγὴ καὶ τὴ λεηλασία· μὲ ξύλα γιὰ κοντάρια σκληρυμένα στὴ φωτιὰ κι ἀσπίδες, ἄλλο πρᾶμα, ἀπὸ πλεμάτια λυγαριᾶς ντυμένα μὲ νωπὰ τομάρια [79]. Ὁ Θρᾶκας ἔβλεπε καλὰ κι ἐπέμενε στὸ σχέδιό του : Νὰ τραβηχτῆ στ' Ἀπέννινα βουνὰ καὶ νὰ περάσει ἀπὸ τὶς Ἄλπες στὸ Βορρᾶ ἐγκαταλείποντας τὴν Ἰταλία. Ἂν εἶχε τὸ στρατό του σύμφωνο θὰ ἐπέβαλλε τὴν ἄποψή του· εἶχε τριάντα ἀπὸ τὶς σαράντα τόσες τὶς χιλιάδες τοῦ στρατοῦ τῶν δούλων ποὺ μεγάλωσε ὕστερα ἀπ' τὴ νίκη ἐνάντια στὸ Βαρίνιο, ἐνῶ ὁ Κρίξος μόνο δέκα [80]· μὰ φαίνεται πὼς κι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σπάρτακου λογάριαζαν πολὺ τὴ λεία τῆς Ἰταλίας. Ἔτσι τὸ μόνο ποὺ κατόρθωσε ἦταν νὰ τοὺς πείσει νὰ περάσουν στὴν ἀτίθασση, τὴν ὑποδουλωμένη κι ὅμως πάντα ἐπαναστατημένη Λευκανία. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ μισοάγριου αὐτοῦ λαοῦ, ποὺ μὲ σκληροὺς ἡ Ρώμη ἀγῶνες τὸν ὑπόταξε καὶ ποὺ στὸν δεύτερο Καρχηδονιακὸ πόλεμο βόηθησε τὸν Ἀννίβα ἐνάντια της, εἶχανε δεῖ τὴ γῆ τους νὰ ἐρημώνεται ἀπ' τοὺς πόλεμους καὶ τελικὰ ἀπὸ τὸ μῖσος τὸ ὀλιγαρχικό, τὸ φοβερὸ τοῦ Σύλλα μῖσος. Μέσα στὶς ἔρμες πολιτεῖες χορτάριαζαν οἱ δρόμοι κι οἱ ἀγορές, οἱ κάμποι σκεπαζόνταν ἀπὸ δάση καὶ βαλτολιμνιές, καὶ θά 'λεγες πως ἦταν τόπος ἀκατοίκητος, ἂν μὲς στ' ἀπέραντα λειβάδια της δὲν βόσκαν ἀναρίθμητα κοπάδια μ' ἀγριάνθρωπους βοσκούς, σὰ μισοσκλάβους, σὰ μισοληστές, ὅμοιους μὲ τοὺς παληοὺς βοσκοὺς τῆς Σικελίας. Τ' ἄγρια βουνά, τὰ δάση τὰ πυκνὰ καὶ τ' ἀγριοπόταμα καὶ τὰ φαράγγια καὶ τὸ μῖσος τῶν κατοίκων της ἐνάντια στοὺς Ρωμαίους ἔκαναν σπουδαία τὴ χώρα ἐκείνη γιὰ πολέμου βάση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἔρημη ἐνδοχώρα ἀτένιζε μεγάλες, πολυάνθρωπες καὶ πλούσιες πολιτεῖες ποὺ ἄνθιζαν στὶς παραλίες τοῦ Τάραντα καὶ τῆς Ἀδριατικῆς κι αὐτὲς τὶς πολιτεῖες κινήθηκε ὁ Βαρίνιος, μὲ τὶς ἐνίσχυσες ποὺ τοῦ 'φερε ὁ Θοράνιος [81], νὰ προστατέψει. Γοργὸς ὅμως ὁ Σπάρτακος εἶχε ριχτῆ στὰ συνοριακὰ βουνὰ τῆς Καμπανίας, τοῦ Σάμνιου καὶ τῆς Λευκανίας, πέρασε τὰ στενὰ τοῦ Ἐβούρου, ρίχτηκε ἀριστερὰ τῆς *Via Popilia* στὶς *Nares Lucanae* [82], κι ἔπεσε τὰ χαράματα σὲ κάποια πόλη, τὸ *Anni Forum* [83]. Παρ' ὅλες τὶς διαταγὲς τοῦ Σπάρτακου νὰ σεβαστοῦν τὴν πόλη ἑνὸς λαοῦ ἐχθρικοῦ πρὸς τοὺς Ρωμαίους, οἱ δοῦλοι ἀποχαλινωθήκαν [84]. Οἱ ἄντρες βασανίζονταν καὶ σράζονταν, βιαζόνταν οἱ γυναῖκες κι οἱ παρθένες στὴ σειρά,

τὰ σπίτια καὶ τὰ χτίρια πυρπολούνταν καὶ γκρεμίζονταν, οἱ ντόπιοι δοῦλοι ἀδερφωμένοι μὲ τοὺς οὐρανόσταλτους ἐπιδρομεῖς ξεκλήριζαν τ' ἀφεντικὰ καὶ ξεθεμέλιωναν τὰ πάντα. Ἀπόκαμε κι ὁ Σπάρτακος νὰ φοβερίζει καὶ νὰ τοὺς παρακαλεῖ κι ηὗρε ἕνα τέχνασμα [88] γιὰ νὰ τοὺς σταματήσει : Ἔστειλε κάποιους ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, φαίνεται, κρυφά, γιὰ νὰ γυρίσουν τάχα τρομαγμένοι καὶ νὰ ποῦν πὼς ἔφτασαν οἱ λεγεῶνες. Τὸ τέχνασμα ἔπιασε, οἱ δοῦλοι δὲν δυσπίστησαν, παράτησαν τὸ μακελλειὸ καὶ βγῆκαν ἀπ' τὴν ἔρμη πόλη.

Ἐδῶ τελειώνουν τὰ δυὸ νεότερα ἀποσπάσματα τῆς ἱστορίας τοῦ Σαλλούστιου κι ἔτσι δὲν ξέρουμε πῶς ὁ Βαρίνιος βρῆκε σκοπιμότερο νὰ μεταχειριστῆ τὸ νέο στρατό του. Ὁ Φλῶρος, ἔμμεση τρίτη πηγή ποὺ ἀντλεῖ κι ἀπὸ τὸ Σαλλούστιο κι ἀπὸ τὸν Λίβιο, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴ μεγάλην ἧττα τοῦ Βαρίνιου ἀναφέρει καὶ μιὰν ἧττα τοῦ Θοράνιου [89], τοῦ ταμία. Ὁ ἐπιτομέας αὐτός, ἀφόρητα ρητορικὸς κι ἀπρόσεχτος, εἶναι κατὰ κανόνα σφαλερὸς ἱστορικὸς καὶ μόνο τὶς παράλληλες πληροφορίες του χρησιμοποιοῦμε· τὰ θλιβερὰ ὅμως παθήματα τοῦ Φούριου καὶ τοῦ Κοσσίνιου, μᾶς ἀναγκάζουν νὰ βλέπουμε μιὰ τέτοια μαρτυρία μὲ πιὸ λίγη δυσπιστία. Ὅπως καὶ νά 'ναι, ἀπὸ τὴ σιωπὴ τῶν ἄλλων μας πηγῶν φαίνεται ποὺ ὁ Βαρίνιος μ' ὅλες τὶς ἐνίσχυσες δὲν ξανατόλμησε δεύτερη μάχη· πολὺ περισσότερο ποῦ ἡ δύναμη τοῦ Σπάρτακου ὕστερα ἀπὸ τὴ νίκη του πέρασε τὶς σαράντα χιλιάδες ἀπὸ δούλους καὶ προλετάριους καὶ Λευκανοὺς γιὰ ν' ἀνεβῆ στὶς ἑβδομήντα ἀργότερα καὶ πάνω [87]· κι ἔτσι περιορίστηκε νὰ τὸν παρακολουθεῖ, ὥσπου τὰ πρώιμα χιόνια στὰ Λευκανικὰ βουνὰ τὸν ἀναγκάσαν νὰ ξαναγυρίσει στὶς Καμπανικὲς πεδιάδες. Ὁ Σπάρτακος, ἀντίθετα, φαίνεται νά 'χε ἀπὸ τὰ τώρα καταστρώσει τὸ παράτολμό του σχέδιο νὰ πλησιάσει τὰ παράλια τὰ Σικελικὰ καὶ μεταφέροντας σ' αὐτὰ ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς ἐπανάστασης, νὰ ξεσηκώσει τὶς μεγάλες σκλαβωμένες μάζες τοῦ νησιοῦ, ποὺ στέναζαν κάτου ἀπὸ τὴν πιὸ αἱμοβόρα τυραννία. Μὲ τοῦτο ἴσως τὸ σχέδιο ζύγωσε τὴ νότια τῆς Ἰταλίας ἀχτὴ κι' ἄξαφνα στράτηκε κατὰ τὸ Μεταπόντιο [88] ποὺ δὲ φαντάζοταν τόσο κοντὰ τὴ ἄγρια λαίλαπα τοῦ μίσους. Παληὰ ἀποικία ἑλληνικὴ καὶ μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ λογίσιμες τῆς Αὐσονίας, εἶχε γνωρίσει ἄλλο καιρὸ τὴν ἄνθηση τοῦ πλούτου καὶ τῆς δύναμης κι ὕστερα σὰν τὶς ἄλλες πῆρε τὸν κατήφορο τοῦ μαρασμοῦ κι ἔχασε τὴν παληά της δύναμη καὶ λάμψη. Μεγάλες λαίλαπες, ὅπως οἱ πόλεμοι τοῦ Πύρρου καὶ τοῦ Ἀννίβα, πέρασαν κατοπινὰ ἀπὸ πάνω της κι ἀπὸ χαμὸ σ' ἄλλο χαμὸ κατάντησε ρωμαϊκὴ ἀποικία. Οἱ δοῦλοι βρήκανε τὶς πόρτες

ἀνοιχτὲς καὶ μπήκαν μ' αὐστηρὲς τοῦ Σπάρτακου διαταγὲς νὰ λυπηθοῦν τὴ δύστυχη αὐτὴ πόλη. Μὰ οἱ δοῦλοι δὲν μποροῦσαν νὰ πεισθοῦν πὼς στὸ δικό τους πόλεμο δὲν ἔχει ἐφαρμογὴ τὸ ἀξίωμα πὼς κάθε τι ποὺ κυριεύεται μένει πολεμικὸ κυνήγι τοῦ στρατιώτη. Μ' ὅλη λοιπὸν τὴν καλὴ πρόθεση καὶ μ' ὅλες τὶς διαταγὲς τοῦ Σπάρτακου, ἀρχίσανε μὲ τέτοιο ζῆλο τὴ λεηλασία καὶ τὴ σφαγή, ποὺ ἀπ' ὅσες πολιτεῖες ἐπέσανε στὰ χέρια τους, τὸ Μεταπόντιο εἶχε τὴν πιὸ μαύρη τύχη [80]. Μ' ἂν ἔτσι οἱ δοῦλοι κέρδιζαν τὴ λεία ποὺ βρήκανε, ἔχανε ὁ Σπάρτακος τὴ βάση ποὺ ζητοῦσε. Διωγμένοι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἔργα τους οἱ ἐπαναστάτες ἄφησαν τὴν πόλη ποὺ καιγόταν καὶ ξεκίνησαν νὰ βροῦν μιὰ ἄλλη γιὰ ν' ἀποκουμπήσουν.

Κατεβαίνοντας ὁ Σπάρτακος ἔφτασε στὸ Θούριο, στὸ ἀπάνω στένωμα τῆς Βρουτιακῆς χερσόνησος, πολύπαθη ἀρχαία πόλη. Εἶχε χτιστῆ ἀπὸ Συβαρίτες πάνω ἀπὸ τρισήμισυ αἰῶνες πρίν [80], γιὰ ν' ἀντικαταστήσει τὴ διαβόητη Σύβαρι ποὺ οἱ Κροτωνιάτες καταστρέψαν. Οἱ Συβαρίτες ἄποικοι σὲ λίγο ἀποτελέσαν τὴν κυρίαρχη ἀριστοκρατία κι ἄρχισαν νὰ καταδυναστεύουνε τοὺς ἄλλους ἄποικους, ὥσπου κι αὐτοὶ ἐπαναστατήσαν καὶ τοὺς σφάξανε ὅλους. Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἑκατόμβη τούτη κάλεσε ὁ λαὸς καινούργιους ἄποικους, ἐγκαταστήσαν δημοκρατικὸ πολίτευμα καὶ καθιέρωσαν μιὰ ξακουστὴ πρωτότυπη νομοθεσία ποὺ ἡ ἀρχαία παράδοση τὴν ἤξερε σὰν ἔργο τοῦ Χαρώνδα. Χάρη στὴν ἐξαιρετικὴ εὐφορία τῆς γυροχώρας της, ἡ πόλη ἀπόχτησε τὰ πλούτη τῆς ἀρχαίας Σύβαρης μὲ τὴ σειρά της. Πολεμημένη ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Λευκανοὺς ποὺ ἐρέθιζαν τ' ἄμετρα πλούτη της, ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Ρωμαίων. Γρήγορα ὅμως κουρασμένη κι ἀπὸ τοὺς σύμμαχους αὐτοὺς ποὺ ἦσαν πολὺ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ὀχτρούς, συμμάχησε μὲ τὸν Ἀννίβα. Ὅταν κι ὁ νέος ἐκεῖνος σύμμαχος νικήθηκε, ἡ πόλη βρίσκοταν σὲ τέτοια παρακμή, ποὺ οἱ Ρωμαῖοι γιὰ νὰ τὴ συγκρατήσουν στὴ ζωή, ἔστειλαν ἄποικους Λατίνους νὰ τὴν κατοικήσουν. Τὸ ἐπαναστατικὸ ὡστόσο πνεῦμα ἦταν ἀναμένο μὲς στὰ κάστρα της, κι ἄλλο καιρὸ ὁ Ἀθηνίων ἀριθμοῦσε ἀνάμεσα στὸ δουλικό της πληθυσμὸ καὶ τοὺς ἀχτήμονες ἕνα μεγάλο πλῆθος ὀπαδούς του· γι' αὐτὸ κι ὁ Σπάρτακος δὲν δυσκολεύτηκε νὰ τὴν πατήσει. Παρὰ τὴν πληροφορία ὅμως τοῦ Φλώρου, πὼς δὲν ξέφυγε καὶ τούτη τὴ λεηλασία καὶ τὴ σφαγὴ [81], σωστὸ εἶναι νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ Σπάρτακος κατάφερε τοὺς δούλους νὰ τὴ σεβαστοῦνε· γιατὶ καὶ τούτη τὴ φορὰ κι ἀργότερα, τὴν πόλη τούτη χρησιμοποιεῖ γιὰ βάση [82]. Ὅπως καὶ νά 'ναι, τὸ στρατόπεδό του τὸ ἐγκατάστησε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὴν

πεδιάδα ἀνάμεσα στὸν Κράθη καὶ στὸ Σύβαρι, ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ τὴν κλεί-
ναν τὰ βουνὰ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ ποτάμια. Σύμφωνα μὲ τὴ ρωμαϊκὴ τέ-
χνη ὁ Σπάρτακος ὀχύρωσε τὸ στρατόπεδο μὲ τάφρο καὶ μὲ τεῖχος στέρεο
ἀπὸ διπλὲς κι' ἀπὸ τριπλὲς σειρὲς παλούκια γεμισμένες μὲ δεντροκορμοὺς
καὶ χώματα καὶ πέτρες. Ὁ πραίτωρας Βαρίνιος, ἂν τὸν παρακολουθοῦσε
ἀκόμη ἀπ' τὰ Λευκανικὰ βουνά, θἄβλεπε μὲς στὴ μέση τοῦ στρατόπεδου
νὰ κυματίζει, λάφυρο καὶ σύμβολο, τὸ κόκκινο πανὶ ποὺ οἱ δοῦλοι τοῦ
εἶχαν πάρει. Ἦταν τὸ στρατηγεῖο τοῦ Σπάρτακου, ὅπου συγκλίνανε τ' ἀ-
χτινωτὰ χωρίσματα τῶν λόχων, τῶν σπειρῶν, τῶν λεγεώνων. Ὁλόγυρα
ἀπὸ τὸ στρατόπεδο καινούργιοι λίγο-λίγο ξεφυτρώνανε συνοικισμοὶ ποὺ
μυρμηγκιάζαν ἀπὸ πλήθη πολυάσχολων ἀνθρώπων[88]. Ἦσαν λογῆς ἔμπο
ροι ποὺ μαζεύτηκαν ἀπὸ παντοῦ καὶ δουλευτές, προπάντων δουλευτὲς τοῦ
σίδερου καὶ τοῦ χαλκοῦ, ποὺ ἐστήναν τ' ἀργαστήρια κι ἄρχιζαν τὴ συναυ-
λία τῶν σφυριῶν μὲς στὶς φωνὲς τῶν πουλητάδων καὶ στὰ τραγουδήματα
τῶν γυναικῶν, στὰ παραγγέλματα τὰ στρατιωτικὰ καὶ στῶν ἀσπίδων τὴν
κλαγγὴ καὶ στὰ χτυπήματα τῶν ὅπλων. Ἐδῶ ἀτίθασσα Λουκανέζικα ἄλογα
στριφογυρίζαν νὰ γκρεμίσουν τὸν ἀναβάτη τους[84], ἐκεῖ μεγάλες συν-
τροφιὲς γλεντοκοπούσαν γύρω ἀπ' τὰ σφαχτὰ ποὺ ψήνονταν, ἐκεῖ
στρατιῶτες δοκιμάζανε τὰ τριπλοπύρωτα σπαθιὰ στὶς στουρναρόπετρες,
ἐκεῖ γιγάντια κορμιὰ ἀπ' τὰ δάση τὰ Γαλατικά, ἀτόφυα ἀρχαϊκὰ ἀγάλ-
ματα, λουζόνταν στὰ ποτάμια καὶ στὶς λίμνες.. Καινούργια καραβάνια
κάθε τόσο φτάναν φορτωμένα μὲ τὸ σίδερο καὶ τὸ χαλκὸ ποὺ ὁ Σπάρτακος
ἀκριβοπλήρωνε στοὺς πειρατὲς καὶ νέες κάθε τόσο στρατιωτικὲς μονάδες
μὲ καινούργιες πανοπλίες βγαίναν ν' ἀσκηθοῦν στὰ τέλεια ὅπλα. Ἀλλὰ τὸ
σίδερο, ἀλλὰ τὸ χάλκωμα καὶ τὸ κατεργασμένο τὸ πετσὶ ἀκριβοπληρώνον-
ταν καὶ συνάμα χρειαζόνταν καὶ τεράστια ποσὰ γιὰ μιὰ ἐνδεχόμενη μὲ τοὺς
κουρσάρους συμμαχία. Γι' αὐτὸ κι ὁ Σπάρτακος ἀνησυχεῖ κι ἀπαγορεύει
κάποτε τὸ πάρε-δῶσε στὸ χρυσάφι καὶ στὸ ἀσῆμι[85]. Θέλουν νὰ ποῦν πὼς
τάχα τό 'κανε μὴ λάχει καὶ χαθῆ τὸ φρόνημα τῆς λευτεριᾶς ἀπ' τὸ στρατό
του· μὰ τέτοιοι φιλοσοφημένοι στοχασμοὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ περάσουν
ἀπὸ τὸ νοῦ του Ἦταν ποὺ ὁ πλοῦτος ποὺ μαζεύτηκε σὲ λίγο θὰ τοὺς ἔφευγε
ἀπ' τὰ χέρια· γιατὶ οἱ ἐμπόροι κι οἱ γυναικοπουλητὲς κάναν χρυσὲς δου-
λειὲς ἀνάμεσα στοὺς δούλους. Στὸ μεταξὺ κατάταξε κι ὀργάνωσε τὰ πλήθη
του κατὰ τὸ σύστημα τῶν λεγεώνων. Ἡ κάθε ἐθνότητα ὅμως εἶχε τοὺς δι-
κούς της ἀρχηγοὺς καὶ τὸ δικό της σύστημα κι ἀκόμα κάτι περισσότερο,
πεποίθησες κι ἀρχὲς γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐπανάστασης δικές της. Ἀπὸ τὰ

τώρα ἡ ἐπανάσταση δεχόταν μὲς στὰ σπλάχνα της τὸ σπέρμα τῆς διάσπασης καὶ τῆς καταστροφῆς της· ἀγκαλὰ κι ἦταν τόσο δυνατὸ τὸ πνεῦμα της ποὺ γιὰ τὴν ὥρα τ' ἀποσκέπαζε ὅλα Στὴν ἀρχὴ πρώτευε ἡ ὀργάνωση, ὁ ἐξοπλισμός, ἡ ἐξάσκηση, τὸ πνεῦμα τοῦ πολέμου καὶ τῆς νίκης. Μ' ἀποσταλμένους ἔμπειρους παράλληλα ὁ Σπάρτακος ξεσήκωνε μιὰ φρενιασμένη προπαγάνδα στὴν Ἰταλία Ἀπὸ παντοῦ καινούργια πλήθη προλετάριων καὶ σκλάβων πρόστρεχαν, σκλάβων προπάντων ποὺ ἀνεβαίναν ἀπ' τὰ φρικαλέα ἐργκάστουλα σὰ δαίμονες μὲς ἀπ' τὴ γῆς κι ὁ Σπάρτακος ξεχώρισε κι ὀργάνωσε στρατὸ ἀπὸ ἑβδομήντα πιὰ χιλιάδες [96]. Ἀπ' τὶς ἀκρότερες βουνοκορφὲς κυτοῦσε ὥσπου νὰ φύγει ἀγωνιώντας ὁ Βαρίνιος, τὸ μέγα ἐκεῖνο πλῆθος νὰ γυμνάζεται, νὰ στροβιλίζεται, νὰ τραγουδᾶ, νὰ πίνει καὶ νὰ διασκεδάζει. Στραφτοκοποῦσαν τὰ σπαθιὰ στὸ ἀσάλευτο ἡλιοφῶς ὁλημερνά, κι' ὅταν σουρούπωνε, τὸ κόκκινο πανὶ στὴ μέση τοῦ στρατόπεδου λὲς κι ἅπλωνε μὲ τὸ λυκόφωτο κι' ἀγκάλιαζε στεριὲς καὶ πέλαγα σὰ στεφανόδεμα ἀπὸ αἷμα.

Τὸ μήνυμα στὸ μεταξὺ πὼς ὁ Βαρίνιος ξαναγύρισε στὴν Καμπανία γιὰ νὰ μὴν ἀποκλειστῆ ἀπὸ τὰ χιόνια καὶ τοὺ παγετοὺς στὰ φοβερὰ Λευκανικὰ βουνά, ἔφτασε στὴ Ρώμη ἀντάμα μὲ τὶς οἰμωγὲς μιᾶς ἄλλης πόλης, τῆς Κοζέντσιας [97], πιὸ κάτου ἀπὸ τὸ Θούριο, ποὺ οἱ δοῦλοι τὴ χτυπήσαν κάποτε καὶ τὴν ἀφάνισαν μὲ τὸ γνωστό μας τρόπο. Ἡ Ρώμη τότε ὁλάξαφνα ἔνιωσε τὸν κίντυνο, τώρα μονάχα, ὅσο παράλογος κι ἂν τῆς φαινόταν. Ὁ Σπάρτακος αὐτὸς δὲν ἦταν, ὅπως φανταζόνταν, λήσταρχος, οἱ μονομάχοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν συμμορία· ἦσαν στρατὸς πραγματικὸς κι ἔπρεπε πιὰ στρατοὺς πραγματικοὺς νὰ κινητοποιήσει γιὰ νὰ τοὺς δαμάσει. Μιὰ στρατιὰ μὲ τὸν Πομπήιο ἐπικεφαλῆς πολεμοῦσε τὸν Σερτώριο στὴν Ἱσπανία· ἄλλη στὴ Μικρασία μὲ τὸ Λούκουλλο τὸν Μιθριδάτη. Δυὸ τώρα στρατιὲς χρειάστηκε νὰ ἑτοιμαστοῦν νὰ πολεμήσουν τὸν Σπάρτακο μέσα στὴν ἴδια τὴν Ἰταλία. Οἱ δυὸ ὕπατοι ποὺ βγήκαν στὴν ἀρχὴ τῆς νέας χρονιᾶς, ὁ Γναῖος Κορνήλιος Λέντουλος [98] κι ὁ Λούκιος Γέλλιος Ποπλικόλας [99], διαταχθήκαν ἀπὸ τὴ Σύγκλητο νὰ σώσουν τὴν πατρίδα. Μιὰ στενοχώρια τοῦ δημόσιου ταμείου ἀντιμετωπίστηκε μὲ μέτρο δραστικό, ποὺ ἀτόνησε ὅμως : Προτάθηκε ἕνας νόμος νὰ εἰσπραχτοῦνε τὰ ποσὰ ποὺ ὁ Σύλλας χάρισε σ' ὅσους ἀγόρασαν περιουσίες τῶν προγραμμένων [100]. Οἱ πλούσιοι ἀντιτάχθηκαν κι ἀνάμεσά τους ἀσφαλῶς ὁ Κράσσος ποὺ ὕστερα θὰ πρωταγωνιστήσει·

κι ἔτσι τὸ μέτρο θ' ἀποριφθηκε ν' ἀντικατασταθῆ μὲ πλῆθος μετριότερα ἄλλα. Ἡ ἀποστολὴ (ἀρχὴ τῆς ἄνοιξης τοῦ ἔτους 172) τῶν δυὸ ταυτόχρονα ὕπατων. ἦτανε μέτρο κρισιμότατης στιγμῆς, κι αὐτὴ τὴν κρισιμότητα τὴ νιώθαν ὅλοι. Γι' αὐτὸ δὲν ἔδωσαν, ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἀππιανοῦ [101], μιὰ λεγεώνα, ἀλλὰ τρεῖς στὸν κάθε ὕπατο, ἔξι συνολικὰ ποὺ χωριστήκαν ὕστερα σὲ τρεῖς στρατεύς, δυὸ λεγεῶνες μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Λέντουλο, δυὸ λεγεῶνες μ' ἐπικεφαλῆς τὸν πραίτωρα τῆς προηγούμενης χρονιᾶς, τὸν Κόϊντο Ὄρριο [102], τριπλὸς στρατὸς ἐνάντια στὸν ἀντάρτη μονομάχο. Ὁ Γέλλιος θὰ τραβοῦσε καταπάνω του, ὁ Ὄρριος θὰ τὸν χτυποῦσε ἀπὸ τὰ πλευρὰ ἢ θὰ ἐνίσχυε τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο κατὰ τὴν περίσταση στρατό, κι ὁ Λέντουλος θά'μπαινε μπρὸς γιὰ νὰ τοῦ κόψει ἔτσι τὸ δρόμο. Οἱ πιὸ αἰσιόδοξοι πιστεύαν πὼς ὁ Σπάρτακος θὰ συντριβόταν ὁπωσδήποτε μὲς στὴν τανάλια ποὺ τοῦ ἀνοίγαν· μὰ οἱ φρονιμότεροι μὲ τρόμο ἀναλογίζονταν τὴ μετριότητα τῶν στρατηγῶν τους. Ἄνθρωποι τῆς καρριέρας, δὲν παρουσιάζαν καὶ πολλὰ ἐχέγγυα ἐπιτυχίας μπροστὰ σὲ τέτοιο ἀντίπαλο, ποὺ κάθε κίνησή του ἦταν σὰν ἔκρηξη τῆς μεγαλοφυΐας. Γιὰ τὴ μικρόνοια μάλιστα τοῦ ἑνός, τοῦ Γέλλιου, ἀναφερόταν ἕνα ἀνέκδοτο [103], πρωτάκουστο στὴν ἱστορία : Ὄντας κάποτε ἀνθύπατος στὴν Ἀθήνα, παραξενεύτηκε σὰν ἄκουσε πὼς ζούσαν τόσες φιλοσοφικὲς ἐκεῖ σχολὲς μ' ἀντίθετες ἀρχὲς κι ἀντιμαχόταν μιὰ τὴν ἄλλη. Μιὰ τέτοια ἀσυμφωνία ἦταν ἀπρέπεια κι ἀκοσμία γιὰ τὴν ἀντίληψή του. Πρόσφερε τὸ λοιπὸν τὴ μεσολάβησή του σὰ διαιτητὴς καὶ κάλεσε ὅλους τοὺς φιλόσοφους ν' ἀρθοῦνε, νὰ τὰ ποῦνε μπρὸς στὴν ἕδρα του καὶ μ' ἕνα πνεῦμα καλῆς πίστης κι ἀμοιβαίας κατανόησης ν' ἀφήσουν τὶς διαφορές, νὰ συμφωνήσουν καὶ νὰ ὁμονοήσουν· καὶ φυσικὰ γελοῦσανε κι οἱ πέτρες τῆς Ἀθήνας στὴν ἀνάμνησή του [104]. Ἀλλὰ οἱ μέτριοι τοῦτοι ἄνθρωποι δεχόνταν ἀπὸ τὴν τύχη θαυμαστὴ εὐκαιρία. Μιὰ σοβαρὴ διάσταση φανερωνόταν στὸ στρατόπεδο τῶν ἐπαναστατῶν κι ἦταν σὰν νὰ τοὺς χάριζε τὴ νίκη. Πραγματικά, οἱ ἐπαναστάτες ἑτοίμαζαν ἔτσι ἢ ἀλλιῶς μιὰν ἐπιχείρηση τεράστιας ἔκτασης ποὺ ὁ χαρακτήρας της ὡστόσο μᾶς διαφεύγει. Ἀνάμεσα ἀπὸ τ' ἀποσπάσματα τοῦ Σαλλούστιου κι ἀπὸ τὶς ἀφήγησες τοῦ Πλούταρχου καὶ τοῦ Ἀππιανοῦ, βλέπει κανεὶς νὰ σχηματίζονται μέσα στὸ στρατόπεδο τῶν ἐπαναστατῶν δυὸ ρεύματα μ' ἀντίθετες προοπτικές [105], ποὺ καταλήγουν νὰ τοὺς διασπάσουν. Στὴ Σικελία ἡ περιορισμένη χωρικὴ ἔκταση κι ἡ σχετικὴ ὁμοιογένεια τῶν δούλων ἐξασφάλιζαν στὶς ἐπαναστάσεις τὴ βάση τῆς ἑνότητας καὶ τὴν ταυτότητα σκοπῶν κι ἐλπίδων. Μὰ ἐδῶ κυριαρχοῦσαν οἱ

βαθύτατες φυλετικὲς διαφορὲς καὶ μορφωθήκαν λίγο-λίγο σὲ διαφορὲς προοπτικῆς ποὺ καταδίκαζαν σ' αὐτοκατάλυση τὸ κίνημά τους. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμάδα ποὺ μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Κρίξο περιλάβαινε τοὺς Γαλάτες καὶ τοὺς Γερμανούς, ἤθελε νὰ τραβήξει κατὰ τοὺς ὑπατικοὺς στρατούς, νὰ τοὺς συντρίψει, νὰ λεηλατήσει τὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο, κι ἂν τὸ μποροῦσε, νὰ ἐκπορθήσει καὶ τὴ Ρώμη. Ἡ ἀνατολικὴ ὁμάδα ἀντίθετα τοῦ Σπάρτακου, ποὺ περιλάβαινε τοὺς Θρᾶκες, Γέτες, Ἕλληνες, Μικρασιάτες κι ἕναν ἀριθμὸ Γαλατορωμαίων πολεμιστῶν, ζητοῦσε νὰ διασχίσουν τὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ νά'βγουν ἀπ' αὐτὴ διαβαίνοντας τὶς Ἄλπεις. Ποιός ὅμως νά 'ταν ὁ σκοπὸς μιᾶς τέτοιας ἐπιχείρησης — εἶναι ἕνα ζήτημα ποὺ ἀπόμεινε ἄλυτο στὴν ἱστορία. Κατὰ τὸν Πλούταρχο ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Σαλλούστιο, ὁ Θρᾶκας ἀρχηγὸς μὲ τὴ φυγή του σκόπευε νὰ τερματίσει καὶ τὴν ἐπιχείρησή του· σὰ θὰ περνούσαν τ' Ἄλπεια τὰ βουνὰ οἱ δοῦλοι θὰ γυρίζαν στὶς πατρίδες τους ἢ ὅπου ἄλλοῦ μποροῦσαν νὰ χαροῦν τὴ λευτεριά τους. Ἀντίθετα ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Ἀππιανοῦ, ποὺ στὸ σημεῖο τοῦτο ἴσως ν' ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση — (,,*Σπάρτακον δὲ διὰ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν ἐπὶ τὰ Ἄλπεια καὶ ἐς Κελτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλπείων ἐπειγόμενον*") —, βγαίνει περισσότερο πὼς σκόπευε νὰ φύγει γιὰ τὴ Κελτικὴ γιὰ νὰ ὀργανώσει πιθανῶς μεγάλες ἐπιχειρήσες ἐκεῖθε. Ἴσως περισσότερο ἀπὸ τὸν Κρίξο νὰ ἔνιωθε πὼς ἡ ἰταλικὴ ἐπανάσταση δὲν παρουσίαζε ἀνάλογη κλίμακα μὲ τὶς παλιὲς τῆς Σικελίας. Ἐνῶ ὁ Εὔνους μὲ τὸ σύνθημα τῆς ἐπανάστασης ξεσήκωνε διακόσιες μονομιᾶς χιλιάδες σκλάβους στὸ νησί, αὐτὸς δὲν μπόρεσε νὰ ξεσηκώσει σ' ὅλη τὴ χερσόνησο μὲ τὶς τεράστιες δουλομάζες παρὰ μόνον ἑβδομήντα· καὶ μὲ στρατεύματα ἀπειθάρχητα κι ἀγύμναστα. μ' ἕνα στρατὸ ποὺ θ' ἀνανεωνόταν διαρκῶς, πῶς θὰ μποροῦσε ν' ἀντιμετωπίζει ἀδιάκοπα τὴ Ρώμη ; Ἀλλὰ ἂν περνούσαν στὸ Βορρᾶ — ἴσως μποροῦσαν νὰ ξεσήκωναν τοὺς βάρβαρους, νὰ χτίζαν ἕνα κάστρο λευτεριᾶς κι ἐκεῖθε, ἂν θέλαν οἱ θεοί, νὰ ρεβολούσαν ὕστερα στὴν Ἰταλία. Ἀντίθετα, ἡ ἰταλικὴ χερσόνησο, μιὰ κι ἡ ἐπανάσταση δὲν ἔπερνε ἀνάλογη ἔχταση, ἦταν κλουβὶ καὶ κάθε χώρισμα μιὰ σίγουρη παγίδα. Ἔπειτα οἱ βάρβαροι, ἀνυπόμονοι, δὲν ἐχτιμούσαν ἀρκετὰ τὶς ἀνεξάντλητες πηγές, τὴ μέθοδο, τὴ δύναμη καὶ τὴν πολεμικὴ τῆς Ρώμης τέχνη. Μὰ τέτοια ὑπόθεση γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Σπάρτακου εἶναι πολὺ πιὸ πιθανὴ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς Σαλλουστιανῆς παράδοσης ποὺ ἀντιπροσωπεύει ὁ βιογράφος συγγραφέας· γιατὶ στὸ κάτω τῆς γραφῆς, σὲ ποιὲς πατρίδες νὰ γυρνούσαν πιά, μιὰ κι οἱ πατρίδες τῶν περισσότερων — τί λέω ; ὅλων οἱ πατρίδες βρίσκονταν, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων ;

Ὅπως καὶ νά'ναι, ἡ διχόνοια αὐτὴ ποὺ πρωτοφανερώνεται ὅταν νικώντας τὸν Βαρίνιο βγαίνουν ἀπὸ τὴν Καμπανία, πέρνει τὴν κρίσιμη τούτη στιγμὴ τὸν χαραχτῆρα μιᾶς διάστασης ποὺ διασπάει τὴ δύναμή τους. Ἐνῶ ὁ Σπάρτακος ριχνόταν σὲ πορεία πρὸς τὸ Βορρᾶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς βουνοκορφές, τὰ ὑψίπεδα καὶ τὰ περάσματα τῶν Ἀπεννίνων — ὁ Κρίξος μὲ τριάντα χιλιάδες, Γαλάτες καὶ Τεύτονες, ξέκοψε ἀπὸ τὴν ἕλη στρατιά, νὰ συναπαντηθῆ μὲ τοὺς Ρωμαίους [108]. Οἱ ρωμαϊκοὶ στρατοὶ χωρίστηκαν ἀνάλογα : Ὁ Λέντουλος ἔπεσε ἐμπρὸς νὰ κόψει τὴν πορεία τοῦ Σπάρτακου, κι ὁ Γέλλιος μὲ τὸν Ἄρριο κινηθήκαν μ' ἀνοιχτὸ ἐλιγμὸ νὰ χτυπηθοῦν μὲ τοὺς Γαλάτες καὶ τοὺς Γερμανοὺς ποὺ ὁ Κρίξος ἔφερε κι ὀχύρωσε κοντὰ στὸ Γάργαρο [107], ποτάμι πάνω ἀπὸ τὸ Θούριο, σ' ἕνα λόφο. Ἦταν ἕνα πλῆθος φοβερὸ ἀπὸ γιγαντόδετα κορμιὰ ποὺ σάλευαν ψηλοὺς σὰν πύργους θυρεοὺς καὶ ξεθηκάρωναν τὶς σπάθες τὶς πριονωτές, τὶς κρεμασμένες ἀπ' τοὺς ὤμους μὲ ἁλυσίδες. Παινολογιόνταν κατὰ τὴ συνήθεια τους [108] καὶ ξευτελίζαν τοὺς ἀντίπαλους σὰν ἄναντρους ποὺ ἄξιζει νὰ φοροῦν γυναίκεια. Ἄλλοι ὑμνολογοῦσαν τοὺς πατέρες τους ποὺ εἶχαν τ' ἀνάριθμα κεφάλια τῶν ὀχτρῶν παλουκωμένα γύρω στὰ παλάτια τους καὶ δὲν τ' ἀλλάζαν μὲ σακκιὰ χρυσάφι. Ἄλλοι, σὰ νὰ μὴ καταδέχονταν νὰ πολεμήσουν σιδερόντυτοι, πετοῦσανε τοὺς θυρεούς, γδυνόνταν καὶ τοὺς θώρακες κι ὁλόγυμνοι ἔτρεχαν στὴν πρώτη τὴ γραμμὴ μὲ τὴ γιγάντεια μόνο σπάθα στὸ δεξὶ τὸ χέρι. Λόγο τὸ λόγο ἀλλοτρενιάσαν, στροβιλίστηκαν καὶ ροβολήσανε σὰ χείμαρρος στὴν πεδιάδα. Μάταια τὰ τετράγωνα πυκνώθηκαν ν' ἀντισταθοῦν, μάταια τὰ κοντάρια σταυρωθήκανε κι οἱ καταπέλτες οὐρλιαζαν τινάζοντας κοτρώνια, ἀκόντια καὶ μολυβένιες μπάλες. Οἱ σπάθες οἱ πριονωτὲς ἀνεβοκατεβαίναν ἀσταμάτητα, σπάζαν τὰ κράνη, ἀνοίγαν ἀπὸ πάνω ὡς κάτου τὰ κορμιά, πέρνανε τὰ κεφάλια, σπάζαν τὶς ἀσπίδες, ἔκοβαν σὰ σταχοκάλαμα τὶς λόγχες. Ἦταν ἀδύνατο οἱ Ρωμαῖοι ν' ἀντισταθοῦν, ἡ καταιγίδα τοὺς συνέπαιρνε, λυνόνταν τὰ τετράγωνα καὶ σβύναν οἱ γραμμές, ὥσπου λυθήκαν ὅλα κι ἀνεμοσκορπίσαν. Οἱ νικητὲς τοὺς κυνηγήσαν ὡς τ' ἀντίπερα βουνὰ — ὥσπου σκορπίστηκαν ὁλότελα κι ἔπεσε ἡ νύχτα νὰ τοὺς προστατέψει [109]. Ἡ νίκη στάθηκε περίλαμπρη γιὰ τοὺς Γαλάτες καὶ τοὺς Γερμανούς, μὰ σύναμα κι ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τους. Γυρίζοντας ριχθήκαν στὸ ρωμαϊκὸ στρατόπεδο καὶ βρήκαν ἄφθονο ὁλικὸ γιὰ νὰ γιορτάσουν. Ὅσο ἀντρεῖοι ἦσαν στὸν πόλεμο, τόσο ἀσυγκράτητοι καὶ μανιακοὶ γιὰ τὸ πιοτὸ καὶ γιὰ τὸ γλέντι. Ὁ Γέλλιος καὶ ὁ Ἄρριος [110] ποὺ τοὺς πρόσμεναν νὰ ἐπιτεθοῦν ὅταν ξημέρωσε, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ ὀχυ-

ρώθηκαν τὴ νύχτα ἐκείνη στὸ βουνό, εἶδαν τὴν ἄλλη μέρα ἔρμο τὸν κάμπο. Κατάλαβαν, ἀκούσανε κι ἀπὸ μακρυὰ τὰ ἐπινίκια ὄργια τῶν σκλάβων. Τοὺς ἄφησαν — καὶ μόλις νύχτωσε κατέβηκαν καὶ ζύγωσαν μὲ προσοχὴ τὴ σπαραγμένη κατασκήνωσή τους. Κανεὶς φρουρὸς — ὅλοι κοιμόντουσαν βαθειά, ἀνέγνοιαστοι, ἄφοβοι, ἀποκαμωμένοι. Ἄξαφνα ὁ κάμπος γέμισε ἀπὸ τὰ σπαθιὰ [11] — μὲ τρομερὰ ξεφωνητὰ ἀναπήδησαν ἀπὸ τὸν ὕπνο οἱ δοῦλοι κι ἔψαχναν νὰ βροῦνε τ' ἅρματα, ἀγωνιζόνταν μὲ τὰ δόντια, σκόρπιζαν, σκοτώναν καὶ σκοτώνονταν, ὥσπου ἡ σφαγὴ τοὺς συνεπῆρε ἀλύπητα κι ἀπόκαμαν νὰ πολεμοῦνε. Πάνω ἀπ' τὶς εἴκοσι χιλιάδες [12] σφάχτηκαν ἀπ' τὰ σπαθιὰ ποὺ δούλευαν μὲ τὰ γυμνὰ κορμιὰ — οἱ ἄλλοι κυνηγήθηκαν ὡς τὰ βουνά, ὅπου κατάφεραν νὰ ξαναβροῦν τὸ Σπάρτακο καὶ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὸ στρατό του. Ὁ Κριξος ἔμεινε κι αὐτὸς ἀνάμεσα στοὺς σκοτωμένους.

Ὁ Σπάρτακος στὸ μεταξὺ τραβοῦσε μέσα ἀπ' τὰ βουνὰ γιὰ νὰ ξεκόψει ὁλότελα ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Γέλλιου καὶ τοῦ Ἄρριου καὶ νὰ χτυπήσει ξεμοναχιασμένο τὸ στρατὸ τοῦ Λέντουλου, ποὺ τούχοβε ἀπὸ μπρὸς τὸ δρόμο. Τὶς λεπτομέρειες τῆς μεγάλης τούτης περιπέτειας δὲν τὶς ξέρουμε· φαίνεται πὼς ὁ Λέντουλος, εἴτε γιὰ νὰ κερδίσει αὐτὸς τὸ θρίαμβο εἴτε γιατὶ εἶδε τὸ στρατὸ τοῦ Γέλλιου νὰ ζυγώνει πιὰ — νόμισε τὴ στιγμὴ κατάλληλη νὰ πολεμήσει. Στὴ δεύτερη περίπτωση ἡ ἀπόφαση τοῦ Σπάρτακου θάτανε κίνημα ἀστραφτερῆς ἀπελπισίας. Ὅπως καὶ νάναι, ὁ Λέντουλος κατατροπώθηκε μὲς στὰ βουνά [13] — κι ὁ Σπάρτακος πισωγυρνάει ἀπότομα κατὰ τοὺς ἄλλους ἑνωμένους δυὸ στρατοὺς καὶ τοὺς χτυπάει. Ἀνάμεσα στοὺς πρώτους μάχονταν οἱ φοβεροὶ Γαλάτες ποὺ γλυτώσαν πρὶν καὶ ποὺ ἐκδικούνταν τώρα τὴ σφαγὴ τῶν ἄλλων. Οὐρλιάζανε σαν τὰ θεριά, σὰν πύργοι στυλωνόντανε, κι ἄλλοι μὲ σπάθες, ἄλλοι μὲ γιγάντεια ρόπαλα συντρίβαν τρεῖς καὶ τέσσαρους ὀχτροὺς σὲ κάθε χτύπημα καὶ βῆμα. Σὲ κάθε χτύπημά τους φώναζαν καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἀδικοθάνατου συντρόφου τους κι ἡ λύσσα καὶ τὸ φρένιασμά τους ἀναβαν σὲ κάθε βῆμα τους καὶ χτύπημά τους Οἱ ἀλαφρόπλιστοι ἀποπάνω ξέκοβαν πελώρια βράχια ποὺ κυλοῦσαν παρασέρνοντας ἄντρες κι ἀλόγατα καὶ κομματιάζοντας γραμμὲς ὁλάκερες ποὺ ξεψυχοῦσαν μὲ τὸν ἴδιο βόγγο. Σὲ λίγο τσάκισε ἡ ἀντίσταση — ὅλα λυθήκαν καὶ σκορπίσαν [14]. Τὰ στρατόπεδα τοῦ Λέντουλου καὶ τοῦ Γέλλιου καὶ τοῦ Ἄρριου κι ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς αἰχμάλωτοι ἔμειναν λάφυρα τῶν δούλων. Μὰ ὁ Σπάρτακος δὲν χασομέρησε καὶ ρίχτηκε ξανὰ γιὰ τὸ Βορρᾶ· ἀλλὰ καὶ οἱ ὕπατοι ἀλλόφρονοι

ἀπ' τὸν τρόμο μὴ τραβάει κατὰ τὴ Ρώμη τὴν ἀνυπεράσπιστη — ἀνασυγκρότησαν τοὺς ἄτυχους στρατούς, συνενωθήκαν καὶ, μαζὶ κι ὁ πραίτωρας, ριχτήκαν νὰ τοῦ κόψουνε τὸ δρόμο. Δρόμο οἱ ὕπατοι καὶ δρόμο ὁ Σπάρτακος, τοὺς προσπερνοῦσε καὶ τὸν προσπερνούσανε, τοὺς ξέφευγε καὶ τοῦ ξεφεύγανε, τὴ μιὰ παραταζόνταν στὶς ψηλὲς κορφές, τὴν ἄλλη μπερδευόνταν μὲς στὰ βουνοφάραγγα, γοργοδιαβαίναν καὶ τοῦ πιάναν τὰ στενὰ κι αὐτὸς σὰ χείμαρρος χωρίζοταν, τοὺς περικύκλωνε καὶ πάλι ἐνώνοταν ξωπίσω τους, ἀγῶνες τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν, ἀγῶνες τῶν ὀπισθοφυλακῶν, τεράστιες πυρκαγιὲς δασῶν μέσα στὶς νύχτες νὰ γελάσουν τὸν ἀντίπαλο, κυνηγητὰ μὲς στὶς κατάχνιες καὶ στὰ σύννεφα τῶν κορυφῶν. μάχες τιτανικὲς μέσα στὶς λαίλαπες, τὴ μιὰ θαρροῦσαν πὼς τὸν ἔκλειναν στὰ ὑψίπεδα κι αὐτὸς χανόταν στὶς πεδιάδες, τὴν ἄλλη τὸν περικυκλώναν στὶς βαλτολιμνὲς κι αὐτὸς δρασκέλιζε τὶς ἀψηλότερες κορφές. ὥσπου τοῦ πέσανε κάπου μπροστά, τὸν περικύκλωσαν καὶ τὸν ἀκινητήσαν. Ὁ Σπάρτακος δὲν δίστασε· χτύπησε καὶ τοὺς τρεῖς — τρίτη μεγάλη μάχη στὰ βουνὰ καὶ τρίτη φοβερὴ πανωλεθρία τῶν Ρωμαίων [115]. Κάποια πνοὴ ἀπὸ τὴ μεγάλη τοῦ Ἀθηνίωνα ψυχή, σὰ μακρυνὸς ἀχὸς ἀπὸ λυγμοὺς σμιγμένους μὲ πολεμικοὺς ἀλαλαγμοὺς καὶ μὲ θριαμβευτικὰ ἐμβατήρια στροβιλίστηκε γοερὰ πάνω ἀπ' τὸν τόπο· καὶ διάβαινε καὶ ξαναδιάβαινε σὰν ἡ πνοὴ μιᾶς λαίλαπας ἀπ' ἄλλο κόσμο.

Ὁ δρόμος γιὰ τὴ Ρώμη τοῦ ἦταν πιὰ ἀνοιχτὸς κι ἂν τὴν χτυποῦσε, γυμνωμένη τώρα ἀπὸ τὴ δύναμή της, συντριμένη ἀπ' τὴν κατάπληξη — ἴσως μποροῦσε νὰ τὴν κυριέψει· ὅμως αὐτὸς ἐπέμενε πάντα στὸ πρῶτο σχέδιό του. Μὲ φοβερὴ ταχύτητα τραβοῦσε ἀδιάκοπα γιὰ τὸ Βορρᾶ [116], σὰν κάποιο βαρὺ σύννεφο κυνηγημένο ἀπ' τὶς ριπὲς τῶν ἀψηλόπνοων ἀκαθόριστων ἀνέμων. Τὸ μήνυμα τῶν τριῶν περίλαμπρων νικῶν ἁπλώθηκε τρομαχτικὸς ἴσκιος σ' ὁλάκερη τὴ χώρα. Ἀπὸ κορφὴ σ' ἄλλη κορφή, μὲς ἀπ' τὰ δάση, πάνω ἀπ' τὰ ὑψίπεδα, περνώντας τοὺς ἀδιάβατους γκρεμούς, τὰ χαμηλὰ περάσματα καὶ τὶς ἀπάτητες ἀητοφωλιές, κυκλογυρνώντας τὶς πλαγιές, βυθώντας μὲς τὰ βουνοφάραγγα καὶ πάλι δρασκελώντας τὶς κορφές, περνοῦσε ὁ φοβερὸς στρατὸς σὰ σίφουνας, γεμάτος λαίλαπες καὶ ἀστροπελέκια. Ὅταν σὲ κάποιο διάσελο ἀντιλάμπαν τὰ σπαθιὰ κι οἱ θώρακες, οἱ πολιτεῖες ἀλλόφρονες κλείναν τὶς πόρτες καὶ ὁλολύζαν. Ἤχοι παράξενοι σὰ νά 'σπαζαν ἢ νὰ σερνόνταν ἁλυσίδες ἔτριζαν καὶ προμηνούσανε τὸ πέρασμά του· χιλιάδες δοῦλοι παρατούσαν τὰ τσαπιὰ καὶ τὰ σφυριὰ καὶ πέρναν τὰ βουνὰ κι ἀνέβαιναν καὶ πρόσμεναν τὸ πέρασμά του. Ἀφήσανε

τὴ Λευκανία, πέρασαν τὴν Καμπανία, διάβηκαν τὸ Σάμνιο, προσπέρασαν τὴ χώρα τῶν Ἐρνίκων, διάβαιναν, μπήκαν στὴ γῆ τῶν Πικεντίνων καὶ στὴν Ὀμβρικὴ καὶ ζύγωναν τὴν νότια Γαλατία. Πελώριοι ἀετοὶ νυχτόημερα φτεροκοποῦσαν ἀπὸ πάνω τους, ἐμβλήματα τῆς λευτεριᾶς στημένα ἀνάμεσα τοῦ αἰθέρα. Ὅταν ἡ πάχνη ἡ πρωινὴ λυνότανε, πρόβαιναν ἄξαφνα ἀπὸ μέσα - της σὰ νὰ γενιόνταν μέσα ἀπ' τοὺς ἀτμοὺς τῆς γῆς, κι ὅταν τ' ἀπέραντα λυκόφωτα αἱματώνανε τοὺς οὐρανούς, μοιάζανε γίγαντες ὀρθοὶ στὸ μέγα φῶς ποὺ σπάραζε νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ παγκόσμιο αἷμα. Καὶ νύχτα μέρα ὁ φοβερὸς στρατὸς ἐδιάβαινε τ' Ἀπέννινα, χανόταν μέσα στὰ περάσματα, ξαναφαινόταν στὶς κορφὲς καὶ ξεχυνόταν στὶς πεδιάδες. Κι ἀπὸ κορφὴ σ' ἄλλη κορφὴ ζυγώναν τὸ Βορρᾶ κι ὅθε περνούσαν ἔτριζαν, σερνόνταν, ἔσπαζαν οἱ ἀλυσσίδες. Στὰ σύνορα τῆς Νότιας Γαλατίας ὁ Κάσσιος, ὁ ἀνθύπατος τῆς ἐπαρχίας [117], προσπάθησε ν' ἀντισταθῆ — τοῦ κάκου· ὁ Σπάρτακος τὸν σύντριψε καθὼς συντρίβει τὸ στυρὶ τὸ βότσαλο καὶ τὸ σκορπίζει. Ὁ μέγας Σπάρτακος ἀνέβαινε γιὰ τὸ Βορρᾶ κι' ὅλα σκορποῦσανε στὸ πέρασμά του.

τραβώντας πάντα κατὰ τὸ Βορρᾶ — ἔφτασε κάποτε στὰ τελευταῖα ὅρια τῆς μισημένης Ἰταλίας. Θὰ τὰ περνοῦσε, θὰ 'φευγε κατὰ τὶς Ἄλπες, ὕστερα θὰ διάβαινε στὴν Κελτικὴ κι ἐκεῖ μὲ τοὺς συντρόφους καὶ τοὺς βάρβαρους θὰ στήναν τὴν ἀκρόπολη τῆς λευτεριᾶς — ἴσως καὶ τ' ὁρμητήριο γιὰ τὴν κατάχτηση τοῦ κόσμου. Πρὶν ἀφήσουν ὡστόσο τὴν Ἰταλία χρωστούσαν ν' ἀποδώσουν ἐπιτάφιες τιμὲς στοὺς Γερμανογαλάτες σύντροφους καὶ προπαντὸς στὸν Κρίξο, τὸ συναρχηγὸ τοῦ Σπάρτακου — τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δυὸ μεγάλους στύλους τῆς ἀπολευτέρωσής τους. Ἀνάψανε τεράστιες φωτιὲς — τάχα νὰ κάψουν τὰ κορμιὰ ποὺ σέπονταν στὸν κάμπο τῆς σφαγῆς καὶ ν' ἀναπάψουν τὶς ψυχές τους. Οἱ βάρβαροι συντρόφοι τους ὁπλομαχούσαν καὶ χορεύαν τοὺς πολεμικοὺς χορούς, οἱ βάρδοι τους ὑμνούσαν τὰ χαρίσματα καὶ τὴν ἀντρεία τῶν πεθαμένων [118]. Οἱ μάντες τους ἔσκυβαν πάνω ἀπὸ τοὺς νιόσφαχτους αἰχμάλωτους προσέχοντας τὸ καλοσήμαδο αἷμα ποὺ πηδοῦσε ἀπ' τὰ λαιμὰ καὶ τὰ συκώτια. Ἄλλοι ἔγραφαν στοὺς πεθαμένους τους προγόνους νὰ καλοδεχτοῦν τοὺς φίλους τους — τὰ χάραζαν σὲ πλάκες ξύλινες [119] καὶ τὶς πετοῦσαν ὕστερα στὴν ἐπιτάφια φλόγα. Μὰ ὁ Σπάρτακος ποὺ γνώρισε τὴ δουλικὴ τοῦ Κρίξου μοῖρα στὸν Ἱππόδρομο, σοφίστηκε ἕνα θέαμα ποὺ νὰ χορτάσει ἐκείνη τὴν ψυχὴ στὴ σκοτεινιὰ τοῦ κάτω κόσμου. Ὅπλισε τριακόσιους — ἄλλοι λένε τετρακόσιους — ἀπὸ τοὺς ρωμαίους αἰχμάλωτους καὶ τοὺς ἐχώρισε σὲ ζεύγη νὰ μονομαχήσουν [120]. Οἱ

δοῦλοι πῆραν θέση σεβαρὶ νὰ παρακολουθήσουν πιότερο τὴ φοβερὴ στροφὴ τῆς τύχης. Δειλὰ χτυπήσαν τὰ σπαθιά, δισταχτικὰ σταυρώθηκαν — μὰ ὁ μέγας ὄχλος ξέσπασε σὲ γιουχαΐσμοὺς καὶ τοὺς ἐρέθιζε νὰ χτυπηθοῦν στ' ἀλήθεια. Ξεφρενιασμένοι ἀπ' τὴ ντροπὴ οἱ μονομάχοι ἀλληλοσφάζονταν μὲ λύσσα. Σὲ κάθε νικημένο ποὺ ἔπεφτε, ὁ νικητὴς γυρνοῦσε καὶ ζητοῦσε χάρη ἀπὸ τὸ πλῆθος· χάρη ζητοῦσε κι ὁ πεσμένος ἀπ' τὴ γῆς ἀνασηκώνοντας δεητικὰ τὰ χέρια. Μὰ οἱ δοῦλοι σταθερὰ γυρίζαν τὸν ἀντίχειρα κι ἐκεῖνος ἔδινε στὸ νικητή του τὸν λαιμὸ νὰ τὸν ἀποτελειώσει. Στὸν πρῶτο γύρο μείνανε οἱ μισοὶ κι οἱ δοῦλοι φρενιασμένοι ἀπὸ χαρὰ τοὺς ἔβαλαν νὰ ξαναρχίσουν. Γύρο τὸ γύρο λιγοστεύανε — δὲν ἀπομείναν παρὰ δύο, οἱ τελευταῖοι· κι οἱ τελευταῖοι δυὸ μονομαχήσανε καὶ σκοτωθήκανε κι οἱ δύο. Ἡ πράξη τούτη πλήγωσε τὴ Ρώμη πιὸ πολὺ ἀπ' τὶς ἥττες τῶν στρατῶν της. Ν' ἀτιμαστῆ Ρωμαῖος μονομαχώντας, μπρὸς σὲ μονομάχους μάλιστα καὶ σκλάβους, ἦταν ἔργο ἀνήκουστο, ποὺ ὁ νοῦς δὲν τὸ χωροῦσε μὲ κανένα τρόπο. Ὁ ἴδιος ὁ Κικέρων ποὺ μιλεῖ μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὴν ἐπίδραση τῶν μονομαχιῶν στὴ διαμόρφωση τοῦ χοραχτῆρα [31] σαστίζει φαίνεται μὲ τὴν ἀπανθρωπία μιᾶς τέτοιας πράξης [32]. Ὅπως καὶ νά 'ναι πολὺ γρήγορα τὸ μάθημα τοῦ Σπάρτακου υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴ Ρώμη. Στὰ χρόνια τοῦ Ἰούλιου Καίσαρα, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ κίνημα τῶν μονομάχων, ὁ Φούριος Λεπτίνος, πραιτωρικός, κι ὁ Κόϊντος Καλπηνός, παληὸς συγκλητικός, δὲν δίστασαν νὰ κατεβοῦνε στὴν ἀρένα [33]· τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἄδεια ἀργότερα τοῦ Αὐγούστου μέλη ἀπὸ τὴν τάξη τῶν Ἱππέων [34]. Ὁ Τιβέριος [35] τὸ ἀπαγορεύει, μὰ ὁ Καλιγούλας ξαναφήνει [36] καὶ συγκλητικοὺς καὶ Ἱππεῖς νὰ ξαναμποῦν στὸ στίβο. Ὁ Κλαύδιος πάσχισε ν' ἀντισταθῆ [37], μὰ κάτου ἀπὸ τὸν Νέρωνα τὰ ἐμπόδια πέφτουν. Μποροῦσε νὰ δῆ κανεὶς τότε νὰ μονομαχοῦν στὸ Ἀμφιθέατρο τετρακόσιοι συγκλημματικοὶ κι ἑξακόσοι Ἱππεῖς, καθὼς καὶ πλῆθος ἀπὸ τὶς σπουδαῖες τῆς ἐποχῆς γυναῖκες [38]. Στὰ χρόνια τοῦ Σεβήρου μάλιστα τέτοια ἦταν ἡ μάζα τῶν μονομάχων γυναικῶν, ποὺ σάστιζαν πῶς τὶς χωροῦσε ὁ στίβος. Τέλος στὸ πρόσωπο τοῦ Κόμμοδου, ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ κατεβαίνει μονομάχος [39]· μόνο ποὺ θά 'χει νὰ μονομαχεῖ μὲ δούλους προσταγμένους νὰ σκοτώνονται χωρὶς νὰ προσπαθήσουν ν' ἀμυνθοῦνε.

Ὡστόσο ὁ Σπάρτακος δὲν ἄφησε τὴν Ἰταλία. Ἕνα βαθὺ ἱστορικὸ αἴνιγμα, ποὺ μάταια ἀναζητοῦμε κάποια βέβαιη λύση του, σκεπάζει τὴ

φάση τούτη τῆς ἐποποιίας. Ἡ γνώμη πὼς δὲν μπόρεσε νὰ διαβῆ τὸν Πάδο εἶναι ὁλότελα ἀπίθανη· ἕνας Σπάρτακος ποὺ ἀποφασίζει ἀργότερα νὰ μεταφέρει μὲ σχεδίες τὰ πλήθη πάνω ἀπὸ τὸν πορθμὸ τῆς Χάρυβδης, θἀ'βρισκε ἁπλὸ παιχνίδι νὰ περάσει μὲ πλωτὲς τὸν Πάδο. Τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς τὰ σάστισε μπροστὰ στὶς Ἄλπες ποὺ χρωστοῦσε νὰ διαβῆ. ἢ πὼς τὸ μέγα τώρα πλῆθος τοῦ στρατοῦ τοῦ ζήτησε νὰ στρέψει κατὰ πίσω πάλι τὶς σημαῖες· κι ἔτσι ἢ ἀλλοιῶς, ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὶς νίκες κι ἀπὸ τὴν ἀθρόα τῶν δούλων συρροή, μετάλλαξε κι αὐτὸς τὰ σχέδιά του. Ἀπὸ τὶς ἑβδομήντα χιλιάδες ποὺ ἀριθμοῦσε κάποτε στὸ Θούριο, ξέκοψαν οἱ τριάντα μὲ τὸν Κρίξο κι ἀπ' αὐτὲς γυρίσαν μόνο δέκα. Ρίχτηκε μὲ πενήντα μοναχὰ χιλιάδες στὰ βουνὰ κι ἦτανε τέτοια ἡ συρροὴ στὸ διάβα του, ποὺ θὰ μποροῦσε τώρα νὰ μετρήσει ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες [80]. Ἂν κάτι τὸν ἀνάγκαζε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἰταλία — ἡ σταθερὴ ἐπιφυλακτικότητα ἦταν τῆς μεγάλης μάζας· μὰ ἡ θριαμβευτικὴ πορεία στὸ μάκρος τῆς Ἰταλικῆς χερσόνησος ἔσπασε κι ἔλυσε τὸν πάγο. Καινούργια πλήθη ἀδιάκοπα προστρέχαν κάτου ἀπὸ τὸ κόκκινο πανὶ τῆς λευτεριᾶς καὶ σ' ὅλη τὴ χερσόνησο ἔτριζαν μ' ἀπαίσιο κρότο οἱ ἁλυσίδες. Ἐξάλλου τώρα μόνος ἀρχηγός, μπορροῦσε νὰ κρατεῖ τὸν ὄγκο τοῦ στρατοῦ ἀδιάσπαστο, ἀσφαλισμένο ἀπὸ τὸν κίντυνο νὰ τὸν χωρίζουν οἱ συναρχηγοὶ τὴν κρίσιμη ὥρα. Νέες ἐλπίδες, νέοι ὁρίζοντες κι οἱ ἁλαλαγμοὶ τῆς μάζας συνεπαίρναν τὴν παλιὰν ἀπόφασή του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλανερὰ μηνύματα, ὅτι νικάει στὴν Ἰβηρικὴ ὁ Σερτώριος κι ὁ Μιθριδάτης στὴν Ἀνατολὴ καὶ πὼς ὁ στόλος τοῦ Μικρασιάτη βασιλιᾶ τραβάει γιὰ τὶς Ἰταλικὲς ἀχτές, τοῦ ἀναφτερώναν τὶς ἐλπίδες. Νὰ κυριέψει αὐτὸς τὴ Ρώμη, νὰ τὴν ξεθεμελιώσει ἀπὸ τὰ βάθρα της, νὰ δώσει λευτεριὰ στὴ γῆ καὶ πάνω ἀπ' τὰ συντρίμια τῆς σκλαβιᾶς νὰ στήσει ὀρθὴ τὴ μοῖρα τῶν λαῶν — ὀνείρατα θριαμβικὰ καθὼς τὸ φῶς κι ἀνήσυχα καθὼς ἡ θάλασσα, μπορούσαν νὰ φλογίσουν κι ἐνὸς βάρβαρου τὸ ἀγροῖκο πνεῦμα. Ὅπως καὶ νά'ναι, ὁ Σπάρτακος διαλάλησε πὼς πάει κατὰ τὴ Ρώμη [81]. Καίει τὶς ἄχρηστες ἀποσκευές, σκοτώνει τὰ ὑποζύγια, σφάζει καὶ τοὺς αἰχμάλωτους νὰ μὴ μποδίζουνε τὸ δρόμο του καὶ ρίχνεται ἀσυγκράτητος στὴ νέα πορεία [82]. Στὴ Ρώμη ὅταν ἀκούστηκε τὸ μήνυμα — τὰ πρόσωπα ὅλα ζάρωσαν ἀπὸ μιὰ κρύα πνοὴ τοῦ τρόμου. Εἶχαν στρατοὺς — ὄχι ὅμως κι ἄνθρωπο νὰ βασιστοῦν στὴν κρίσιμη ὥρα. ,,Ὁ Σπάρτακος τραβάει κατὰ τὴ Ρώμη'' — ἡ φοβερὴ κραυγὴ ἀντιβούιζε σὰ βροντὴ κοσμοσυντέλειας σ' ὅλα τὰ στήθη. Καλοκαῖρι τοῦ ἔτους 72. Οἱ νικημένοι ὕπατοι ἀνακλήθηκαν. Ὁ πραίτωρας Γναῖος Μάνλιος [83] περιμά-

ζεψε δσους μπόρεσε ἀπὸ τὴ Ρώμη κι ἀπὸ τὰ λείψανα τῶν δυὸ στρατῶν καὶ ρίχτηκε γιὰ τὸ Βορρᾶ νὰ σταματήσει τοὺς ἐπαναστάτες. Κάπου τοὺς συναπάντησε ἢ τὸν συναπάντησαν — κι ὁ νέος στρατὸς τῆς Ρώμης κατακόπηκε δλος πάλι.

σὰν ἔφτασε καὶ τ' ἄλλο μήνυμα — ἡ Ρώμη ἀπόμεινε παράλυτη ἀπ' τὸν τρόμο. Οὔτε δταν οἱ Γαλάτες ἀνεβαίνανε τὰ κάστρα της, οὔτε δταν ὁ Καρχηδόνιος Ἀννίβας [184] τριγυρνοῦσε νικητὴς ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν τάφρο της δὲν φρένιασε ἕνας τέτοιος πανικὸς τὰ πλήθη. Ἐφτὰ ὧς τὴν ὥρα στρατιὲς κατακοπήκαν ἀπ' τὸν Σπάρτακο κι ἡ μεγαλοφυΐα του ἔμοιαζε ἡ ἴδια ἡ θεϊκὴ ὀργὴ ἐνσωματωμένη. Ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες ἔσερνε μαζί του ἐκδικητὲς κι ὁ φοβερὸς αὐτὸς στρατὸς ἔμοιαζε σάμπως τῶν παλιῶν γιγάντων ὁ στρατὸς ποὺ σπάσανε μέσα στὰ βάραθρα τ' ἀρχαῖα δεσμὰ κι ἀνέβαιναν μὲς ἀπ' τὶς φλόγες κι ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς νὰ καταλύσουνε τὴν κοσμικὴ ἁρμονία. Φλόγες ἀνάπνεαν τὰ ὠχρὰ τὰ χείλη τους κι ἦσανε πράσινοι ἀπ' τὸ μῖσος. Τὰ στυλωμένα μάτια τους ἔσταζαν αἷμα καὶ φωτιὰ — κι δθε περνούσαν ἄνοιγε κι ἡ γῆς κι ἀνάδινε ἄλλους ἀπὸ μέσα. Ἀνέβαιναν δσοι πεθάνανε μὲ τὸ τσεκούρι καὶ μὲ τὸ σταυρό, μὲ τὸν τροχὸ καὶ τὴν κρεμάλα· δλα τὰ χέρια ποὺ ἁλυσσοδεθήκανε, δλα τὰ στήθη ποὺ σπαράχτηκαν, δλα τὰ μέτωπα ποὺ στιγματίστηκαν καὶ ποὺ πεθάναν καὶ σαπίσανε μὲ τ' δραμα τῆς λευτεριᾶς μισοβασιλεμένο στὸ σκοτάδι. Παιδιὰ ποὺ σέρναν τοὺς πατέρες τους, πατέρες ποὺ παλεύαν νὰ ξυπνήσουν τὰ παιδιά τους, κοπέλλες ποὺ στὰ σάπια χείλη τους ἔτρεμε ἀκόμη ἕνα χαμόγελο καὶ μάννες ποὺ στὰ σάπια μάτια τους ἔτρεμε ἀκόμη κάποιο δάκρυ, λεβεντονιοὶ ποὺ δοκιμάζαν τῶν χεριῶν τὴ δύναμη καὶ γέροι ποὺ ἔτριβαν τὸ χῶμα ἀπὸ τὰ μάτια, κι δλο ἀνεβαίναν οἱ νεκροὶ στὸ διάβα τους κι οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς νεκροὺς κι οἱ πεθαμένοι μὲ τοὺς ζωντανοὺς τραβούσαν, φοβερὸς στρατός, νὰ καταλύσουνε τὴ Ρώμη. Τὰ κάστρα λὲς κι ἐρειπωθήκαν ἄξαφνα καὶ λύνονταν καὶ γκρεμιζόνταν [185]. Ὠχροὶ στὶς ἔδρες καρτερούσαν οἱ συγκλητικοὶ τὴν ὥρα νὰ στηθοῦν στὴν Ἀγορὰ σὰ μονομάχοι. Ὅλα τὰ θέμελα ἔτριζαν, ἔσπαζαν οἱ κολῶνες κι ἔρεαν οἱ ναοί, ἡ Ρώμη δλάκερη καταποντίζοταν στὶς φλόγες. Ξέπλεκες οἱ γυναῖκες ἔτρεχαν καὶ πέφταν στοὺς δημόσιους βωμούς, δπου σφαχτήκαν κάποτε οἱ τελευταῖοι τοῦ Ἀθηνίωνα στρατιῶτες. Τὰ μοιρολόγια κι οἱ φωνὲς δερνόνταν μὲς στὸ θόρυβο, τὰ παρακάλια καὶ τοὺς θρήνους. Ἀπαίσια μηνύματα ἄξαιναν τὸν τρόμο καὶ τὴ σύγχυση· οἱ δοῦλοι σκόπευαν νὰ ψήσουν τὰ παιδιὰ καὶ ν' ἀναγκάσουν τοὺς γονιούς τους νὰ τὰ φᾶνε· ἄλλοι θρυλούσαν δτι θά 'ριχναν σ' ἀλώνια τοὺς ἐλεύτερους καὶ θά'

βαζαν βαρβάτα ἀλόγατα καὶ ταύρους νὰ τοὺς ἀλωνίσουν. Ὡστόσο ὁ ἐπαναστάτης δὲ φαινόταν — ἄλλοι λέγαν πὼς σταμάτησε, ἄλλοι πὼς κύτταζε νὰ ξεσηκώσει κάθε πληθυσμὸ στὸ διάβα του κι ἄλλοι πὼς ἔκοψε τὴ φόρα γιὰ νὰ δώσει στοὺς Ρωμαίους καιρὸ νὰ κρίνουν πιὰ τὴ θέση τους καὶ νὰ παραδοθοῦνε στὸ ἔλεός του. Οἱ ψυχραιμότεροι ἔβλεπαν ποὺ ὁ Σπάρτακος καθυστεροῦσε θέλοντας καὶ μὴ γιὰ νὰ ἐξοπλίσει καὶ ν' ἀσκήσει τὰ καινούργια πλήθη τοῦ στρατοῦ του. Ἀλλὰ ποιὸ τ' ὄφελος ἀπὸ τὴν ἀργητα, μιὰ καὶ κανεὶς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τὸν σταματήσει; Κανεὶς δὲν ἤξερε ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσει πιά. Ποῦ νὰ τελειώσει, τί νὰ ἐπιχειρήσει. Ὁ μόνος ποὺ μποροῦσε ν' ἀντιμετωπίσει τὴν κατάσταση, ὁ Πομπήιος, πάλευε μ' ἄλλο γίγαντα στὴν Ἱσπανία. Οἱ ὕπατοι ἦταν ἀνίκανοι, ὁ πραίτωρας Γναῖος Μάνλιος εἶχε νικηθῆ. Ὅπως καὶ νά' ναι, κάποιος ἔπρεπε νὰ βγῆ γιὰ τὴν ἀκόλουθη χρονιὰ ἢ ἀνθύπατος ἢ πραίτωρας ποὺ ν' ἀναλάβει καὶ τὴ στρατηγία. Αὔγουστος τοῦ ἔτους 72. Προχηρυχτήκαν ἐκλογὲς — μὰ τέτοιος τρόμος πλάκωνε τὴ Ρώμη ποὺ κανεὶς δὲν πρόβαλε νὰ διεκδικήσει τὴν τιμὴ καὶ τὴν εὐθύνη. Ἡ ἥττα κι ἡ καταστροφὴ φαινόνταν ἀναπόφευχτες, ὅταν καινούργιος πρωταγωνιστής, ὁ Κράσσος [186], πρόβαλε ὑποψήφιος γιὰ τὴ στρατηγία.

Στὸν Πλούταρχο χρωστᾶμε μιὰ βιογραφία [187] ἀρκετὰ χαραχτηριστικὴ τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἡ σταδιοδρομία του ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐπικρατοῦν ὁ Μάριος καὶ ὁ Κίννας· ἡ οἰκογένειά του ἀνήκει στὴν ἀριστοκρατικὴ παράταξη κι ὁ νικητὴς τῶν Κίμβρων τὴν προγράφει. Ὁ πατέρας κι ὁ ἀδερφός του σφάχτηκαν, αὐτὸς ὡστόσο μὲ τρεῖς φίλους του καὶ δέκα σκλάβους φεύγει γιὰ τὴν Ἰβηρία. Ἐκεῖ δὲ φανερώθηκε μὰ κρύφτηκε σὲ κάποιο σπήλαιο στοὺς παράλιους ἀγροὺς ἑνὸς Οὐΐδιου, πατρικοῦ του φίλου. Ὕστερα ἀπὸ ὀχτάμηνο ἀκούσιο παραθερισμό, σὰν ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ Μάριου, βγῆκε ἀπὸ τὴ σπηλιὰ κι ἔτρεξε νὰ ζητήσει τὸν αὐριανὸ κυρίαρχο, ποὺ μ' ἄσφαλτο ἐνστιχτο τὸν ἀνακάλυψε στὸ πρόσωπο τοῦ Σύλλα. Ἀπὸ τότε μπαίνει στὰ δημόσια πράματα κι' ἡ ἱστορία τῆς Ρώμης πλέκει τ' ὄνομά του σταθερὰ στὰ γεγονότα τῆς περιόδος τῶν διχτατόρων. Εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα πρόσωπα τῶν περιόδων τῆς παρακμῆς ποὺ μέσα στοὺς κινούμενους ὄγκους τῶν μεγάλων γεγονότων δημιουργοῦν ἕνα ἀδιάκοπο κενὸ μὲ τὴν πομπώδη μετριότητά τους. Ἀνάμεσα στὶς ἄδρὲς φυσιογνωμίες τοῦ Μάριου, τοῦ Σύλλα, τοῦ Πομπήιου, τοῦ Καίσαρα καὶ τοῦ Κικέρωνα, ἡ φαλακρὴ κοντόχοντρη σιλουέτα του γυρίζει φορτωμένη ἀπὸ

φιλοδοξίες κι ἀξιώματα γελοιογραφία. Ἀποτελοῦσε βέβαια πρόσωπο σημαντικό, μὰ μοναχὰ σὰ στόχος ἢ βοηθὸς τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἀπὸ τοὺς γίγαντες ἐκείνους. Κατώτερος ἀπὸ τὸν Πομπήιο στὴ στρατηγική, κατώτερος ἀπὸ τὸν Κικέρωνα στὴ ρητορική, κατώτερος ἀπὸ τὸν Καίσαρα στὴν πολιτικὴ καὶ κατώτερος ἀπὸ τὸν Κάτωνα στὴ δημόσια ὑπόληψη — κατάφερνε ὅμως πάντα νὰ συναγωνίζεται στὴν πρώτη γραμμή, γιατὶ ἤξερε νὰ κολακεύει τὸ λαὸ καὶ νὰ ἐκμεταλλεύεται τὶς διχόνοιες τῶν μεγάλων. Τὸ κυριότερό του ὅπλο ἦταν τὸ ἔνστιχτο νὰ ξεχωρίζει ἀλάθευτα τὸν ἰσχυρό, νὰ τὸν πλευρίζει καὶ νὰ συμμαχεῖ μαζί του. Τὸ ἴδιο τοῦτο ἔνστιχτο τὸν ὁδηγούσε συνακόλουθα κι ὡς ποῦ μποροῦσε νὰ τραβήξει τὴν ἀντίθεση μὲ τὸν ἀντίπαλό του· γιατὶ καὶ μὲ τοὺς τρεῖς πολιτικούς του ἀντίπαλους, τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Πομπήιο καὶ τὸν Κικέρωνα, κατάφερνε νὰ συμμαχεῖ κάθε φορά, φροντίζοντας νὰ γίνεται ἀπαραίτητός τους. Ἀλλὰ τὸ πάθος του γιὰ τὴν πολιτικὴ δὲν ἦταν ἄδολο οὔτε αὐτόνομο, μὰ ἀνάβρυζε ἀπὸ δυὸ μεγάλα πάθη του — τὴ φιλοχρηματία καὶ τὴ φιλοδοξία. Σπάνιο πνεῦμα τάξης οἰκονομικῆς συνδυασμένο μὲ ρεαλιστικὴ χωρὶς ἀνησυχίες συνείδηση, τοῦ ἀπέφερε ἕνα ἀσύνηθα μεγάλο πλοῦτο. Ὁ πλοῦτος αὐτὸς ἦταν τὸ κυριότερο ὅπλο νὰ ἱκανοποιεῖ τὴ φιλοδοξία του κι οἱ ἐπιτυχίες τῆς φιλοδοξίας του τὰ κυριότερα μέσα γιὰ ν' ἀξαίνει τὸν πλοῦτο του.

σὰν ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ Μάριου, βγῆκε ἀπὸ τὴ σπηλιά του πρωταγωνιστὴς κι αὐτὸς γιὰ τοὺς ἀγῶνες ποὺ θ' ἀκολουθούσαν. Συμμάζεψε ἀπὸ τοὺς φυγάδες καὶ τοὺς ντόπιους ἀντιμαριανοὺς ὡς δυόμισυ χιλιάδες κι ἄρχισε νὰ τριγυρνᾶ τὶς πολιτεῖες, νὰ ρίχνει τοὺς ἀντίπαλους κι ὅσο μποροῦσε νὰ ληστεύει. Στὸ μεταξὺ συγκρότησε ἕνα στόλο κι ἔφυγε γιὰ τὴ Λιβύη, ὅπου προσχώρησε στὴ στρατιὰ τοῦ Μέτελλου, γιὰ νὰ τὸν παρατήσει καὶ νὰ προσχωρήσει ὕστερα στὴ στρατιὰ τοῦ Σύλλα στὴν Ἰταλία. Ὁ Σύλλας ἔστειλε τὸν Κράσσο στοὺς Μαρσοὺς κι ὁ Κράσσος εἶχε μερικὲς ἐπιτυχίες· μ' ἀπὸ τὰ τότε ἀντιφιλοτιμιέται τὸν Πομπήιο καὶ φλέγεται ἀπ' τὴν ἄφταστη πολεμική του δόξα. Γιατὶ ὁ Πομπήιος μικρότερος στὰ χρόνια καὶ πατέρα μισημένου γιός, τόσο γοργὰ ξεχώρισε καὶ δείχτηκε τρανός, ποὺ ὁ Σύλλας τοῦ ἀναγνώριζε τιμὲς ἀνήκουστες γιὰ τοὺς ἄλλους. Αὐτὰ κεντρίζαν κι ἀναστάτωναν τὸν Κράσσο ποὺ βρισκόταν πάντα του στὸν κάτω γύρο. Γιατὶ δὲν εἶχε οὔτε τὴν ἰδιοφυΐα οὔτε τὴ στρατηγικὴ ἐμπειρία τοῦ Πομπήιου, καὶ τὰ τυχαῖα ἀπὸ τὴν ἄλλη κατορθώματά του ἐξουδετέρωναν οἱ μοῖρες του οἱ κακές, ἡ φιλοκέρδεια κι ἡ μικρολογία. Ἀπὸ τὸ κάθετι ζητοῦσε νὰ χρηματιστῆ κι ἀπὸ τριακόσα τάλαντα ποὺ κληρονόμησε, ἔφτασε νὰ κα-

τέχει ἑφτὰ χιλιάδες. Τὰ περισσότερα τὰ κέρδισε ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴ φωτιά, ἀντλώντας ἀπὸ τὶς δημόσιες συφορὲς πάντα χρυσάφι. Ὅταν κυρίεψε τὴν Τουδερτία τὴν Ὀμβρική, φρόντισε νὰ σφετεριστῆ τὰ λάφυρα κι ἔπεσε στὴ δυσμένεια τοῦ Σύλλα· μὰ μπόρεσε ν' ἀποκατασταθῆ, γιατὶ στὴ μάχη τὴν ἀποφασιστικὴ μὲ τοὺς Σαμνίτες καὶ τοὺς δημοκρατικοὺς κατάφερε αὐτὸς μόνος νὰ νικήσει. Εὐνοημένος ἔτσι ἀγόραζε τὸ βιὸς τῶν μεγαλόπλουτων ποὺ προγραφόντανε — καὶ πολλοὺς μάλιστα τοὺς πρόγραφε χωρὶς καμμιὰ ἐντολή, μόνο καὶ μόνο νὰ τοὺς πάρει τὴν περιουσία· ὥσπου ὁ Σύλλας ἀγανάχτησε καὶ δὲν τὸν χρησιμοποιοῦσε. Μὰ ὁ Κράσσος εἶχε θησαυρίσει πιὰ καὶ ρίχτηκε σ' ἄλλη ἀσχολία· μάζεψε πεντακόσιους δούλους κι ἀρχιτέχτονες καὶ βάλθηκε νὰ ἐκμεταλλεύεται τὶς συφορὲς τῆς πόλης. Ὅπου ἀγροικοῦσε πυρκαγιὰ ἡ συνίζηση, ἔτρεχε, ἀγόραζε τὰ σπίτια ποὺ κιντύνευαν, καθὼς καὶ τὰ γειτονικὰ ποὺ τὰ πουλούσαν μπρὸς στὸν κίντυνο γιὰ τίποτε — κι ἔτσι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ρώμης ἔγινε μὲ τὸν καιρὸ δικό του. Πλαστογραφοῦσε διαθῆκες, ἔβαζε τοὺς διαχειριστὲς νὰ πέρνουν μὲ τὴ βία ἢ μὲ τὸ δόλο τὰ γειτονικὰ μὲ τὰ δικά του χτήματα καὶ μὲς στὴ Σύγκλητο πουλοῦσε γιὰ ὅποιο ζήτημα τὴν ψῆφο. Δὲν ἀπόριχνε τίποτε ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ φέρει κάποιο κέρδος. Δικάστηκε πὼς εἶχε ἐρωτικὰ σχετίσματα μὲ μιὰ Ἑστιάδα, τὴ Λιβία· ἀλλὰ ἀπαλλάχτηκε σὰν ἀποκάλυψε πὼς περισσότερο ἐρωτοτροποῦσε μ' ἕνα χτῆμα της· καὶ τελικὰ δὲν τὴν παράτησε παρὰ σὰν μπόρεσε νὰ τῆς τὸ πάρει. Τὰ χτήματά του καὶ τὰ μεταλλεῖα τοῦ ἀσημιοῦ τοῦ ἀπέφεραν ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀμύθητα πλούτη — μὰ καὶ τοῦτα δὲν τὰ λογάριαζε γιὰ τίποτα μπροστὰ στὴν ἐκμετάλλευση τῶν δούλων. Ὁ ρεαλιστὴς αὐτὸς ἀριστοκράτης ἦταν καὶ μορφωμένος. Εἶχε ἀσκηθῆ μὲ πάθος στὴ ρητορικὴ κι ἀσχοληθῆ εἰδικότερα μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία. Γιὰ δάσκαλό του χρησιμοποιοῦσε τὸν ἀριστοτελικὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ τὴν ἀξία του βέβαια δὲν τὴ ξέρουμε, μὰ ποὺ ἔδωκε σπουδαίας ὑπομονῆς κι ἀνεχτικότητας ἀπόδειξη κοντὰ στὸν Κράσσο· ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ, πὼς ὅταν βγαίναν ἀπὸ τὴ Ρώμη τοῦ 'δινε καπέλλο γιὰ τὴν ἐξοχή, κι ὅταν γυρίζαν τὸ ζητοῦσε πίσω. Κι ἐνῶ ἦταν τόση ἡ τσιγκουνιὰ κι ἡ φιλοχρηματία του, τίποτε δὲν κατηγοροῦσε πιὸ αὐστηρὰ ἀπὸ τοὺς φιλοχρήματους καὶ μικρολόγους· κι ἐνῶ κανεὶς δὲν τοῦ παράβγαινε στὴν τέχνη νὰ σκλαβώνει κολακεύοντας, κανεὶς δὲν σκλαβωνόταν εὐκολότερά του μὲ τὴν κολακεία.

γιὰ νὰ ζυγώνει ὡστόσο καὶ νὰ κολακεύει τὸ λαό, καυχότανε γιὰ τὴν πληβειακὴ καταγωγὴ τοῦ γένους του Λικίνια, ποὺ εἶχε περάσει πιὰ μὲ τ' ἀξιώματα στὴν ἀψηλότερη ἀριστοκρατία. Εἶχε ἀνοιχτὸ πάντα τὸ σπίτι

του καὶ γιὰ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ξένους· τὰ γεύματά του ἦσαν λιτά, μὰ προσπαθοῦσε νὰ τὰ συμπληρώνει μ' ἁπλετη φιλοφροσύνη. Ξέροντας ἀπὸ ποῦ πηγάζει ἡ δύναμη δὲν προσπερνοῦσε μήτε τὸν ἀσημαντότερο πολίτη δίχως νὰ τὸν προσλαλήσει. Στὰ δικαστήρια ἀναλάβαινε συνήγορος καὶ τιποτένια ἀκόμη διάφορα καὶ στὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ συχνὰ ἀναπλήρωνε τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Πομπήιο σὰν ἀποφεύγαν νὰ μιλήσουν. Ἡ δόξα τοῦ Πομπήιου τὸν ἔθλιβε κατάκαρδα — γι' αὐτὸ μὲ πάθος προσπαθοῦσε νὰ τὸν ξεπεράσει στὴν πολιτική, πληρώνοντας, δανείζοντας, συνηγορώντας, κολακεύοντας, ραδιουργώντας. Ἔτσι κατόρθωνε νὰ πρωταγωνιστῆ σὰν ἕνας ἀπ' τοὺς τρεῖς στὰ χρόνια του δυναμικότερους πολιτικοὺς ἡγέτες Οἱ συντηρητικοὶ ἀποβλέπαν στὸν Πομπήιο, οἱ ριζοσπαστικοὶ στὸν Καίσαρα κι ὁ Κράσσος ἐπικεφαλῆς τῶν μεσιανῶν κατάφερνε νὰ ἐπωφελεῖται πότε ἀπὸ τοὺς συντηρητικοὺς μὲ τὸν Πομπήιο καὶ πότε μὲ τὸν Καίσαρα ἀπὸ τοὺς ριζοσπαστιστοὺς ἀλλάζοντας φρονήματα σὰν πέδιλα κι ὑποστηρίζοντας τὴ μιὰ γιατὶ πληρώνοταν, τὴν ἄλλη γιατὶ ὀργίζοταν ποὺ δὲν πληρώνοταν, τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ συνήγορος κι ἀντίπαλος, ἄλλα προσώπατα, ἄλλους νόμους κι ἄλλα τῶν ἀλλῶνε. Μὰ τέτοιος ὄντας, οὔτε φίλος ἦταν σίγουρος οὔτε ὅμως κι ἐπικίντυνος ἀντίπαλος· γι' αὐτὸ σὰ ρώτησαν τὸ δημαγωγὸ Σικίνιο τί τὸν φυλάει καὶ δὲν τὸν σφάζει — αὐτὸς ἀπάντησε πὼς ἄφησε τὸ βῶδι αὐτὸ νὰ ζῆ, γιατὶ εἶχε μπόλικο στὰ κέρατα χορτάρι· ἦτανε μ' ἄλλα λόγια ἀκίντυνος καθὼς τὰ βώδια ποὺ τοὺς στολίζαν χορτάρι ἀνάμεσα στὰ κερατά τους. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ βῶδι στάθηκε ἀρκετὰ δραστήριο γιὰ ν' ἀναλάβει ξαφνικὰ τὴν ἀρχηγία [188]. Ἤξερε πὼς μποροῦσε τώρα νὰ μιλεῖ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακοῦν χωρὶς χαμόγελα κι ἀντιλογίες. Ἦταν ἡ μόνη εὐκαιρία ν' ἀναδειχτῆ σὰν ἀρχηγός, σωτῆρας καὶ πατέρας τῆς πατρίδας· σὰν ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ μεγάλους γαιοχτήμονες ἐξάλλου, κάτοχος κι ἑνὸς τεράστιου κύκλου βιοτεχνικῶν καὶ χτηνοτροφικῶν ἐργαισῶν, ὁ Κράσσος εἶχε καὶ προωπικὰ τὸ μεγαλύτερο συμφέρο νὰ δοθῆ στὸν πόλεμο ἕνα τέλος. Ἔξι καινούργιες λεγεῶνες ἑτοιμάστηκαν, ὅπου προστέθηκαν τὰ λείψανα τῶν προηγούμενων στρατιῶν [189], τουλάχιστο ἄλλες τέσσαρες λεγεῶνες. Ὡς ἑκατὸ χιλιάδες μάχιμοι καὶ βοηθητικοὶ βαλθήκαν ἔτσι στὶς διαταγὲς τοῦ Κράσσου. Καὶ κάτι περισσότερο — ὁ στρατὸς αὐτός, ἂν κι ἀριθμητικὰ κατώτερος ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Σπάρτακου, ἦταν ἀνώτερος σ' ὀργάνωση, σὲ τεχνικὴ καὶ πειθαρχία.

Ὁ Σπάρτακος στὸ μεταξύ, εἴτε γιατὶ δὲν πρόφτασε νὰ ὠφεληθῆ ἀπ' τὸν τρόμο καὶ τὸ σάστισμα τοῦ ἀντίπαλου, εἴτε γιατὶ καινούργιες τὸ στρατό του δίχασαν διχόνοιες, εἴτε γιατὶ κατάλαβε πὼς μὲ πρωτόπειρο

στρατὸ καὶ δίχως μηχανήματα πολιορκητικὰ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κυρίευε τὴ μητρόπολη — μετάλλαξε καὶ πάλι σχέδιο, παράτησε τὴ Ρώμη πρὶν τὴν ἀτενίσει κἂν καὶ τράβηξε γοργὰ κατὰ τὰ νότια τῆς Ἰταλίας. Γυρνοῦσε καὶ λεηλατοῦσε ἀνίλεα τὶς περιοχές, κατάστρεφε καὶ σκότωνε καὶ ρήμαζε — σὰν τὸ λιοντάρι ποὺ κυκλώθηκε καὶ μόνο ἡ λύσσα του ὁδηγάει τὴ δύναμή του[40]. Ἀντίθετα ὁ Κράσσος, ἤρεμος κι ἀποφασιστικός, διάλεξε τὰ στενὰ τῶν Πικεντίνων γιὰ ὁρμητήριο, προπάντων γιὰ νὰ προστατέψει τὶς Καμπανικὲς πεδιάδες ἀπὸ τὸν φρενιασμένο Σπάρτακο — κι ἔστειλε κάποιο Μούμμιο[41], ὑποστράτηγο, μὲ δυὸ λεγεῶνες γιὰ νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ χτυπήσει ἀπὸ τὴν πλάτη τὸν ἀντίπαλο σὰν ἀνοιγόταν μὲ τὸν κύριον ὄγκο τοῦ στρατοῦ σὲ μάχη. Ὁ Μούμμιος παρακούοντας τὴ διαταγὴ τοῦ Κράσσου ν' ἀποφύγει κάθε μονωμένη σύγκρουση, θάρρησε τὴ στιγμὴ κατάλληλη νὰ πάρει αὐτὸς τὴ δόξα τοῦ πολέμου. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ μαζέψει ὁ Κράσσος στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας του τὰ πρῶτα ἀπομεινάρια ἀπ' τὸ στρατό του. Ψύχραιμος ὅμως ἔτρεξε νὰ πιάσει τὰ στενὰ προτοῦ προλάβει ὁ Σπάρτακος νὰ τὰ περάσει. Ἀπὸ τὰ τότε ὁ Κράσσος ἔνιωσε πὼς ἔκανε μ' ἀντίπαλο, ποὺ ὅσο κι ἂν ἤξερε νὰ πολεμᾶ. δὲν ἤξερε νὰ ἐκμεταλλεύεται τὴ νίκη. Λοιπὸν μποροῦσε τούτη ἡ μετριότητα νὰ παραβγῆ μ' αὐτὴ τὴ μεγαλοφυία. Ἂν ἤξερε ὁ ἀντάρτης νὰ χτυπᾶ, ἤξερε αὐτὸς νὰ πεδουκλώνει· ἐκεῖνος ἦταν τὸ σπαθί, μποροῦσε αὐτὸς νά'ταν τὸ δίχτυ. Πολλὰ λιοντάρια ἐξάλλου πιάστηκαν, γιατὶ δαγκώναν δυνατὰ πολὺ καὶ κάποτε σφηνώνανε τὰ δόντια. Μὰ πρὶν ἀπ' ὅλα θά'θελε νὰ κάμει τὸ στρατό του νὰ ξεχάσει τὶς κακὲς συνήθειες. Θυμήθηκε κι ἐφάρμοσε τὸ τρομερὸ μαρτύριο τοῦ δεκατισμοῦ, ποὺ εἶχε ἐφαρμόσει ἄλλο καιρὸ ὁ ὕπατος Ἄππιος Κλαύδιος στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Οὐόλσκους. Ἦταν μιὰ τιμωρία φοβερὴ — στοὺς δέκα σκότωναν τὸν ἕνα· τὰ ὀνόματα κάθε δεκάδας ἢ ὁλονῶν ἔμπαιναν σ' ἕνα κράνος, τ' ἀνακάτευαν, ἔβγαζαν ὕστερα ἕνα ἢ κάθε δέκατο, κι ἐκεῖνοι ποὺ κληρώνονταν, γυμνώνονταν καὶ θανατώνονταν μὲ ρόπαλα μπροστὰ στοὺς ἄλλους. Τὸ αἴσχος τοῦ μαρτύριου βάθαινε τὴ φρίκη τῆς σκληρότητάς του· γι' αὐτὸ κι ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιζούσαν κάποτε, ἔμεναν γιὰ τῶν ἀλλονῶν τὰ μάτια πεθαμένοι. Ἔτσι κι ὁ Κράσσος πῆρε πεντακόσιους ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ πέταξαν τ' ἄρματα, τοὺς χώρισε σὲ δεκαριὲς καὶ σκότωσε μὲ τὸ μαρτύριο τοῦτο τοὺς πενῆντα[42]. Ἔτσι κατάφερε νὰ τοὺς φανῆ πιὸ φοβερὸς ἀπὸ τὸν ἀντίπαλο καὶ ν' ἀποκαταστήσει μιὰ γιὰ πάντα τὴ σπασμένη στὸ στρατό του πειθαρχία. Πάνω στὴν ὥρα καὶ μιὰ νίκη του — (κατάφερε νὰ συγκρουστῆ

μ' ἕνα σῶμα ἀπὸ δέκα χιλιάδες ἐπαναστάτες κι νὰ τὸ κατατροπώσει κόβοντας τὰ δύο τρίτα του [143]) —, ἦρθε ν' ἀναστυλώσει καὶ τὸ θάρρος τους καὶ τὴν πεποίθηση στὸ στρατηγό τους. Μὲ τέτοιους οἰωνοὺς ὁ Κράσσος ξέκοψε ἀπὸ τὰ στενὰ καὶ βγῆκε στὰ Λευκανικὰ βουνὰ νὰ συναντήσει τὸν ἀντίπαλό του. Ὅμως ὁ Σπάρτακος — ἄλλος ἀγέρας τώρα φύσαγε κι ἔσερνε τὸ βαρὺ τὸ σύννεφο κατὰ τὸ νότο. Ἄφησε πίσω τὰ Λευκανικὰ βουνά, πέρασε τὸ κατεστραμένο Μεταπόντιο, μπῆκε στὴν Καλαβρία, ἴσως γιὰ λίγο νὰ σταμάτησε ξανὰ στὸ Θούριο [144], πάτησε πάλι τὴν Κοζέντσια κι ἔφτασε ὡς κάτου στὸν πορθμὸ τῆς Σικελίας. Ξανάρθε τὸ παλιό του τ' ὄνειρο καὶ ξαναφλόγισε τὸ νοῦ του: Νὰ συνενοηθῆ μὲ τοὺς κυρίαρχους πειρατὲς νὰ τὸν περάσουνε στὴ Σικελία [145]. Ἡ Σικελία, ἡ πατρίδα τῶν μεγάλων ἐξεγέρσεων, ἦταν ἡ πιὸ κατάλληλη περιοχὴ γι' ἀκρόπολη τῆς Λευτεριᾶς καὶ γιὰ ὁρμητήριό της.

κι ἀλήθεια, περιζωσμένη ἀπὸ τὴ θάλασσα, κατάμεστη ἀπὸ πλήθη δούλων ποὺ στενάζαν κάτου ἀπὸ τὴν πιὸ αἱμοβόρα τυραννία, ἦταν ἡ μόνη χώρα ὅπου μποροῦσε νὰ διαβῆ καθὼς σὲ φρούριο καὶ ξεσηκώνοντας τοὺς δούλους νὰ τὴν ὑποτάξει σὲ λίγες ὧρες. Τὸ κράτος τῶν παλαιῶν δουλικῶν ἐπαναστάσεων, τὸ κράτος τοῦ Εὔνου καὶ τοῦ Σάλβιου, θ' ἀνασταινόταν μεγαλόπρεπο καὶ ἡ γιγάντεια τοῦ Ἀθηνίωνα ψυχὴ θὰ δάκρυζε, πρώτη φορά, στὸν κάτου κόσμο. Ὁ κάθε δοῦλος ἔκρυβε κι ἕνα σπαθὶ κι ἀποβραδὶς τὸ κάρφωνε στὴ ρίζα ἑνὸς σταυροῦ γιὰ νὰ ποτίσει ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ ἔσταζε καὶ νά' ναι ἀσύντριφτο σὲ κάθε ἀγῶνα. Κι οἱ πειρατὲς ποὺ θὰ τὸν πήγαιναν — αὐτοὶ μὲ τὰ καράβια ἀργότερα θὰ μεταφέρουν τοὺς στρατοὺς στὶς χῶρες τῶν ὑπόδουλων λαῶν, νὰ ξεσηκώσουν τὰ ἔθνη ἐνάντια στὸ παγκόσμιο τύραννο, τὴ Ρώμη. Λεγόνταν Κιλικιανοί, γιατὶ στὶς παραλίες τῆς Κιλικίας ἦσαν τὰ κύρια τῶν μεγάλων στόλων τους κρησφύγετα κι οἱ πολιτεῖες καὶ τὰ φρούριά τους [146]. Μ' αὐτοὶ δὲν ἦσαν μόνον Κίλικες, μὰ προγραμένοι, ἀπόκληροι, ληστές, δραπέτες, δοῦλοι, ἐξόριστοι, ἀπ' ὅλες τὶς γωνιὲς καὶ τὶς φυλὲς τῆς οἰκουμένης. Ἐλεύτεροι σὰν τὰ πουλιά, σχίζαν μὲ τὰ στενόμακρα πολεμικὰ καράβια ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴ Μεσόγειο, ληστεύαν τὰ πλεούμενα καὶ ρήμαζαν κάθε παράλια χώρα ἢ πολιτεία. Ὡς τὸν καιρὸ ποὺ τοὺς ἐξόντωσε ὁ Πομπήιος, μάταια ἡ Ρώμη πάσχιζε νὰ περιορίσει τὴ δύναμή τους. Τὰ ναυτικὰ ταξίδια κόπηκαν, τὸ ἐμπόριο νεκρώθηκε, οἱ σιτοδεῖες θέριζαν τοὺς πληθυσμοὺς καὶ δὲν βρισκόταν τοῦ κακοῦ θεράπιο. Τὰ ἴδια ἀκόμη τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα ταξίδευαν χειμῶνα μὲ κακοὺς καιροὺς γιὰ ν' ἀποφύγουν τοὺς κουρσάρους. Σὲ λίγο ὑπαγορεύαν κι ἐπιβάλλανε

τοὺς δρους τους σὲ στρατηγοὺς καὶ ἡγεμονίες. Ἔτσι τὸ ἐπάγγελμα γινόταν ἔντιμο μὲ τὸν καιρὸ καὶ ξεπεσμένοι ἀριστοκράτες κι ἡγεμόνες καὶ φιλόδοξοι ἀρματώνανε καράβια κι ἔβγαιναν νὰ γίνουν ἁλιεῖς ἀνθρώπων. Ὡς τετρακόσιες πολιτεῖες ἔπεσαν στὰ χέρια τους — καὶ μάλιστα, σὰν ἄνθρωποι θεοφοβούμενοι, ρημάξαν κι ὅλα τὰ παράλια ἱερὰ τῆς Μικρασίας καὶ τῆς Ἑλλάδας. Περιτριγύριζαν τὴν Ἰταλία ἀνεμπόδιστα, λῃστεύανε τοὺς δρόμους της κι αἰχμαλωτίζαν ὅποιον ἔβρισκαν — κάποια φορὰ σήκωσαν μάλιστα καὶ δυὸ ὕπατους μαζὺ μὲ τοὺς ραβδούχους καὶ τοὺς ὑπερέτες. Τὸ μῖσος τους ἐνάντια στοὺς Ρωμαίους ἦταν φοβερὸ καὶ δὲ νικιόταν οὔτε μὲ τὰ λύτρα. Ὅταν κανεὶς ἀπὸ τοὺς αἰχμάλωτους φώναζε πὼς αὐτὸς εἶναι Ρωμαῖος — ἔκαναν πὼς σατίζαν κι ἔπεφταν στὰ πόδια του ζητώντας νὰ τοὺς συγχωρήσει. Μόλις ὁ δύστυχος τοὺς πίστευε, τὸν ἔντυναν μὲ τήβεννο, τάχα νὰ τὸν γνωρίζουν ἀποκεῖ κι ἐμπρός, τοῦ κατεβάζανε καταμεσὶς στὴ θάλασσα τὴν καραβόσκαλα, τοῦ λέγανε νὰ κατεβῇ, νὰ πάει στὸ καλὸ — κι ἂν δὲν κατέβαινε, τὸν ἔσπρωχναν καὶ τὸν καταποντίζαν.

Οἱ ἀντικειμενικοὶ δροι ποὺ προσδιόριζαν τὴν ἔκταση καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπανάστασης τοῦ Σπάρτακου, δὲν ἦσαν στ' ἀλήθεια διόλου εὐνοϊκοὶ στὴν Ἰταλία. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ποὺ οἱ μεγάλες μᾶζες ἔμειναν ἀκίνητες — κι ἐνῶ ὁ Εὔνους κάποτε στὴ Σικελία ξεσήκωνε διακόσες χιλιάδες, ὁ Σπάρτακος σ' ὅλη τὴ χερσόνησο δὲν μπόρεσε νὰ κινητοποιήσει πάνω ἀπὸ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες καὶ μάλιστα ὄχι δούλους μοναχά, ἀλλὰ ἀνάσμιχτο κι ἀστάθμητο ὄχλο. Τὸ φαινόμενο τοῦτο ἐξηγιέται ἀρκετά, ἂν λάβουμε ὑπόψη πὼς οἱ πόλεμοι τῶν δούλων προκαλούνταν ἀλλὰ δὲν ὑποστηρίζονταν ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, καὶ συνακόλουθα ἀντὶ ν' ἀνανεώνονται κάθε φορὰ δυναμικότεροι καὶ πολυανθρωπότεροι, ἀπεναντίας, ἀτονούσαν βαθμηδόν, χαλάρωναν κι ἐκφυλιζόνταν. Πραγματικά, ἡ μᾶζα τῶν δούλων δὲν ἦταν τάξη προορισμένη νὰ προωθήσει ἐπαναστατικὰ τὴν ἀρχαία κοινωνία σὲ προοδευτικότερες μορφές, γιατὶ ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξή της εἶχε σταματήσει τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς καὶ τὸ σταμάτημα τοῦτο κατοχύρωνε μὲ τὴ σειρά του τὴν ἀναγκαιότητα τῆς δουλείας ποὺ τὸ προκαλοῦσε. Ἀπὸ τὴ βασικὴ τούτην ἀντίφαση ἀναπηδούσαν σταθερὰ ἕνα πλῆθος συνακόλουθες ἀντίφασες ποὺ ξεθεμέλιωναν τὸ ἀρχαῖο κοινωνικὸ συγκρότημα κι ἀποτελμάτωναν τὶς μᾶζες. Ἀλλὰ κι οἱ προλετάριοι, σὰν ἔξω ἀπὸ τὴν παραγωγή, δὲν ἦταν μπορετὸ νὰ διαφοροποιηθοῦν αὐτοὶ σὲ τάξη

ἐπαναστατικὴ καὶ ν' ἀναλάβουν τὴν ἀποστολὴ ποὺ οἱ ἀποκλεισμένοι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ νομοθεσία δοῦλοι δὲν μποροῦσαν ν' ἀναλάβουν. Ἔτσι ἐνῶ ἡ δυστυχία κι ἡ καταπίεση βάθαιναν ὁλοένα καὶ περισσότερο, τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, ἀντὶ ν' ἀνάβει, ὅλο κι ἀτονοῦσε. Οἱ μᾶζες ἀδρανοῦσαν σ' ἕνα τέλμα ποὺ ὅλο βάθαινε καὶ πλάταινε κι ὅπου ἡ κάθε κίνησή τους γιὰ νὰ βγοῦν τοὺς βούλιαζε βαθύτερα στὴ λάσπη. Αὐτὸς εἶναι ὁ βαθύτερος λόγος ποὺ ὁ Σπάρτακος, ἐνῶ μὲ τέτοιες νίκες ἀστραπόβολες κι ἀποφασιστικὲς ἔπρεπε νὰ σηκώνει ἀπὸ τὴν πρωτοπορεία μόνο πεντακόσιες χιλιάδες, δὲν κατορθώνει τελικὰ νὰ κινητοποιήσει πάνω ἀπὸ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες. Ἡ συνέπεια τούτη ἦταν ἀπὸ τὴν ἄλλη κι ὁ λόγος ποὺ τὸν ἔσπρωχνε νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Κάτι παράλληλο — οἱ ἰταλικὲς ἐθνότητες ποὺ σίγουρα θὰ πρόσμενε νὰ ἐξεγερθοῦν, οἱ Λευκανοὶ κι οἱ Βρούτιοι προπαντὸς κι οἱ ἐχθρικὲς γιὰ τὴ Ρώμη πολιτεῖες, ὅλα ἀκινητήσαν. Οἱ συφορὲς τοὺς εἶχαν ξεκληρίσει πιὰ καὶ τὶς παλιὲς ἀγέρωχες ἐθνότητες ἀντικατάστησαν ἀνέγνοιοι μισοάγριοι βοσκοὶ ποὺ ζούσαν στὰ βουνὰ τὸ βίο τῶν παλιῶν Κυκλώπων. Οἱ πολιτεῖες ποὺ ἄλλοτε συμμάχησαν μὲ τὸν Ἀννίβα ἢ ὁρκιζόνταν συναμεταξύ τους καὶ ξεσήκωναν τὸν ἄσπονδο ἐνάντια στὴ Ρώμη πόλεμο — τώρα τελματωμένες ἀπὸ τὴν παρακμή, φρόντιζαν μόνο πῶς ν' ἀρέσουνε στὴ Ρώμη. Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Σύλλα οἱ ὀλιγαρχίες τους εἶχαν παλινορθωθῆ κι οἱ ὀλιγαρχίες τους ἤξεραν τὸ δρόμο ποὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθοῦνε: Ταύτιζαν πάντα τὸ συμφέρο τους μὲ τὰ συμφέροντα τῆς Ρώμης.

διασπασμένο ἀπὸ ἐσωτερικὲς διχόνοιες καὶ καταδικασμένο ἀπὸ τὶς ἀντικειμενικὲς συνθῆκες τὸ κίνημα τοῦ Σπάρτακου, πῆρε μιὰν ἔκταση, πρωτόφαντη καὶ μιὰ μορφὴ πραγματικὰ ἐπική, χάρη στὴν ἔξοχη προσωπικότητα τοῦ ὁδηγητή του. Ὅλο τὸ μεγαλεῖο τῆς τελευταίας τούτης ἐπανάστασης βρίσκεται ἀκριβῶς στὸ μεγαλεῖο τοῦ βάρβαρου ἀρχηγοῦ της. Μεγάλη σωματικὴ δύναμη, ξεκαίρετο θάρρος[47], σύνεση κι ἀγαθότητα κι εὐγένεια πολὺ ἀνώτερες ἀπὸ τὴ μοῖρα του κι ἄξιες, λέει ὁ Πλούταρχος, γιὰ ἕναν Ἕλληνα περισσότερο παρὰ γιὰ βάρβαρο, συνδυασμένα μὲ μιὰ πολυμήχανη στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα, συγκροτούσαν τὴν ἐξαίσια φυσιογνωμία τοῦ ἀρχηγοῦ, ποὺ ὁ Μάρξ, ὁ μεγαλύτερος πνευματικὸς ἥρως τῆς ἀνθρωπότητας, ἀποκαλοῦσε ἀγαπημένον ἥρωά του. Οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι ἱστορικοί, παρ' ὅλο ποὺ φρυάττουν ἀπὸ μῖσος κι ἀγανάχτηση, ἀναγνωρίζουν τὴν ἐξαίρετη ἠθική του προσωπικότητα κι ἀφήνουν νὰ διαφαίνεται, πὼς ἂν ὑπάρχει κάτι ποὺ μειώνει γιὰ τὴ Ρώμη τὴν ντροπὴ ἑνὸς τέτοιου πόλεμου, εἶναι ἡ ἀνωτερό-

τητα τοῦ Σπάρτακου, τοῦ σπάνιου αὐτοῦ ἄντρα ποὺ ἡ ἀντρεία κι ἡ μεγαλοψυχία του ἔγραψαν στὴν ἀθανασία τὸ ὀνομά του. Μ' ἂν ὁ βαθὺς αὐτὸς θαυμασμὸς ἐπιχειροῦσε νὰ προσδιορίσει τὴ βαθύτερη συγκρότηση τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπαναστατικῆς φυσιογνωμίας, θά 'βρισκε σίγουρα πὼς ἀπὸ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ πήγαζαν ἡ ἀψηλή του εὐγένεια καὶ ἡ ἠθική του ἀνωτερότητα, ἀπὸ τὸν ἴδιο πήγαζαν κι ἐκείνη ἡ ἀφέλεια κι ἡ ἁπλοϊκότητα καὶ ἡ ἔλλειψη προοπτικῆς καὶ σταθερότητας, ποὺ μὴ μπορώντας νὰ ἐξουδετερώσουν τὶς ἐχθρικὲς συνθῆκες τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, συγκαταδίκαζαν τὸ κίνημά του. Ὅταν ὁ Σπάρτακος στημένος στὴν ἀκρογιαλιὰ τοῦ Ρήγιου ἀτένιζε τὴ Σικελία, ἦταν ἡ μόνη ἴσως φορὰ ποὺ ἕνα σχέδιο πλατειᾶς προοπτικῆς καταστρωνόταν στὸ μυαλό του. Ὡς τότε κάθε του προσπάθεια ἀπόβλεπε στὸ νὰ ἱκανοποιεῖ τὶς ἄμεσες ἀνάγκες τῆς στιγμῆς, καὶ σὰν ἐκδήλωση μιᾶς πρωτόγονης μεγαλοψυχίας εἶχε τὸν αὐτοματισμὸ καὶ τὴ δυναμικότητα, μὰ συνάμα τὸ συμπτωματισμό, τὴν ἔλλειψη τῆς γενικότερης συνειδητῆς ἐνέργειας καὶ τὴν προσωρινότητα του φυσικοῦ φαινόμενου. Ἔτσι νικοῦσε ἀδιάκοπα κι ἀδιάκοπα ἔφευγε σὰ νικημένος· σημεῖο πὼς ἔλειπε ἡ προοπτική, ὁ στοχασμὸς ποὺ καταστρώνει τὰ μεγάλα σχέδια, ποὺ οἰκοδομεῖ, ποὺ ἀλλάζει μόνο λεπτομέρειες χωρὶς νὰ θίγει τὴν ἑνότητα κι ἐκμεταλλεύεται τὴν κάθε πέτρα γιὰ τὸ οἰκοδόμημά του. Παράδερνε στὴν Ἰταλία ἀδιάκοπα σὰ νὰ παράδινε τὴν ἐκστρατεία του στὰ ἔνστιχτα νομαδικῶν φυλῶν ποὺ ξύπνησαν μέσα στὶς φλέβες του κι ἀναζητούσαν ὅλο καὶ καινούργιους δρόμους. Ξέρει νὰ πολεμάει, μὰ μοιάζει μὲ σφυρί, ποὺ ὅπου χτυπάει, συντρίβει καὶ σκορπᾶ, μὰ φεύγει σύναμα ἀπ' τὸ χέρι· γιατὶ δὲν ξέρει νὰ ἐκμεταλλευτῆ τὴ νίκη του καὶ νὰ ἐπωφεληθῆ ἀπὸ τὰ πλεονεχτήματά της. Συντρίβει ἔτσι τοὺς ὑπατικοὺς στρατοὺς — κι ὅμως προσπέρασε τὴ Ρώμη· συντρίβει τὸ στρατὸ τοῦ Μούμμιου — κι ὅμως δὲν πιάνει τὰ στενὰ τῶν Πικεντίνων. Ἀκολουθεῖ ὄχι ἕνα σχέδιο, μὰ ἕνα του ἔνστιχτο ποὺ τὸν παραπλανάει μὲ τὶς προσωρινὲς ἐπιτυχίες του, καὶ μιὰ ἀνάγκη ἐσόρμητη ἢ ἐπιβαλλόμενη, νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἰταλία· — μιὰν ἔμμονη ἰδέα ποὺ τὸν σπρώχνει ἀπὸ τὸ Νότο στὸν Βορρᾶ κι ἀπὸ τὸ Βορρᾶ στὸ νότο πάλι. Βλέπει πολὺ πιὸ καθαρὰ ἀπὸ τοὺς συντρόφους του, κι ὅμως δὲν ἔχει καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ τοὺς μεταχειρίζεται σὰν ὄργανά του· χωρίζεται ἀπὸ τὸν Κρίξο κι ἀπὸ τὸ μισό του στράτευμα σὰν ξεπηδᾶ ἡ διαφωνία. Καὶ τὸ χειρότερο — διακυβεύοντας τὴν τύχη τῆς ἐπανάστασης, ἀλλάζει ἀπόφασες τόσο γοργά, ποὺ ὁ θρίαμβός του νὰ ἰσορροπεῖ σὲ μιὰ

βαθειὰ ἀγωνία ἀδιάκοπα κι ἡ φοβερὴ στ ἀλήθεια ἐποποιία του νὰ ἐκτυπώνει ἀδιάκοπα τοὺς χαραχτῆρες μιᾶς μεγάλης τραγωδίας.

Ὅλη αὐτὴ ἡ ἀστάθεια, ἡ ἔλλειψη προοπτικῆς καὶ νοῦ πολιτικοῦ, ἡ ἀνικανότητα νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὶς νίκες του καὶ νὰ κινηθῇ μ' ἀπόλυτη ἡ σχετικὴ συνέπεια σ' ἕνα σχέδιο συγκροτημένο ἀπὸ τὰ πρίν — πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πηγὴ ἀπ' ὅπου καὶ τὸ σπάνιο μεγαλεῖο τῆς ἠθικῆς προσωπικότητάς του. Γιατὶ ὁ Σπάρτακος δὲν ἦταν ἕνας ἰδεολόγος, ὅπως τὸν παρουσιάζει ἡ ρωμαντικὴ ἀντίληψη, οὔτε βέβαια, ὅπως θέλει ὁ μέγας Μάρξ, ἀληθινὸς ἐκπρόσωπος τοῦ ἀρχαίου προλεταριάτου. Τὸ ἀρχαῖο προλεταριάτο, οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ἀχτήμονες, ἦταν ὡς τὸ μεδοῦλι σαπισμένο ἀπὸ ἀντιδραστικότητα καὶ διαφθορὰ καὶ οἱ ἠθικοί του ἐκπρόσωποι ἦσαν σπάνια ἀτομικὰ φαινόμενα καὶ πάντα ἀσύνδετα μὲ τὸ ὅλο. Ὁ Σπάρτακος δὲν ἦταν παρὰ μόνον ἕνας προικισμένος μὲ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα βάρβαρος — ἀλλὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ βαρβαρότητά του πήγαζε ἡ ἀψηλή του εὐγένεια, ἡ ἠθικότητα κι ἡ ἀξιοπρέπειά του. Ὅ,τι πραγματικὰ ἀποχτάει τὸ ἦθος τῶν ἐκλεχτῶν μὲ τὴν ἀνθρωπιστικὴ καλλιέργεια, μὲ τὴ διανοητικὴ ἀνάπτυξη καὶ μὲ τὴ γνώση τῆς ἱστορικῆς πείρας τῆς ἀνθρωπότητας, αὐτὴ ἡ εὐγένεια ποὺ ξεχωρίζει μέσα στὶς πολιτισμένες κοινωνίες τὰ προνομιοῦχα ἄτομα — ὑπάρχει αὐτούσια, πηγαία καὶ παρθενικὴ στὸν ἄνθρωπο τοῦ ἀνώτερου σταδίου τῆς βαρβαρότητας, ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδό του στὸν πολιτισμὸ καὶ στὴ διαφθορά του. Μέσα στὴν ὀργάνωση τοῦ γένους ποὺ ἐπικρατεῖ στὸ στάδιο τοῦτο, ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ τὴ φυσική του ἀγνότητα ποὺ ἐξαφανίζουν μὲ τὴν εἴσοδό του στὸν πολιτισμὸ ἡ ἰδιοχτησία, ὁ ἀνταγωνισμός, ἡ κρατικὴ ἐξουσία κι ἡ παραβίαση τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀπὸ τὸ νόμο. Κι ἀληθινὰ οἱ βάρβαρες φυλὲς ἀπ' ὅπου βγαίνει ὁ Σπάρτακος[118] δὲν εἶχαν ξεπεράσει ἀκόμη τὴν ὀργάνωση τοῦ γένους;. Στὸ στάδιο τοῦτο τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας ἡ γῆ εἶναι κοινή, κοινὸς ὁ μόχτος τῆς δουλειᾶς, κοινοὶ οἱ καρποί, τὸ δίκαιο ἄγραφο κι ἡ ἀδερφωσύνη τῶν μελῶν τῆς πατριᾶς ὁ ὑπέρτατος ἄγραφος νόμος· ἡ προστασία τῶν ἀδύνατων, ὁ σεβασμὸς στοὺς μεγαλύτερους, ὁ ἱπποτισμὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν εὐεργέτη, εἶναι ἀπαράβατοι κανόνες· τὸ αἴσθημα τῆς ἀξιοπρέπειας εἶναι φυσικό, ἡ ἀγαθότητα ἀβίαστη ἔκφραση τῆς ἁπλότητας καὶ ἡ ἀγνότητα, ἄγνοια στ' ἀλήθεια τοῦ κακοῦ, ὁ φυσικὸς καὶ πρῶτος χαραχτήρας. Τέτοια χαρίσματα ἀφθονούσαν ἀνάμεσα στοὺς βάρβαρους σκλάβους, ἀλλὰ φυσικὸ ἦταν νὰ φαίνονται σὰν ἔκφρασες μωρίας κι ὑποτυπώδικης διανοητικῆς κατάστασης· μὰ στὴν κορυφὴ μιᾶς ἐπανάστασης, συνδυασμένα μὲ μιὰν

ἀνυπέρβλητη ἀνδρεία καὶ μὲ μιὰ πρωτότυπη στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ διαλάμψουν μέσα στὴ γενικὴ διαφθορὰ καὶ νὰ σημειωθοῦν ἀπὸ τὴν ἐκπληκτη ἱστορία. Πραγματικὰ στὰ χρόνια ποὺ οἱ πολιτισμένοι στρατηγοὶ μὲ τιποτένιες ἀφορμὲς λεηλατοῦν καὶ ξεθεμελιώνουν πολιτεῖες ὁλάκερες — ὁ Σπάρτακος, ὁ ἀδιάφθορος ἀκόμη βάρβαρος, δὲν συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀκρότητες, ἀντιδικιέται μὲ τὴ λύσσα τῆς ἐκδίκησης καὶ χρησιμοποιεῖ τεχνάσματα γιὰ νὰ τὴν σταματήσει. Ἐνῶ οἱ λογῆς κυρίαρχοι δὲν ἔχουν ἄλλην ἔνοια παρὰ πῶς ν' ἀπομυζήσουνε τοὺς πληθυσμοὺς καὶ πῶς νὰ κατακλέψουν τὸ στρατό τους μὲ κατάχρησες — ὁ βάρβαρος ἀκόμη Σπάρτακος καθιερώνει στὸ στρατό του τέτοια γιὰ τὸ μοίρασμα τῆς λείας ἰσότητα, ποὺ γοητεύει καὶ μαζεύει ἀπὸ παντοῦ καινούργια πλήθη στὶς γραμμές του. Ἐνῶ πολλὲς φορὲς κιντύνεψε ἡ ἐπανάσταση ἀπὸ τὸ πεῖσμα καὶ τὴ στενοκεφαλιὰ τῶν Γαλατῶν — ὁ Σπάρτακος ὄχι μόνο δὲν μνησικακεῖ, μὰ κι ἀποδίνει μεγαλόπρεπες τιμὲς στὸν Κρίξο, τὸ συναρχηγό του. Ἕνα ἀνέκδοτο μιλεῖ γιὰ τὴν εὐγνωμοσύνη του σὲ κάποιον ἄλλο τε εὐεργέτη του [149]. Στὴ φοβερὴν ἐποποιία ποὺ ὀργανώνει σ' ὅλη τὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο, καμμιὰ συκοφαντία σὲ βάρος του δὲν μπόρεσαν τὸ μῖσος κι ἡ συκοφαντία νὰ ἐπινοήσουν. Ἀκόμη κι ἡ πληροφορία πῶς ἔσφαξε στὴν κάθοδό του τοὺς αἰχμάλωτους, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ συμβιβαστῆ μὲ τὴν ἄλλη [150], τὴν πιὸ ἐπίσημη, πῶς στὸ στρατόπεδό του βρέθηκαν τρεῖς χιλιάδες αἰχμάλωτοι.

Ἔτσι ὁ Πλούταρχος ποὺ θαρρεῖ πῶς τὸν τιμᾶ μὲ τὸ νὰ λέει πῶς ἡ ἀνωτερότητά του θὰ ταίριαζε σ' Ἕλληνα περισσότερο παρὰ σὲ βάρβαρο, θὰ ἦταν περισσότερο σύμφωνος μὲ τὴν ἀλήθεια ἂν ἔλεγε πῶς ἡ ἀνωτερότητά του μόνο σ' ἕνα βάρβαρο καὶ σὲ κανέναν Ἕλληνα, πολιτισμένο δηλαδή, δὲν θὰ βρισκόταν. Ἀλλὰ ὁ βάρβαρος αὐτὸς μὲ τὴν ἀγνή, τὴν ἀδιάφθορη ψυχὴ καὶ τὴν ἀνώτερη ἀξιοπρέπεια, φυσικὸ ἦταν νά' χει καὶ τὴν ἁπλοϊκότητα ἑνὸς βάρβαρου τέκνου τῆς φύσης. Ναί, δὲν μποροῦσε νά' χει τοὺς ὁρίζοντες, τὸ μεγαλόβολο μυαλό, τὴ μόρφωση τὴν ἐποικοδομητική, μήτε τὸν κριτικὸ στοχασμό, τὸν πολυτιμότερο καρπὸ τῆς πείρας ἑνὸς πολιτισμοῦ, ποὺ ἔχοντας ξεπεράσει ἀπὸ αἰῶνες πρὶν τὸ στάδιο τῆς βαρβαρότητας, εἶχε κερδίσει σὲ διανοητικὴ καὶ τεχνικὴν ἀνάπτυξη ὅ,τι εἶχε χάσει πιὰ σ' εὐγένεια, σ' ἀξιοπρέπεια κι ἀγνότητα· ἑνὸς πολιτισμοῦ ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ καταχτηθῆ χωρὶς τουλάχιστο μιὰν ἴση ἀνάπτυξη καὶ πεῖρα. Αὐτὴ ἡ ἁπλοϊκότητα τοῦ Σπάρτακου εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἀπόλυτη ἔλλειψη ἑνὸς σχέδιου, τὸν αὐτοματισμό του, τὴν ἀστάθεια, τὴν τάση τοῦ αὐτο-

σχεδιασμοῦ, τὴν ἀπουσία κάθε πολιτικότητας καὶ τὴν ἀνικανότητά του νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴ νίκη. Ἔτσι ἐξηγιέται κι ἡ ἀδυναμία του νὰ ὀργανώσει βάση ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ ἐπίμονή του τάση νὰ ἐπιδίνεται στὸ φοβερό, τὸν ἐξαντλητικὸν ἐκεῖνο, τὸν ἀέναο πόλεμο τῶν δρόμων. Σὰ βάρβαρος εἶναι ἀξεπέραστος στὸν κλεφτοπόλεμο καὶ στὰ στρατηγικὰ τεχνάσματα, μὰ πέρα ὡς πέρα ἀδέξιος στὸν πόλεμο τῆς ταχτικῆς, τῆς ρυθμισμένης κίνησης, τῶν πολυδαίδαλων συνδυασμῶν καὶ τῆς στρατηγικῆς σκοποθεσίας. Σὰ βάρβαρος ἀπαρατάει τὸ Θούριο μὲ τ' ἀπόρθητο στρατόπεδο, ἀφίνει νὰ ξεκόψει ὁ Κρίξος μὲ τὸ μισὸ στρατὸ κι ὁρμάει σὰ λαίλαπα γιὰ τὸ Βορρᾶ, ἀκατανίκητος ἀγωνιστὴς κι ὅμως κυνηγημένος ἀπ' τὴν ἡττοπάθειά του. Συντρίβει τὶς ὑπατικὲς στρατιὲς — καὶ προσπερνάει τὴ Ρώμη, τὸν ἀνυπεράσπιστον ὀχτρό του. Στὰ σύνορα τῆς Ἰταλίας στέκεται, τιμάει τὴ μνήμη τῶν συντρόφων του, κι ὁρμώντας νὰ περάσει στὸ Βορρᾶ, αἰστρηλατιέται ξαφνικά, ἀπαρατάει τὸ σχέδιο τῆς φυγῆς, συστρέφεται κι ὁρμάει σὰ λαίλαπα ἀσυγκράτητη κατὰ τὴ Ρώμη. Νικάει τὸ Μάνλιο, μ' ἀντὶ νὰ τρέξει νὰ προλάβει τὸν ὀχτρό του ἀπροετοίμαστο, ἀπαρατάει πάλι τὴ Ρώμη καὶ τῆς δίνει τὸν καιρὸ νὰ ἑτοιμαστῆ γιὰ νὰ τὸν ἐξοντώσει. Νικάει τὸν Μούμμιο — μ' ἀντὶ νὰ τρέξει καὶ νὰ πιάσει τὰ στενά, ἀφήνει τὸν καιρὸ στὸ νικημένο Κράσσο νὰ τὰ πάρει. Ὅπως καὶ νά 'ναι, ἀπαρατάει καὶ πάλι τὰ Λευκανικὰ βουνά, τ' ἀπρόσιτα σὲ ταχτικὸ στρατὸ κι ἐξαίρετα γι' ἀνταρτοπόλεμο, καὶ πάει κατὰ τὰ νότια πάλι ποὺ εἶχε ἀφήσει. Φτάνει στὴν ἄκρη ἄκρη τῆς χερσόνησος, καλεῖ τοὺς πειρατὲς καὶ συμφωνεῖ μαζί τους νὰ τὸν μεταφέρουν στὴ Σικελία. Σὰ βάρβαρος μετράει ἀνυποψίαστος σ' αὐτοὺς τ' ἀμύθητα ποσὰ ποὺ τοῦ ζητήσαν [151]·—γιατὶ γιὰ τὴ νοοτροπία τοῦ βάρβαρου δὲν βρίσκεται ἄνθρωπος ποὺ ν' ἀθετήσει τὴν ἐλεύτερη, τὴν ἐπικυρωμένη μὲ τὸ λόγο καὶ τὸν ὅρκο συμφωνία. Οἱ πειρατὲς τοῦ πῆραν τὸ ποσό, συμφώνησαν τὴ μέρα κι ἔφυγαν νὰ φέρουν τὰ καράβια, καθὼς εἶπαν. Τὴν ὁρισμένη μέρα ὁ Σπάρτακος στεκόταν στὴν ἀκρογιαλιὰ κι ἀτένιζε κατὰ τὴ θάλασσα γιὰ νὰ ξανοίξει τὰ καράβια. Μὰ τὰ καράβια δὲν φαινόντανε, μήτε τὴν ἄλλη, μήτε τὴν παράλλη. Ἡ ἴδια ἀπέραντη ἐρημιά, τὸ ἴδιο ἀπέραντο γαλάζιο ἀγκάλιασμα τῶν οὐρανῶν καὶ τοῦ πελάγου. Σὰ βάρβαρος ὁ Σπάρτακος δὲν ἤξερε τί νὰ σκεφτῆ γι' αὐτοὺς ποὺ ὁρκίστηκαν νὰ φέρουν τὰ καράβια.

Ὅπως καὶ νά' ναι, οἱ πειρατές, σὰν ὁ Πομπήιος θὰ τοὺς ἐξοντώνει πιά [152], θὰ τὴν πληρώσουνε πολὺ ἀκριβὰ τὴν προδοσιά τους. Μὰ ὁ Σπάρτακος, ὁ ἀπελπισμένος Σπάρτακος, δὲν ἄφησε τὸ σχέδιο νὰ διαβῆ στὴ Σικελία·

ἦταν τόσο κοντά, ποὺ δὲν τὸν χώριζαν ἀπ' αὐτὴ παρὰ δυὸ - τρία χιλιόμετρα πελάγου. Κι ὅμως αὐτὰ τὰ τρία χιλιόμετρα ἦσαν φοβερότερα κι ἀπ' τ'ἀταξίδευτα ἀκόμη ὠκεάνεια πλάτη. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ ὁμηρικοῦ Ὀδυσσέα οἱ ναυτικοὶ γνωρίζανε τὸ πέρασμα μὲ τὸ ὄνομα Στενὸ τῆς Σκύλλας καὶ τῆς Χάρυβδης, καὶ δὲν τὸ μελετούσαν χωρὶς τρόμο. Τώρα μεγάλες μετατόπισες μὲς τοὺς βυθοὺς ἀλλάξαν καὶ τοὺς δρόμους τῶν νερῶν κι ἀκίντυνο τὸ πέρασμα μοιράζεται τὴν καλωσύνη τῶν ἀχτῶν καὶ τοῦ οὐρανοῦ του. Στὰ τοτινὰ ὅμως χρόνια τὰ νερὰ ἦσαν ἄπατα, ἀέναα ρέματα τὰ καταπόντιζαν σὲ σκοτεινοὺς κρατῆρες τῶν βυθῶν, καὶ φοβερὲς ρουφῆχτρες, μάλιστα τῆς Χάρυβδης πρὸς τὸ Βορρᾶ, τὰ στριφογύριζαν. τ' ἀνέβαζαν μὲ θόρυβο τρομαχτικὸ καὶ πάλι τὰ ξαναρουφοῦσαν. Τέτοια ἦταν ἡ φρίκη τῶν θαλασσινῶν ποὺ φανταστήκαν στὸ στενὸ δυὸ τέρατα, τὴ Χάρυβδη στὰ βάθη ἑνὸς γκρεμοῦ, τέρας ἀχόρταγο, ποὺ μιὰ κατάπινε καὶ μιὰ ξερνοῦσε ὅλη τὴ θάλασσα — καὶ χαμηλότερα τὴ Σκύλλα, πολυκέφαλο θεριό, ποὺ ξεπετοῦσε πάνω ἀπὸ τὸ κῦμα τὰ φιδίσια του κεφάλια κι ἅρπαζε τοὺς ναῦτες. Κι οἱ πιὸ δοκιμασμένοι ναυτικοὶ μὲ σίγουρα καράβια δίσταζαν νὰ τὸ περάσουν. Μὰ ὁ Σπάρτακος δὲν δίστασε· μποροῦσε κι ἔπρεπε νὰ τὸ περάσει· — ἀλλιῶς δὲν τοῦ' μενε παρὰ νὰ ξαναμπῆ στὸ δρόμο τοῦ Βορρᾶ καὶ νὰ δοθῆ καὶ πάλι στὴν ἀβέβαιη τύχη. Ἔβαλε κι ἔφτιαξαν πλωτὲς μεγάλες στηριγμένες σ' ἀδειανὰ βαρέλια ποὺ τὰ πρόσδεναν μὲ ἱτόκλαδα καὶ λυγαριὲς καὶ πάνω τους μπαρκάρισε ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ του — ὡς δυὸ χιλιάδες[169]. Ἀλλὰ οἱ πλωτὲς ποὺ δὲν μποροῦσαν μήτε νὰ κυβερνηθοῦν, παρασυρθήκαν ἀπ' τὰ ρέματα, ἄλλες σπρωχτήκαν στ' ἀνοιχτὰ τὰ πέλαγα γιὰ ἕνα ταξίδι χωρὶς τέλος, ἄλλες στὴν ἄβυσσο τῆς Χάρυβδης κι ἄλλες κομματιαστήκαν στὰ γκρεμνὰ τῆς Σκύλλας Ὀρθὸς πάνω ἀπ' τὸ βράχο τὸν ψηλότερο ὁ Σπάρτακος θωροῦσε τὴν καταστροφή του. Τὰ σκοτεινὰ νερὰ ἀνεβοκατέβαιναν[164], στροβιλιζόνταν, ἄνοιγαν καὶ ξανακλείναν βροντερὰ καὶ μιὰ κατάπιναν μιὰ ξέβραζαν κορμιὰ καὶ ξύλα καὶ βαρέλια. Χόχλαζε ἡ ἄβυσσο, ἔβραζε, φυσομανοῦσε, βούϊζε, γιγάντεια κύματα ἀνυψώνονταν, ἄπατα βάραθρα ἀνοιγόνταν. Κι ἀνεβοκατεβαίναν τὰ νερὰ κι ἀντιχτυπιόνταν καὶ βαρυβροντούσανε κι ἄφριζε ὡς πέρα μανιασμένη ἡ ἄβυσσο, στροβιλιζόταν καὶ γκρεμίζοταν κι ἀχολογοῦσε βροντερὰ ἀπ' τὰ βάθη.

Ὁ Κράσσος ποὺ τὸν ἀκολούθησε στὸ μεταξύ, δὲν εἶχε χάσει τὸν καιρό του. Κατάστρωσε κι ἐχτέλεσε ἕνα σχέδιο παράτολμο, ν' ἀκινητήσει μιὰ

γιὰ πάντα τὸν ἀντίπαλό του Ἐπάνω ἀπὸ τ' ἀρχαῖο Ἱππώνειο καὶ κάτου ἀπὸ τὸν Κρότωνα ἡ Βρουτιακὴ χερσόνησο παραστενεύει. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Κράσσος εἶχε ριξει τὸ στρατό του στὴ δουλειὰ καὶ χάραξε μιὰ τάφρο ἀπὸ τὴ μιὰ τὴ θάλασσα ὣς τὴν ἄλλη [185]. Τὸ μάκρος της ἦταν ὡς εἴκοσι μίλια, τὸ βάθος της δεκαπέντε πόδια κι ἄλλα τόσα τὸ πλάτος της· μὰ ὁ Κράσσος ἔστησε ἀπὸ πάνω κι ἕνα τείχωμα γερὸ — κατὰ τὸν Πλούταρχο, ,ἐξαίσιο ἔργο'. Ὁ Σπάρτακος στὸ μεταξὺ δὲ σάλευε, σὰ νὰ τὸν εἶχε μαγνητίσει τὸ δραμα τῆς Σικελίας. Ἴσως περίμενε καλλίτερο καιρὸ νὰ ξαναρχίσει τὴν προσπάθειά του· ἴσως νὰ ξαναπάσχισε να'ρθῆ σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς κουρσάρους. Φῆμες ἐπίμονες πὼς ὅπου νά'ναι θά'φτανε τοῦ Μιθριδάτη ὁ στόλος στὶς Ἰταλικὲς ἀχτές, τὸν παρασέρναν σ' ἄκαρπην ἀδράνεια κι αἰσιοδοξία. Ὅπως καὶ νά' ναι, ὁ Σπάρτακος δὲ σάλεψε γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὸν ἀντίπαλο νὰ τὸν ἀποτειχίσει. Γρήγορα ὡστόσο τὸ 'ἐνιωσε πὼς εἶχε πέσει σὲ παγίδα· οἱ μῆνες διάβαιναν, σωνόνταν οἱ τροφὲς κι ἦταν ἀκόμη μὲς τὴ μέση τοῦ χειμῶνα. Ἡ ἄγρια Καλαβρέζικη χερσόννησο δὲν εἶχε παρὰ δάση καὶ βουνὰ ποὺ κατοικούσαν μόνο οἱ λύκοι. Οἱ πολιτεῖες τοῦ κλείνανε τὶς πόρτες τους κι οἱ δοῦλοι ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο ποὺ πρόστρεχαν νὰ μποῦνε στὸ στρατό δὲν ἔφερναν παρὰ μονάχα τὰ γυμνὰ κορμιά τους. Ἀπόπειρές του νὰ διασπάσει τὸν κλοιὸ [186], ἀποκρουστήκαν μὲ βαρειὲς ἀπώλειες τοῦ στρατοῦ του. Σὲ μιὰ μάχη μὲ διπλῆ φάση σκοτώθηκαν δώδεκα χιλιάδες δοῦλοι, ἐνῶ ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Κράσσου σκοτωθήκαν τρεῖς καὶ ἑφτὰ πληγώθηκαν ὅλοι-ὅλοι. Ὡστόσο ὁ Σπάρτακος προβλέποντας πὼς ἂν κατώρθωνε νὰ φύγει θὰ μπλεκόταν σ' ἀνοιχτὲς πιὸ πάνω μάχες μὲ τὸν τέλεια ὀργανωμένο ἀντίπαλο, ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴν ἀκούσια στὴ χερσόνησο παραμονὴ γιὰ νὰ ὀργανώσει καὶ σώματα καβαλλάρηδων στὸ στρατό του. Ἀλλὰ ἡ κατάσταση ὁλοένα χειροτέρευε· ἐπίθεσες ἐνάντια στὶς φρουρές, καταστροφὲς ἐδῶ κι ἐκεῖ τῆς τάφρου καὶ τοῦ κάστρου της, ταλαιπωρούσαν τὸν ἀντίπαλο, δὲν τὸν λυγούσαν. Ἐνδοτικὲς σίγουρα κίνησες γιὰ συνενόηση μὲ τὸν ὀχτρὸ κατασταλθήκαν ἀπὸ τὸ Σπάρτακο, μὲ πράξες ποὺ ἀποκλείανε κάθε πιὰ ὑποχώρηση τῶν δούλων. Μαζὶ μὲ τ' ἄλλα ἕνας τεράστιος σταυρὸς ὑψώθηκε πάνω ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῶν σκλάβων, μὲ καρφωμένο τὸ κορμὶ ἑνὸς ἄτυχου Ρωμαίου· ἦταν σὰν πρόκληση γιὰ τὸν ἀντίπαλο καὶ γιὰ τοὺς σκλάβους ζωντανὸ παράδειγμα τῆς τύχης ποὺ τοὺς καρτεροῦσε ἂν δὲν νικούσαν. Μὰ τὸ κακὸ δὲ γιατρευόταν καὶ τὸ δίλημμα ἢ νὰ περάσουν τὰ ὀχυρώματα τοῦ ὀχτροῦ ἢ ν' ἀπομείνουνε πιασμένοι ἔτσι στὸ δόκανο — ὅλο καὶ στένευε μέρα τὴ μέρα. Ἄνοιξη πιὰ τοῦ ἔτους 71. Ὁ Σπάρτακος δὲ δί-

στασε — κι ἀποφασίζει νὰ διαβῆ μ' ὅποια θυσία. Παραφυλάει μιὰ νύχτα φοβερὴ μὲ καταιγίδα καὶ νεροποντή, σηκώνει τὸ στρατὸ καὶ δίνει διάτα νὰ κινήσουν. Μιὰ τέτοια ὀχυρωματικὴ γραμμὴ ποὺ ἀνεβοκατέβαινε ἀπὸ λόφους σὲ κοιλάδες κι ἀπὸ κάμπους σὲ βουνὰ καὶ ποὺ περνοῦσε μέσα ἀπὸ δρυμοὺς καὶ βουνοφάραγγα, δὲν φυλαγόταν τέτοια νύχτα μὲ περίσσιαν ἔγνοια. Σὰν ἔφτασε τὸ χάντακα πρόσταξε νὰ γεμίσουν ἕνα μέρος μὲ δεντροκορμούς, μὲ πτώματα καὶ χώματα[157] κι ἐκεῖθε καταφέρνει νὰ περάσει τὸ ἕνα τρίτο[158] τοῦ στρατοῦ του. Τὸ πλῆθος ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ κρατήσει τοὺς Ρωμαίους ποὺ πάσχισαν ν' ἀντισταθοῦν κι ἔτσι νὰ δώσει τὸν καιρὸ στοὺς ἄλλους νὰ περάσουν. Ὅταν ἀπὸ παντοῦ προστρέξανε οἱ ἀντίπαλοι — ὁ Σπάρτακος μὲ τὸ στρατὸ τῶν σκλάβων ἦταν πιὰ μακρυά, τραβώντας πάλι καταπάνου.

Ὁ Κράσσος ἔχασε τὸ θάρρος του γιὰ μιὰ στιγμή, εἶδε ὅλους του τοὺς μόχτους κι ὅλες τὶς ἐλπίδες του νὰ ἐκμηδενίζονται ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του. Πίστεψε πὼς ὁ Σπάρτακος τραβάει κατὰ τὴ Ρώμη δίχως κρατημὸ — καὶ τρομοκρατημένος ἔγραψε στὴ Σύγκλητο[159] νὰ κράξει ἀμέσως τὸν Πομπήιο ἀπὸ τὴν Ἰβηρικὴ κι ἀπὸ τὴ Θράκη τὸν Τερέντιο Λούκουλλο, γιατὶ ἦταν φοβερὸς ὁ κίντυνος καὶ θά 'πρεπε ὅλες τῆς δημοκρατίας οἱ δύναμες νὰ κινηθοῦν γιὰ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν ἑνωμένες. Ὡστόσο ὁ κίντυνος δὲν ἦταν τόσο φοβερὸς — γιατὶ οἱ διχόνοιες ποὺ ποτὲ δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὸ στρατὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ξανάναψαν ὁρμητικὲς καὶ πάλι τοὺς διασπάσαν. Πάλι ξεκόψαν οἱ Γαλάτες μὲ τοὺς Γερμανοὺς[160] καὶ μ' ἐπικεφαλῆς καινούργιους στρατηγούς, τὸν Κάστο[161] καὶ τὸν Γάιο Κάννικο[162], στρατοπεδέψαν χωριστά, στὰ βόρεια τῆς Λευκανίας, κοντὰ στὰ Λευκανίδα λίμνη ,,*ἣν φασὶ τρέπεσθαι διὰ χρόνου γινομενην γλυκεῖαν, εἰς αὖθις ἁλμυρὰν καὶ ἄποτον*''[163] Ποιοὶ λόγοι προκάλεσαν τὴ νέα τούτη διάσταση δὲν ξέρουμε· ἴσως οἱ Γερμανογαλάτες νά 'θελαν νὰ ξαναρχίσουν πάλι τὶς παλιὲς ἐκεῖνες ληστρικές τους ἐπιχειρήσες — μιὰ ταχτικὴ ποὺ ὁ Σπάρτακος ἀποστρεφόταν. Ὅπως καὶ νά 'ναι, ὁ Κράσσος ἄδραξε τὴν εὐκαιρία καὶ μ' ὅλο τὸ στρατό του βιάστηκε νὰ τοὺς χτυπήσει. Ἡ ἔγκαιρη ἐπέμβαση τοῦ Σπάρτακου τοὺς γλύτωσε καὶ τούτη τὴ φορὰ[164] κι ἀνάγκασε τὸν Κράσσο νὰ πισωπατήσει. Μὰ οἱ Γερμανογαλάτες δὲ σωφρονιστήκαν φαίνεται κι ἐξακολούθησαν νὰ μένουν στρατοπεδευμένοι χωριστά, σ' ἀρκετὸ μάκρος ἀπ' τοὺς ἄλλους. Ὁ Κράσσος ἔβλεπε ποὺ ἡ νίκη τὸν καλοῦσε ἐπίμονα· μὰ τούτη τὴ φορά, δασκαλεμένος ἀπ' τὸ πάθημα, προσπάθησε ν' ἀκινητήσει σύναμα τὸ Σπάρτακο, γιὰ νὰ τοὺς ἐξοντώσει μὲ τὴν ἄνεσή του. Χώρισε τὸ στρατὸ κι αὐτὸς

σὲ δυὸ στρατόπεδα [64], τό'να καταντικρὺ στὸ Σπάρτακο καὶ τ' ἄλλο μπρὸς στοὺς Γερμανογαλάτες — κι ἀποβραδὶς μετάφερε κρυφὰ τὸ πιὸ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ πρῶτο του στρατόπεδο στὸ δεύτερο, δίνοντας στὸ μισό του σύναμα ἱππικὸ ἐντολὴ νὰ ἐπιτεθῆ στὸ Σπάρτακο. σὰ θὰ χτυποῦσε αὐτὸς τοὺς Γερμανογαλάτες. Ὕστερα ἔστειλε ἕνα σῶμα ἀπὸ ἕξι χιλιάδες νὰ πιάσουν ἕνα λόφο πίσω ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν τελευταίων αὐτῶν — κι ὅταν θὰ τοὺς χτυποῦσε τὸ πρωί, νὰ τοὺς ριχτοῦν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὶς πλάτες. Πραγματικὰ σκεπάσανε τὰ κράνη μὲ κλαδιὰ καὶ πάσχισαν νὰ φτάσουν πρὶν ἀπ' τὰ χαράματα στὸ λόφο· τοὺς νιώσαν ὅμως δυὸ Γαλάτισες καὶ ξεσηκώσαν μὲ ξεφωνητὰ τοὺς σκλάβους ποὺ ὁρμησαν νὰ τοὺς σπαράξουν. Κανεὶς δὲν θά'μενε — μὰ ὁ Κράσσος πρόφτασε, κι ἐνῶ τὸ ἱππικό του ἀπασχολοῦσε μὲ γοργὲς ἐπίθεσες τὸν Σπάρτακο, οἱ Γερμανογαλάτες βρέθηκαν ἀνάμεσα σὲ δυὸ παράταξες, πολέμησαν σὰν τὰ θεριά, μὰ οἱ περισσότεροι κατακοπήκαν. Δώδεκα χιλιάδες τρακόσοι ἔπεσαν κατὰ τὴ Σαλλουστιανὴ παράδοση, κι ἀπ' αὐτοὺς δυὸ μόνο βρέθηκαν νὰ σκοτωθήκαν ἀπὸ χτύπημα στὴν πλάτη [65]. Ἀντίθετα ἡ Λιβιανὴ παράδοση [66] ἀνεβάζει τοὺς νεκροὺς σὲ τριάντα χιλιάδες κι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς περιλαβαίνει καὶ τοὺς ἀρχηγούς τους. Πέντε ρωμαϊκοὶ ἀετοί, εἰκοσιέξι σημαῖες, πέντε ραβδοδέσμες μὲ τὰ τσεκούρια τους καὶ πολλὰ ἄλλα λάφυρα τῶν δουλικῶν νικῶν, ξανάπεσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ὅταν ὁ Σπάρτακος κατόρθωσε ν' ἀπαλλαχτῆ ἀπ' τὸ ἱππικὸ κι ἔτρεξε νὰ βοηθήσει τοὺς συντρόφους του — ἦταν ἀργὰ γιὰ νὰ βοηθήσει. Εἶχε περάσει ὁ μέγας θάνατος κι εἶχε ἐρημώσει τὸ στρατόπεδό τους. Τὰ κράνη τὰ λυτά, οἱ ἀσπίδες οἱ ἀνοιγμένες, τὰ κορμιὰ τὰ ξέψυχα κι οἱ συντριμένες σπάθες, ὅλα, μαρτυρούσανε τὸ διάβα του κι ἔμοιαζαν καταγῆς σὰ σκοτεινός, ἐπίμονος ὑπαινιγμὸς τῆς μοίρας.

Θαρρεύει ὁ Κράσσος ἀπὸ τὸ κατόρθωμα καὶ μετανοιώνει ποὺ ἔγραψε στὴ Σύγκλητο [67]· γιατὶ ἡ νίκη ποὺ ἔβλεπε πὼς τὴν κρατοῦσε πιά, θὰ λογιαζόταν νίκη ἐκείνου ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε. Ἄλλωστε τό 'λεγαν στὴ Ρώμη, ἄλλο δὲν ἄκουγες — πὼς μόνον ὁ Πομπήιος θὰ μποροῦσε νὰ νικήσει τοὺς ἐπαναστάτες. Ἡ σκέψη τούτη τὸν βασάνιζε κι ἀναζητοῦσε τὴν ἀποφασιστικὴ πιὰ μάχη. Ὁ Σπάρτακος ὅμως ἀπόφευγε — δὲν ἤθελε ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῶν Γαλατῶν νὰ ριψοκινδυνέψει στὸν τελειωτικὸν ἀγῶνα. Εἶχε τὴν ἔμμονα μὲς στὴν ψυχή του ριζωμένη ἀντίληψη, πὼς ὅσο κι ἂν νικιόνταν οἱ ρωμαϊκοὶ στρατοί, ἡ Ρώμη ἦταν ἐκεῖνος ποὺ τελειωτικὰ νικοῦσε. Ἕνα χωρίο τοῦ Ἀππιανοῦ δείχνει μιὰ κίνησή του γιὰ τὸ Μπρίντεζι [68], ἴσως γιὰ νὰ μπαρκάρει ἐκεῖθε γιὰ τὴ Σικελία. Σὰν ὅμως ἄκουσε

μιὰ φήμη πὼς στὸ Μπρίντεζι βρισκόταν κιόλας ὁ Τερέντιος Λούκουλλος [169], ποὺ γύριζε ἀπὸ τὴ Μακεδονία — ἀλλάζει πάλι σχέδιο καὶ στρέφει πάλι πρὸς τὸ νότο. Ξαναπερνάει τὴ Λευκανία καὶ φεύγει γιὰ τὴν ἄκρη πάλι τῆς Βρουτιακῆς χερσόννησος — ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο ποὺ ἔφυγε ξαναγυρνώντας στὸ παλιὸ ὄνειρό του. Εἶχε ζυγώσει τὴν Πετέλια, στὴ μέση τῆς χερσόνησος πρὸς τ' ἀνατολικά, ὅταν τὸν ἔφταξε ἕνα σῶμα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ποὺ ὁ Κράσσος εἶχε στείλει νὰ τὸν πάρει καταπόδι. Οἱ ἀρχηγοί του, ὁ Λούκιος Κοΐνκτιος, ὑποστράτηγος [170], καὶ ὁ Τρεμέλλιος Σκρώφας, ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ [171], φιλοτιμήθηκαν νὰ πάρουν μόνοι τους τὴ δόξα τοῦ καταστρεμοῦ του· καὶ τὸν ἐζόρισαν τόσο πολύ, ποὺ σὰν τὸ μανιασμένο τὸ λιοντάρι γύρισε κάποια στιγμὴ καὶ τοὺς ἐξόντωσε· σκόρπισαν ὅσοι γλύτωσαν καὶ μεταβιᾶς μπορέσαν νὰ γλυτώσουν ἀπ' τὰ χέρια του τὸν πληγωμένο Σκρώφα. *„Τυῖτο τὸν Σπάρτακον ἀπώλεσε τὸ κατόρθωμα, φρονήματος ἐπιγενομένου τοῖς δραπέταις"* [172]. Οἱ σκλάβοι βαρεθήκαν νὰ νικοῦν κι ὅλο νὰ φεύγουν σὰν κυνηγημένοι. Ἡ ἐποποιία τους ἄγγιζε τὸ τέλος της, κι αὐτοί, ἀναφτερωμένοι ἀπὸ τὸ νέο κατόρθωμα, θαρρούσαν πὼς βρισκόνταν στὴν ἀρχὴ καὶ πάλι. Ζητούσαν ἀπ' τὸ Σπάρτακο νὰ πάψει τ' ἄσκοπα τρεχάματα, τὶς περιπλάνησες μὲς στὰ βουνά, τὴν ἡττοπάθεια του καὶ τὸν κατατρεγμό τους [173]. Δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν πιὰ νὰ φύγουνε — ζητούσαν ν' ἀντιμετρηθοῦν μὲ τὸν ἀντίπαλο, νὰ πολεμήσουν καθὼς ἄξιζε, νὰ τὸν νικήσουν, κι ὕστερα σὰ λαίλαπα νὰ ὁρμήσουν, θάλασσα τοῦ μίσους ἀσυγκράτητη, νὰ καταλύσουνε τὴ Ρώμη. Μὲ τὰ σπαθιὰ ξεγυμνωμένα στάθηκαν καὶ ζήτησαν νὰ ὀμόσουν τὸν μεγάλον ὅρκο. Δέχτηκε ὁ Σπάρτακος κι οἱ ἀλαλαγμοὶ σπαράζαν τὸν ἀγέρα γύρω ἀπὸ τὸ γιγαντένιο ἀνάστημά του. Ἀλλὰ κανεὶς θεὸς δὲν τοὺς ἀγρόικησε, πάρεξ ἡ Μοῖρα ποὺ δὲ σάλευε τὰ στυλωμένα στοὺς ὁρίζοντες τοῦ χρόνου μάτια. Ἦταν σὰ χάραμα - σὰ σούρουπο, κι ἐκεῖ ποὺ πίστευαν πὼς θὰ ξημέρωνε, κάλπαζε ἡ νύχτα νὰ τοὺς προσπεράσει.

Γύρισαν — καὶ συναντηθήκαν μὲ τὸν Κράσσο στὶς ὄχτες τοῦ Σίλαρου, τοῦ ποταμοῦ τῆς πάνω Λευκανίας [174]. Εἶχε σκορπίσει ἡ εἴδηση πὼς γύριζε ὁ Πομπήιος ἀπὸ τὴν Ἱσπανία νικητής, καὶ τόσο ὁ Σπάρτακος δσο κι ὁ Κράσσος βιάζονταν νὰ τὸν προλάβουν.

Οἱ δυὸ στρατοὶ στεκόνταν ἀντιμέτωποι κι ἀναμετριόνταν. Ὁ Κράσσος σύμφωνα μὲ τὴ ρωμαϊκὴ συνήθεια ἔστειλε ἕνα σῶμα μὲ τσαπιὰ ν' ἀνοίξει ἀνάμεσα στὰ δυὸ στρατόπεδα χαντάκι· μερικοὶ σκλάβοι ριχθηκαν νὰ τοὺς μποδίσουνε, ἀπὸ τὰ δυὸ τὰ μέρη πρόστρεξαν ἐνίσχυσες κι οἱ δυὸ στρατοὶ βρεθήκανε παραταγμένοι [175]. Ὁ Σπάρτακος ἔβγαλε τότε τὸ σπαθὶ καὶ τὸ ἔμπηξε στὰ στήθη τοῦ ἀλόγου του, λέγοντας πὼς ἂν νικοῦσε θά 'βρισκε πολλὰ στὸ ρωμαϊκὸ στρατόπεδο, ἐνῶ ἂν νικιόταν, δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ χρησιμέψει [176]. Ἦταν σὰ σύνθημα κι οἱ σκλάβοι ὁρμήσανε, τρικυμισμένη ἀνθρωποθάλασσα μὲ τρομερὴ βοή, νὰ κατακλύσουνε τὸν κάμπο. Μὰ τὰ ρωμαϊκὰ συντάγματα ἁρμοσμένα τέλεια, τριακόσα μέτρα βάθος μπροὐτζινες γραμμές, τοὺς δέχτηκαν ἀσάλευτα μὲ καταιγίδες βλήματα ποὺ τοὺς θερίζαν. Βροχὴ πέφταν τὰ βέλη, οἱ καταπέλτες οὐρλιαζαν, οἱ λιθοβόλοι σπάραζαν, συντρίβαν, ἔλυωναν τὰ πάντα. Σπούσαν τὰ κράνη, λύνονταν οἱ ἀσπίδες, σπάραζαν οἱ πληγωμένοι, τὰ κορμιὰ συντρίβονταν, ὁλάκερες γραμμὲς θερίζονταν καὶ τὰ σπαθιὰ μὲ λύσσα δούλευαν σ' ὅλο τὸν κάμπο [177]. Πεσμένοι στὸ ἕνα γόνατο οἱ ἑτοιμοθάνατοι καρφώναν τὸν ἀντίπαλο, ποιὸς μ' ἀνοιγμένο τὸ λαιμὸ μαχόταν σὰ θεριό, τυφλοὶ ἀπ' τὸ αἷμα γύριζαν καὶ πολεμούσαν στὰ στραβά, στριφογυρίζαν οἱ σφεντόνες σὰν τροχοὶ κι' ἀνεβοκατεβαίναν τὰ σπαθιὰ καὶ τὰ τσεκούρια ἀνοίγαν τὰ κορμιὰ κι' οἱ πληγωμένοι μάχονταν στὴ ματωμένη λάσπη μὲ τὰ δόντια. Τὸ σιδερόφραχτο ἱππικὸ ἁλώνιζε μὲς στὰ κορμιά, ἄλλοι γαντζώνονταν στοῦ ἁλόγου τὸ λαιμὸ καὶ μπήγαν τὸ σπαθὶ στὸ σβέρκο του, ἄλλοι ριχνόνταν ἀποκάτου καὶ τοῦ ἀνοίγαν τὴν κοιλιὰ — σπάραζε τὸ ἄτι κι' ἄλογα, πεζοὶ καὶ καβαλλάρηδες — κυλιόνταν πάνω σὲ νεκροὺς καὶ πληγωμένους. Ὅπου λυνόνταν οἱ ρωμαϊκὲς γραμμές, καινούργιες πάντα προχωρούσανε γραμμές, ὅλο καινούρ-

γιες ἄστραφταν σειρὲς τὰ νέα σπαθιά, κι ὅπου λυγούσαν τὰ κοντάρια πρόβαιναν σειρὲς τὰ νέα κοντάρια ἀπὸ τὰ πίσω. Οἱ δοῦλοι μὲ λυμένες τὶς γραμμές, ξέφρενοι ἀπὸ τὴ μέθη τῆς σφαγῆς, ἀνατριχύμιζαν κι ὁρμούσανε καθὼς ἡ θάλασσα κῦμα τὸ κῦμα. Ἀράδα πέφταν τὰ κορμιὰ κι ἀράδα ὁρμούσανε τὰ νέα ἀπὸ πάνω, σὰν ξεψυχοῦσε τὸ ἕνα κῦμα τους καινούργιο κῦμα πρόβαινε μὲ νέα μανία. Ἀνάμεσα στοὺς πρώτους μάχοταν, κορμὶ πελώριο, ἕνας γίγαντας, ὁ Σπάρτακος μὲ τὸ σπαθὶ καὶ τὴν ἀσπίδα. Μάνιαζε γύρω του ἡ ἀνθρωποθάλασσα, χιλιάδες ἅρματα ἀνασάλευαν, ἔπνιγε ὁ βόγγος τὴν κλαγγὴ κι οἱ ἀλαλαγμοὶ πνίγαν τὸ βόγγο. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι θέριζε, σποῦσε, ἀναστάτωνε, σκορποῦσε τὶς γραμμὲς κι ὅλο τραβοῦσε πρὸς τὸν Κράσσο. Μὰ ὁ Κράσσος ἔστεκε μακρυά, πολὺ πιὸ πίσω ἀπ' τὶς γραμμές, προφυλαγμένος μὲ τριπλὲς σειρὲς φρουροὺς ποὺ τὸν κυκλώναν. Βῆμα τὸ βῆμα ὁ Σπάρτακος προχώρησε πολύ, κυκλώθηκε καὶ τεῖχος ἀλυσσιδωτὸ τὸν ἔσφιγγε μέσα σὲ θώρακες, ἀσπίδες, κράνη καὶ κοντάρια. Τοῦ κάκου πάσχιζε ν' ἀνοίξει πέρασμα — ὅσα κι ἂν ἔπεφταν γύρω κορμιὰ τόσο καὶ πύκνωνε γύρω τὸ τεῖχος. Εἶχε σκοτώσει δυὸ ἑκατόνταρχους, ὅταν τὸν βρῆκε ἕνα κοντάρι στὸ μηρὸ -- ρίχτηκε στό'να γόνατο κι ἐξακολούθησε νὰ πολεμάει ὥσπου δὲν μείναν ἀπ' αὐτὸν παρὰ κομμάτια σπαραγμένα"[18]. Μὰ ἡ μάχη ἀλύπητη, ἀσταμάτητη, μάνιαζε πάντα γύρω ἀπ' τὸν νεκρὸ ἀρχηγό, σὰ νά' μενε πολεμική, ἀθανάτωτη, εἰκόνα ἀσύντριφτη τῆς λευτεριᾶς καὶ σύμβολο ἱερὸ τοῦ ἀγῶνα της, μὲ τὸ σπαθὶ καὶ τὴν ἀσπίδα πάνω ἀπ' τοὺς στρατούς, ἡ μεγαλόκορμη ἐξαισία σκιά του. Μάνιαζε ἡ μάχη, πύκνωνε καὶ συστρεφόταν ἡ ἀνθρωποθάλασσα, καινούργιες πάντα πρόβαιναν γραμμὲς καὶ πάντα κύματα ἀσυγκράτητα τὶς πλημυροῦσαν νὰ τὶς ξεριζώσουν. Μὰ ὁ μέγας θάνατος δὲ δούλευε ἄσκοπα — κι ἡ ζυγαριὰ τῆς νίκης εἶχε γύρει· τὰ τελευταῖα χέρια τῶν ἀγωνιστῶν μάταια προσπάθησαν νὰ τὴν κρατήσουν. Ἔγερνε ἡ μέρα καὶ μαζὶ μὲ τ' δραμα τῆς λευτεριᾶς βυθοῦσε ματωμένος ὁ ἥλιος. Κόπαζε λίγο - λίγο ὁ τάραχος κι ἔπεφτε ἡ νύχτα σέρνοντας τὴ σιωπὴ τῶν ἄπειρων διαστημάτων. Πάνω στὸ κάμπο ἄλλο δὲ σάλευε παρὰ μπουλούκια ποὺ γυρίζανε κι ἀποτελειώνανε τοὺς πληγωμένους ποὺ βογγούσαν.

Ὅταν ξημέρωσε φάνηκε ὁ κάμπος σκεπασμένος μὲ κορμιά, ριγμένα ἀνάκατα σὲ κάθε στάση τῆς ἐπιθανάτιας ἀγωνίας. Ἑξήντα χιλιάδες σκλάβοι σκοτώθηκαν στὴ μάχη αὐτή, ἕξι χιλιάδες πιάστηκαν αἰχμάλωτοι"[19], καὶ μερικοὶ ποὺ σώθηκαν, ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὴ νύχτα κι ἔπεσαν μὲς

στὰ δουνὰ γιὰ νὰ γλυτώσουν, σὰν τ' ἀγρίμια. Ὁ Κράσσος τοὺς κυνήγησε κι αὐτοὶ χωρίστηκαν σὲ τέσσαρα γιὰ νὰ τὸν ἐξαντλήσουν μὲ τὸν κλεφτοπόλεμο — μὰ ἐξοντωθήκαν [80]. Μὲς στὸ στρατόπεδο τῶν σκλάβων βρέθηκαν Ρωμαῖοι αἰχμάλωτοι ὡς τρεῖς χιλιάδες. Ὁ Σπάρτακος ὅμως δὲ βρέθηκε μὲς στοὺς νεκρούς, μ' ὅση κι ἂν τὸν ζητήσανε φροντίδα [81]. Ἴσως παραμορφώθηκε ἀπὸ τὶς πληγές, ἴσως καὶ σκλάβων χέρια νὰ τὸν σήκωσαν μέσα στὴ νύχτα· μὰ ἔμεινε ὁ τρόμος στὶς ψυχὲς πὼς ζοῦσε πάντα, δαίμονας ἀλάστορας, ἐκδικητὴς κρυμένος στὶς σπηλιὲς τῆς Γῆς, γιὰ νὰ ξανάβγη κάποτε [82], σκοτεινὸ πνεῦμα τῆς ὀργῆς της. Μὰ ὁ Κράσσος ποὺ δὲν ἀπαρνήθηκε τὸ ἀξίωμα ,,κάλλιο γαϊδούρι ζωντανὸ παρὰ λιοντάρι ψόφιο'' — ἔμεινε ἀπέξω ἀπὸ τὴ μάχη, ψύχραιμος ὁδηγητὴς καὶ θεατής, κι ἔζησε νὰ χαρῇ τὸ θριαμβό του. Γυρίζοντας στὴ Ρώμη σταύρωσε τοὺς ἕξι χιλιάδες αἰχμάλωτους σ' ὅλο τὸ μάκρος τῆς Ἀππιανῆς ὁδοῦ — ἀπὸ τὴν Κάπουα ὡς τὴ Ρώμη [83]. Βέβαια δὲν τοῦ δώσαν τὸ μεγάλο θριαμβο, ἀλλὰ τὸν δεύτερο — τὴν ὀβάτσιο· γιατὶ ἦσαν πρόστυχος οἱ δοῦλοι ἀντίπαλος κι ἦταν πολλὴ ἡ τιμὴ ποὺ τοῦ ἀναθέσαν νὰ τοὺς πολεμήσει [84]. Τοῦ ἀφήσαν ὅμως νὰ φορεῖ τὸ δάφνινο στεφάνι τοῦ θριαμβευτῆ [85], γιατὶ τὸν κίντυνο ποὺ πέρασαν καὶ τὴ λαχτάρα δὲν τὴ λησμονούσαν.

Στὸ τέλος πάνω στὶς χαρὲς καὶ στὰ συμπόσια γραφόταν καὶ ὁ ἐπίλογος τῆς τραγωδίας. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑπαρχηγοὺς τοῦ Σπάρτακου, μάζεψε στὰ δουνὰ τοῦ Βρούτιου πέντε χιλιάδες πάλι ἐπαναστάτες, καὶ καινούργιους καὶ παληούς, κυρίεψε τὸ Θέμψανο κι ἀπείλησε τὸ Ἱππώνειο, τὴ Βαλέντσια [86]. Οἱ κάτοικοι ἱκετέψανε τὸν Βέρρες, τὸν ματωβαμένο πραίτωρα τῆς Σικελίας ποὺ γύριζε γιὰ τὴν πρωτεύουσα, τὸν ἱκετέψανε νὰ μπῇ ἐπικεφαλῆς ἑνὸς πρόχειρου στρατοῦ καὶ νὰ ἐξοντώσει τοὺς ἀντάρτες· μ' αὐτὸς δὲ νοιάστηκε γιὰ τὴν ὑπόθεση κι οἱ ντόπιοι κύτταξαν πῶς νὰ τὰ βγάλουν πέρα μοναχοί τους. Ὅπως καὶ νά 'ναι, οἱ δοῦλοι δὲν κατάφεραν μεγάλα πράματα καὶ ξαναγύρισαν στὸ παλιὸ σχέδιο τοῦ Σπάρτακου, νὰ φύγουν διασχίζοντας τὴν Ἰταλία. Ἔπεσαν μὲς στ' Ἀπέννινα καὶ ζύγωναν γοργὰ κατὰ τὰ βόρεια τῆς χερσόνησος, ὅταν συγκρούστηκαν μὲ τὸν Πομπήιο ποὺ γυρνοῦσε ἀπὸ τὴν Ἱσπανία. Τὸ ἀπόσπασμα ὅλο κατακόπηκε κι ὁ Πομπήιος γράφοντας στὴ Σύγκλητο, μήνυσε μὲ πολλὴ αὐταρέσκεια τὸ κατόρθωμά του : — ,,Ὁ Κράσσος νίκησε τοὺς σκάβους σ' ἀνοιχτὴ παράταξη, μὰ ἐγὼ ἐξαφάνισα τὴ ρίζα τοῦ πολέμου'' [87].

Ὡστόσο ἡ ἱστορία τῆς ἐπανάστασης τῶν μονομάχων θά 'μενε ἀσυμπλήρωτη χωρὶς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κατόρθωσε νὰ τὴν καταλύσει. Μὲ τὰ δυὸ βαθύτερα πάθη τῆς ματαιοδοξίας του, τὴ φιλοχρηματία καὶ τὴ φιλοδοξία, ἡ μοῖρα του τὸν ἔφερε στὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ πεθάνει ἐκεῖ παραδομένος ἀπὸ τοὺς φίλους του καὶ προδομένος ἀπὸ τοὺς ὀχτρούς, ξεγυμνωμένος κομπαστής, ἀνίκανος καὶ τιποτένιος [68].

Τὸν ἀκόλουθο χρόνο ὕστερα ἀπὸ τὴ νίκη του ἐκλέχτηκε ὕπατος μαζὶ μὲ τὸν Πομπήιο κι ἀργότερα τριανδρικὸς μαζὶ μὲ τὸν Πομπήιο καὶ τὸν Καίσαρα. Δεύτερη ἀπόπειρά του γιὰ τὴν ὑπατεία τὸν ἔφερε καὶ πάλι στὴν ἀρχή, πάλι μαζὶ μὲ τὸν Πομπήιο — καὶ κλήρωσαν οἱ δυό τους τὰ ἔπαθλα, τὴν Ἰβηρία καὶ τὴ Συρία. Στὸν Κράσσο ἔλαχε ὁ κλῆρος τῆς Ἀνατολῆς, καὶ μὴ λογαριάζοντας εὐτύχημα λαμπρότερο, ξεφρένιασε ἀπὸ τὴ χαρά του. Ἡ Ρώμη δὲν εἶχε τότε κανένα πόλεμο στὴν Ἀνατολὴ — μὰ ἔβαλε αὐτὸς στὸ νοῦ του νὰ σηκώσει μὲ τοὺς Πάρθους πόλεμο κι ὁ Καίσαρας τὸν ἐσπρωχνε καταγχρεμοῦ καὶ τοῦ κολάκευε μὲ τέχνη τὴν ἀδυναμία. Μὲ τὰ μυαλὰ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του διαλάλησε πὼς θ' ἀποδείξει ἀσήμαντα τὰ κατορθώματα τοῦ Λούκουλλου καὶ τοῦ Πομπήιου μὲ τὸν Τιγράνη καὶ τὸ Μιθριδάτη. Αὐτὸς δὲν σκόπευε νὰ σταματήσει, ἔλεγε, στὴ Μεσοποταμία ἢ στὴν Παρθική, μὰ θὰ τραβοῦσε πέρα ἀπὸ τὰ Βάκτρα, πέρα ἀπὸ τὴν Ἰνδική, πιὸ πέρα κι ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, ὥσπου μονάχα ὁ ἄγνωστος Ὠκεανὸς νὰ τοῦ φωνάξει — ‚Στάσου'. Παρ' ὅλη τὴν ἀντίδραση ξεκίνησε ἐπικεφαλῆς ἑνὸς στρατοῦ, ποὺ ἀπὸ λογῆς ἀναποδιὲς τοῦ χάθηκε ὁ μισὸς ὡς τὴ Συρία. Τράβηξε γιὰ τὴ Μεσοποταμία (ἔτος 54), πέρασε τὸν Εὐφράτη, κυρίεψε τὶς πολιτεῖες ποὺ τὸν περίμεναν μὲ τὶς πόρτες ἀνοιχτές, καὶ γιὰ μιὰ μόνο ἔδωκε μάχη· μὰ τοῦτο τὸ κατόθρωμα τοῦ φάνηκε πολὺ θαμπτωτικὸ κι ἔβαλε τὸ στρατὸ νὰ τὸν ἀνακηρύξει ‚ἰμπεράτορα', σὰ νὰ κυρίεψε τὴν οἰκουμένη. Μ' ἀντὶ νὰ προχωρήσει τότε καὶ νὰ πάρει τὴ Σελεύκεια καὶ τὴ Βαβυλῶνα, πολιτεῖες ποὺ ὀχτρεύονταν τοὺς Πάρθους, γυρίζει νὰ ξεχειμωνιάσει στὴ Συρία. Δίνοντας ἔτσι στὸν ὀχτρὸ καιρὸ νὰ ἑτοιμαστῆ, βάλθηκε

νὰ ληστεύει πολιτεῖες καὶ ἱερὰ μὲ μιὰ τόσο λεπτόλογη φροντίδα, ποὺ ἀπ' ὅσους τὴν ἐρήμωσαν καταχτητές, ἡ δύστυχη Συρία δὲ γνώρισε χειρότερό του. Ἔσυρε πάνω του, μᾶς λένε οἱ βιογράφοι του, τὴ γενικὴ ἀηδία καὶ περιφρόνηση· οἱ ἄντρες ἔφτυναν στὸ διάβα του, θρηνοῦσαν οἱ γυναῖκες καὶ τὸν καταριόνταν. Στὸ μεταξὺ κι οἱ φῆμες γιὰ τοὺς Πάρθους δούλευαν καὶ παραλύναν τὸ στρατό του. Μάθαίναν πὼς δὲν ἦταν σὰν τ' ἀνδρείκελα, σὰν τοὺς Ἀρμένιους ἢ τοὺς Καππαδόκες ποὺ ἔπαιζε στὰ πέντε δάχτυλά του ὁ Λούκουλλος, μὰ φοβεροὶ πολεμιστάδες. Ὁλότελα ἀκυνήγητοι σὰν ἔφευγαν κι' ἀφεύγατοι ὅταν κυνηγούσανε, ἄφηναν φεύγοντας κι ὁρμώντας βέλη ἀλάθευτα, πιὸ γρήγορα ἀπ' τὴν ἀστραπή, κρατούσαν ὅπλα ποὺ τρυποῦσαν καὶ τὴν πιὸ βαρειὰ θωράκιση κι ἦσαν ντυμένοι μέταλλο ποὺ τίποτε δὲν τὸ τρυποῦσε. Πολλοὶ τὸν συμβουλεύανε ν' ἀφήσει τὴν παράτολμη ἐπιχείρηση. Αὐτὸς δὲν ἄκουγε κανέναν.

ξεκινώντας ἔτσι τὴν ἄνοιξι τοῦ ἔτους 53 μπῆκε στὴ Μεσοποταμία ἐπικεφαλῆς ἑφτὰ λεγεώνων. Ἀντὶ ν' ἀκούσει αὐτοὺς ποὺ τὸν συμβούλευαν νὰ προχωρεῖ μὲ τὰ πλευρὰ προφυλαγμένα ἀπὸ τὸν ποταμό, παραπλανήθηκε ἀπὸ κάποιο φύλαρχο σὲ κάμπους ἀνοιχτοὺς καὶ μπλέχτηκε μέσα στὴν ἔρημο καὶ στὴν καφτὴν ἄνυδρην ἄμμο. Ὁ βασιλιᾶς τῶν Πάρθων, ὁ Ὑρώδης, τοῦ ἔστειλε ἀντιμέτωπο τὸν πρῶτον ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ἀνάμεσα στοὺς Πάρθους, τὸν Σουρήνα· κι ὁ ἴδιος, ἐπικεφαλῆς ἄλλου στρατοῦ, κινήθηκε κατὰ τὸ βασιλιᾶ τῆς Ἀρμενίας, τὸν σύμμαχο τοῦ Κράσσου. Ὁ Σουρήνας ἔσερνε στὶς ἐκστρατεῖες διακόσιες παλλακίδες — μὰ ἦταν ὁ φοβερότερος ἀνάμεσα στοὺς Πάρθους σὰν πολεμιστὴς καὶ μόλις τριάντα χρόνων παλληκάρι εἶχε ὅλη τὴν πολεμικὴ πεῖρα καὶ τὴ σύνεση ποὺ λείπανε ἀπὸ τὸν Κράσσο. Σὰν τσάκισε μεθοδικὰ τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ μ' ἀτέλειωτες πορεῖες μέσα στὴν ἔρημο — φάνηκε τέλος κι ἔδωσε ν' ἀρχίσει ἡ μάχη. Βαρώντας τύμπανα μεγάλα οἱ Πάρθοι γέμιζαν τὴν πεδιάδα θόρυβο βαθὺ καὶ φοβερό, σὰ ν' ἀντικρούονταν βαρειαντήχητες βροντὲς μέσα στὴ γῆς, κι ἀπὸ τὸν τρόμο παραλύσανε οἱ Ρωμαῖοι. Μὰ εὐθὺς καβάλλα σ' ἄλογα κατάφρακτα περικυκλώναν τὸν δυσκίνητο, τὸ μονοκόμματο ὄγκο τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, τὸν τόξευαν ἀπὸ παντοῦ, τρυπούσανε τοὺς θώρακες κι ἀνοίγανε τοὺς θυρεούς, ἔφευγαν ὕστερα, κυκλογυρνούσαν, ξαναεφορμοῦσαν, ξανασκορπιζόντανε καὶ πάντα ἀκούραστοι ξαναγυρίζαν. Συμπυκνωμένοι οἱ Ρωμαῖοι ἔδιναν τὸ στόχο ἀσάλευτου ὄγκου· σὰν ἔκαναν νὰ σκορπισθοῦν, δὲν δύνονταν νὰ κινηθοῦν μ' ἀνάλογο ρυθμό· κι εἴτε στεκόνταν εἴτε ἀνοίγανε, χωρίζονταν καὶ σφάζονταν ἀπ' τὰ κοντάρια κι ἀπὸ τὰ σπαθιὰ ποὺ ἀστραποδιά-

βαιναν ἀνάμεσά τους. Ὁ Κράσσος στὴν ἀπελπισία του — ἔστειλε τὸ γιό του Πόπλιο νὰ ἐπιχειρήσει: μ' ἕνα σῶμα τοῦ στρατοῦ ἐλιγμό, νὰ ξανασάνουν οἱ Ρωμαῖοι. Ἐκεῖνος ἄκουσε, μὰ παρασύρθηκε ἀπὸ τοὺς Πάρθους ποὺ ἔκαναν πὼς ἔφευγαν, ὥσπου κυκλώθηκε μακρυὰ ἀπ' τοὺς ἄλλους. Οἱ Πάρθοι παρατάξαν τὸ βαρὺ ἱππικὸ — μὰ μόλις ἤρθανε στὰ χέρια, πλήθη καβαλλάρηδων στριφογυρίζαν τ' ἄλογα πάνω στὴν ἄμμο καὶ σηκώναν σύννεφα ἀπὸ σκόνη ποὺ τυφλώναν τοὺς Ρωμαίους. Βροχὴ τὰ βέλη κάρφωναν τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, ἀνοίγαν τοὺς λαιμούς, σπάζαν τὰ κράνη κι ἔσχιζαν τοὺς θώρακες — ἐνῶ γκαμῆλες γυμνασμένες γύριζαν ἀδιάκοπα κι ἐφοδιάζανε τοὺς Πάρθους μὲ καινούργια βέλη. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους σκοτώθηκαν — ὁ ἴδιος ὁ γιὸς τοῦ Κράσσου γιὰ νὰ μὴ αἰχμαλωτιστῆ, κάλεσε τὸν ὑπασπιστὴ νὰ τὸν σκοτώσει. Ὁ Κράσσος στὸ μεταξὺ πιστεύοντας πὼς ὁ γιός του νικᾶ, τράβηξε τὸ στρατὸ σὲ κάποια ὑψώματα νὰ ξανασάνει· μὰ μόλις ἔφτασαν — κι ἡ τρομερὴ βοὴ ἀπ' τὰ τύμπανα ξαναπλημμύρισε τὴν πεδιάδα· καὶ ξαναφάνηκαν οἱ Πάρθοι φοβερότεροι μὲ τὸ κεφάλι ἐμπρὸς τοῦ Πόπλιου καρφωμένο σὲ μακρὺ κοντάρι. Παράλυσε ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴ φρίκη μπρὸς στὸ θέαμα — μὰ οἱ Πάρθοι ἀνέγνοιοι τοὺς ρωτούσανε σαρκαστικά. νὰ μάθουν τάχα τοὺς γονιοὺς καὶ τὴ γενιὰ τοῦ σκοτωμένου· — „Γιατί ὄχι" φώναζαν „τόσο ἀντρεῖο κι εὐγενικὸ παιδί, δὲν μπορεῖ νά'ναι τὸ παιδὶ ἐκεινοῦ τοῦ γυναικόψυχου ξευτελισμένου Κράσσου" |ᵓ Ὁ „ἰμπεράτορ' θέλησε νὰ δείξει γενναιότητα· ἔβγαλε ἕνα σύντομο λόγο γιὰ τὴν περίσταση καὶ πρόσταξε τοὺς ἄντρες ν' ἀλαλάξουν τὴν πολεμικὴ ἰαχὴ γιὰ νὰ μετρήσει τὸ ἠθικό τους. Ἡ κραυγὴ ποὺ βγῆκε ἦταν ἀδύναμη, σύντομη κι ἀνώμαλη. Οἱ Πάρθοι μέτρησαν μὲ τὴ κραυγὴ τὴν ἀγωνία τους κι ἀρχίσαν πάλι τὴ σφαγή, ποὺ δὲ σταμάτησε παρὰ τὴ νύχτα. Ἀποσυρθήκαν τότε λέγοντας στὸν Κράσσο πὼς τοῦ ἀφήνουν καὶ μιὰ νύχτα ἀκόμη γιὰ νὰ κλάψει τὸ παιδὶ καὶ νὰ σκεφτῆ μὴν εἶναι προτιμότερο νὰ πάει στὸ βασιλιᾶ τους ὁ ἴδιος νὰ παραδοθῆ, παρὰ νὰ τονε πᾶνε ἐκεῖνοι.

Ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὸ σκοτάδι ὁ Κράσσος νὰ σηκώσει τὸ στρατὸ κρυφὰ καὶ νὰ ξεφύγει· μὰ οἱ πληγωμένοι οὐρλιάζαν ποὺ τοὺς ἄφηνε σὲ σίγουρη σφαγή, τὸν πρόδιναν καὶ τὸν ἀκινητούσαν. Ἔφυγε ὡστόσο κάποτε καὶ πρὶν νὰ ξημερώσει βρέθηκε στὶς Κάρρες, πόλη Μεσοποταμιακή. ποὺ ἦταν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ὅταν ξημέρωσε, ὁ Σουρήνας ἔσφαξε ὡς τέσσαρες χιλιάδες πληγωμένους ποὺ ἔμειναν καὶ τέσσαρες ἀκόμη σπεῖρες ποὺ ξεκόψαν καὶ παραπλανήθηκαν μέσα στὴ νύχτα. Ὕστερα πρόβαλε στὶς

Κάρες. στάθηκε μπροστὰ στὰ κάστρα καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὸ στρατὸ τὸν Κράσσο, νὰ τὸν παραδώσουν, καὶ σ' ἀντάλλαγμα τοὺς ἄφηνε νὰ φύγουν. Ὁ Κράσσος ἔνιωσε πὼς βάζει τὸ στρατὸ σὲ δίλημμα καὶ δραπετεύει ἀπὸ τὴν πόλη μὲ τέσσαρες σπεῖρες θυρεοφόρων· ἀλλὰ ἐμπιστεύτηκε πάλι τὸ δρόμο σ' ἕνα Ἀνδρόμαχο, ἄνθρωπο τοῦ Σουρήνα, ποὺ δλη τὴ νύχτα τὸν παραπλανοῦσε σ' ἐρημοτοπιές, ὥσπου τὸν ἔριξε σὲ μέρη ἀδιάβατα ἀπὸ βάλτους. Ἐκεῖ τοὺς πρόφτασε ὁ Σουρήνας κάποτε καὶ θέλησε πιὰ νὰ τελειώνει· ἔλυσε τὴ χορδὴ τοῦ τόξου του καὶ φώναξε τὸν Κράσσο νὰ φανῆ, νὰ δώσουν πιὰ τὰ χέρια καὶ νὰ φιλιωθοῦνε. Ὁ Κράσσος ἔνιωθε πὼς τοὺ'στηνε παγίδα καὶ δὲ σάλευε, ἀλλὰ οἱ στρατιῶτες του, ἀγαναχτισμένοι, τονε βρίζανε σὰν ἄναντρο, ποὺ ἐνῶ τοὺς ἔβανε νὰ πολεμοῦν μὲ τέτοιο ἀντίπαλο, δὲν ἔχει τὸ κουράγιο οὐδὲ μ' ἕνα ξαρμάτωτο νὰ συζητήσει· τοῦ φώναζαν καὶ τὸν ξευτέλιζαν καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ πάει. Οἱ Πάρθοι τὸν ἀνέβασαν σὲ χρυσοχάλινο ἄλογο κι ἀρχίσαν νὰ πυκνώνουν γύρω του νὰ τοῦ κεντοῦνε τὸ ἄλογο καὶ νὰ τὸν σπρώχνουν. Ἕνας Ρωμαῖος ἁρπάζει ξαφνικὰ τὰ γκέμια νὰ κρατήσει τὸ ἄλογο, τὸν ἀποσπρώχνουν — σέρνει το σπαθὶ καὶ τὸ καρφώνει στὸ λαιμὸ ἑνὸς Πάρθου. Γεμίζει τότε ὁ τόπος ἀπὸ τὰ γυμνὰ σπαθιά, γκρεμίζουνε τὸν Κράσσο μὲ τὶς μαχαιριὲς καὶ μονομιᾶς τοῦ κόβουν τὸ κεφάλι καὶ τὸ δεξὶ χέρι.

Ὕστερα ἀπὸ τὴ νίκη του ὁ Σουρήνας σέρνοντας τὸ στρατὸ καὶ τὶς διακόσες παλλακίδες του ἦρθε στὴ Σελεύκεια κι ὀργάνωσε γιὰ διαπόμπεψη ἕνα θριαμβο τοῦ Κράσσου. Ντύσανε κάποιο αἰχμάλωτο ποὺ τοὺ'μοιαζε μὲ φόρεμα βασίλισσας, τὸν ἀνέβασαν σ' ἕνα ἄλογο καὶ τὸν ἔβαλαν ἐπικεφαλῆς τῆς συνοδείας. Μπροστά του προχωροῦσαν σαλπιχτὲς καὶ ραβδοφόροι πάνω σὲ γκαμῆλες· ἀπ' τὰ ραβδιά τους κρέμονταν πουγγιὰ κι ἀπ' τὰ τσεκούρια κεφαλὲς Ρωμαίων· κι ἀκολουθούσαν, τάχα σὰ στρατός, ἑταῖρες τῆς Σελεύκειας τραγουδώντας ἄσματα ξετσίπωτα ποὺ σατυρίζαν τὴ δειλία τοῦ Κράσσου. Μὰ ὅταν αὐτὰ γινόνταν στὴ Σελεύκεια — στὴν Ἀρμενία ὁ Πάρθος βασιλιᾶς Ὑρώδης γιόρταζε τοὺς γάμους τοῦ παιδιοῦ του μὲ τὴν ἀδερφὴ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀρμενίας ποὺ φίλιωσε μαζί του. Μεγάλα δίνονταν συμπόσια καὶ παρασταίνονταν κομμάτια τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου· γιατὶ κι οἱ πιὸ ἀπομακρυσμένοι βασιλιάδες τῆς Ἀσίας, πέρα κι ἀπ' τὰ Φράατα, ξεχώριζαν στοὺς τίτλους τους τὸν τίτλο τοῦ Φιλέλληνα καὶ στὶς ἀγάπες τους τὴ ματαιόσπουδην ἀγάπη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Παρασταινόνταν οἱ Βάκχες τοῦ Εὐριπίδη κι ἦταν ἡ στιγμὴ ποὺ ὁ Ἕλληνας ἠθοποιὸς Ἰάσων

ἔπαιζε τὴν τραγικὴ στροφὴ τῆς μοίρας τῆς Ἀγαύης. Στὴ βακχικὴ μανία της εἶχε σπαράξει τὸν Πενθέα τὸ γιό της στὸ βουνὸ κι ἔφερνε τὸ κεφάλι του τάχα πὼς ἦταν λιονταριοῦ κεφάλι. Κείνη τὴν ὥρα μπήκαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σουρήνα φέρνοντας τὸ χέρι καὶ τὸ κεφάλι τοῦ Κράσσου. Μέσα στὰ χειροκροτήματα καὶ τοὺς ἀλαλαγμούς, ὁ Ἰάσων ἄφησε τὴν ψεύτικη σκευὴ καὶ πέρνοντας τὸ μισητὸ κεφάλι μπῆκε στὴ σκηνὴ τραγουδώντας τοὺς στίχους :

,,*Φέρνουμε ἀπὸ τὸ βουνὸ*
στὸ παλάτι νιόκοφτο κλαδί,
τί καλόιυχο κυνῆγι''.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

[1]) *Θρᾴξ* (*τοῦ νομαδικοῦ γένους*) Πλούτ. *Κράσσ.* 8.3· Flor. II 8,8· Ἀππιαν. *Ἐμφ.* I 539· Κεκίλιος (ἀπὸ τὸ „*περὶ Δουλικῶν πολέμων*" ἀπόσπασμα) στὸν Ἀθήν. VI 272 f. [2]) „*de stipendiario Thrace miles*" Flor. *l. c.* — „*ἐστρατευμένος ποτὲ Ῥωμαίοις*" Ἀππιαν. *l. c.* [3]) „*de milite desertor, inde latro*" Flor. *l. c.* [4]) „*ἐκ δὲ αἰχμαλωσίας καὶ πράσεως ἐν τοῖς μονομάχοις ὤν*" Ἀππιαν. *l. c.* [5]) Πλούτ. — 8,4. [6]) „*φρόνημα μέγα καὶ ῥώμην ἔχων*" Πλούτ. — 8,3. [7]) *Gn.* (*Cornelius*) *Lentulus Batiatus*, RE IV s. 1377 Nr 209. | Liv. epit. 95· Oros. V 24,1· / Πλούτ. — 8,2· Flor. — 3. [8]) cf Στράβ. V 1,7. 213. [9]) dv. Aug. *res gest.* Append. 4, ἔκδ. Cagé. [10]) Λουκιαν. *Δημώναξ*, 57· ἀλλὰ cf Φιλόστρ. *Ἀπολλ.* IV 22,1.

[11]) Πλούτ. *Κράσσ.* 8 2. [12]) Βλ. RE Suppl. III s. 777. [13]) Festus, vo *Retiarius*· cf Val. Max. I 7.8. [14]) Νικόλ. Δαμασκ. στὸν Ἀθήν. IV 153 f Liv. IX 40,17· Στράβ. V 4,13. 250. [15]) Liv. epit. 16· Val. Max. II 4 7· Serv. Aen. III 67. [16]) cf Tertull. *de spect.* 12: *nam olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat* |ᵕ [17]) cf Ἀθήν. IV 153 f κἑ· Senec. *brev. vit.* XX 5. [18]) Liv.XXIII 30,15. [19]) Liv. XXVIII 21.1· Val. Max. IX 11.1 ext. [20]) *ib.* XXXI 50,4. [21]) *ib.* XXXIX 46,2. [22]) *ib.* XLI 28,10. [23]) Vell. Paterc. II 56,1. [24]) dv. Aug. *res gest.* 22 ἔκδ. Cagé. [25]) Δίων Κάσσ. LXVIII 15. [26]) Cic. *Tusc.* II 41. [27]) *Lex Iulia municipalis*, *Corp. Inscr. Lat.* I Nr $206_{1,28}$ s. 122. [28]) βλ. RE Suppl. III s. 776_{28}. [29]) cf Cic. *Mur.* 73. [30]) Cic *de orat.* II 317. 325· Plin *n. h.* XXXVI 203. [31]) Sen. *Epist.* VII 5. [32]) Δίων Κάσσ. LXXVII 6.2. [33]) Schol. Juven. VIII 175· Tertull *Apol.* 15· *ad. nat.* I 10· Hist.Aug. Commod. 16. [34]) „*ut jugulari in spoliario quam in harena malit*" Senec. *Epist.*

93,12. [55]) Κύριλλ. κ. Ἰουλ. 4. [56]) Plin. *n. h.* XXVIII 4· Scribon. Larg. 17. [57]) *Corp. Incr. Lat.* V Nr 5933 s. 657. [58]) Wilmann, *Ex. Incr. Lat.* Nr 2614.

[59]) Petron. *Sat.* 117. [60]) *Tusc.* II 41. [61]) Πλούτ. *Κικ.* 48,5. [62]) cf Quintil. *decl.* IX 21· Πλούτ. *Κράσσ.* 9,1. [63]) Πλούτ. — 8,2. [64]) Ἀππιαν. *Ἐμφ.* I 539· Schol. Bern. Lucan. II 54· | π α ρ α λ λ α γ έ ς : *a* [= 78]) Πλούτ. — 8,2· *b* [=74]) Liv. epit. 95· Front. *Strat.* I 5,21· Eutrop. VI 7,2· Oros. V 24,1· cf Vell. Paterc. II 30,5· *c* [= λιγότεροι ἀπὸ 70]). August. *civ dei*, III 26· — [οὔτε 50] Cic. *ad Att.* VI 2,8· — [περὶ τοὺς 30] Flor. II 8,3. [65]) Πλούτ. — 8,3· cf Vell. Paterc. *l. c.* καὶ Ἀππιαν. — 540. [66]) Ἀππιαν. *l. c.* (*Βέσβιον ὄρος*) |ᔑ [67]) Πλούτ. — 9,1. [68]) „*ἡγεμόνας εἵλοντο τρεῖς ὧν πρῶτος ἦν Σπάρτακος*" Πλούτ. — 8,3· cf Ἀππιαν. — 540. [69]) „*ὑποστρατήγους ἔχων*" Ἀππιαν. *l. c.* — „*Crixo et Oenomao G a l l i s*" Oros. V 24,1. | Liv. epit. 95· Flor. II 8,3· Eutrop. VI 7,2· Ampel, XLI καὶ XLV 3. [70]) „*Oenomaus enim jam in superiore bello* (ἐννοεῖ τὴν ἐπιδρομὴ στὴ Λευκανία?) *fuerat occisus*„ Oros. — 2 [71]) „*congregata servitiorum multitudine*" Liv. *l. c.*, — „*servisque ad vexillum vocatis cum statim decem amplius milia coissent*" Flor. *l. c.* — „*καὶ πολλοὺς ἀποδιδράσκοντας οἰκέτας καὶ τινας ἐλευθέρους ἐκ τῶν ἀγρῶν ὑποδεχόμενος*" Ἀππιαν. — 540. [72]) Ἀππιαν. — 541. [73]) Στράβ. V 4,3. 242. [74]) Ἀππιαν. — 541. [75]) *C. Claudius Glaber*, RE III s. 2724 Nr 165. | „*propraetor*" ? Πλούτ. — 9,2· Flor. II 8,4· Front. *Strat.* I 5,21· cf Oros. V 24,1 („*Clodii praetoris*") |ᔑ / λαθεμένα Liv. epit. 95 („*Claudium Pulchrum legatum*") καὶ Ἀππιαν. — 541 (*Οὐαρίνιος Γλάβρος*) |ᔑ [75a]) εἰκόνα Πομπηιανὴ τοῦ Βάκχου, τοῦ ντυμένου μὲ σταφύλια, στὸν ἀμπελόφυτο Βεζούβιο, Pfuhl, *Maler. und Zeichn. der Griechen*, III Nr. 745 s. 342. [76]) „*si vis obsistat, ferro quam fame aequius perituros*" Sall. *fr.* III 5,67 Kritz. [77]) Πλούτ. — 9,2 κἑ. Front. — 21· Flor. — 4· | τὴν ἤττα μόνο τῶν Ρωμαίων χωρὶς τὸ Σπαρτάκειο τέχνασμα: Liv. *l. c.* Vell Paterc. II 3,5· Ἀππιαν. — 541· cf Sall. III 92 κε Maurenbr. [78]) Πλούτ. *Κράσσ.* 9,4· Vell. Paterc. *l. c.* [79]) „*totamque pervagantur Campaniam, nec villarum atque vicorum contenti, Nolam atque Nuceriam — ··· terribili strage popu-*

lantur „ Flor. — 5 κέ. [64]) Sall. III 98 M. [65]) „*neque sanctum aut nefandum quiquam irae barbarorum et servili ingenio*" *ib.*

[66]) *P. Varinius:* Sall. III 96 Maurenbr· Liv. epit. 95· Πλούτ. *Κράσσ.* 9 5· Flor. II 8,5· Front. *Strat.* I 5.22· | λαθεμένα *Πόπλιος, Οὐαλέριος* δ Ἀππιαν. *Ἐμφ.* I 541. [67]) „*οὐ γάρ πω Ῥωμαῖοι πόλεμον, ἀλλ' ἐπιδρομήν τινα καὶ λῃστηρίῳ τὸ ἔρνον ὅμοιον ἡγοῦντο εἶναι*" Ἀππιαν. *l. c.* [68]) Sall. — 96 E· cf καὶ 96 in: *at Varinius, dum haec aguntur a fugitivis, aegra parte militum auctumui gravitate* |ᔑ [69]) *Furius* (ἄγνωστος ἀπ' ἄλλοῦ) RE VII s. 315 Nr 2. — Πλούτ. — 9,5· *ὑποστράτηγόν τινα Φούριον ἔχοντα τρισχιλίους* (χ/φο N, *διοχιλίους* SY) *στρατιώτας* |ᔑ [70]) *L. Cossinius* (praetor) (ἄγνωστος ἀπ' ἄλλοῦ) RE IV s. 1671 Nr 2. | Sall. — 94· Πλούτ. — 9,5. [71]) Πλούτ. — 9,5, κέ. [72]) „*εὐθὺς μὲν ἐκράτησε τῆς ἀποσκευῆς, ἐκ ποδὸς δὲ κατέχων καὶ διώκων, φόνῳ πολλῷ τὸ στρατόπεδον εἶλεν*" Πλούτ. *l. c.* [73]) cf Sall. *l. c.* [74]) Πλούτ. — 9,7. [75]) „*τέλος δὲ τοὺς βαβδούχους καὶ τὸν ἵππον αὐτοῦ λαβὼν αἰχμάλωτον*" Πλούτ. *l. c.* καί: „*παρὰ τοσοῦτον ἦλθε κινδύνου ὁ στρατηνὸς αὐτὸς αἰχμάλωτος ὑπὸ μονομάχου γενέσθαι*" Ἀππιαν. — 541· cf Flor. — 4 κέ καὶ 7. [76]) Sall. III 96+98· ἄμεσα ἢ ἔμεσα τὸ δεύτερο ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου. [77]) *C. Toranius* RE VIA s 1725 Nr 4 | Sall. — 96. [78]) — *ib.* ἀλλὰ χωρεῖ καὶ συμπλήρωση ποὺ ν' ἀφορᾶ τὴν ὀχυρότητα τοῦ στρατόπεδου τοῦ Σπάρτακου, ὅπως: ‹... *servorum castra — mag*› *nis operibus communita* |ᔑ [79]) — *ib.* καὶ Flor. *Strat.* I 5,22. [80]) Sall. — 96 fin. καὶ 98 in. Τὰ χωρία πολὺ χαλασμένα· cf Πλούτ. — 9,7 κέ. [81]) Schol. Bern. Lucan. II 554 Oros. V 24,2: *refertum* |ᔑ [82]) Sall. — 96 in.: ‹.. *ig*› *ni tor* ‹*r*› *ere* |ᔑ ὅπου πιθανῶς: ‹*Spartacus jussit sudes ig ni torrere* |ᔑ (cf *Catil.* LVI 3 καὶ Caes. *bell. Gall.* V 40 6)· — γιὰ τὶς ἀστοχίες: Sall. — 102 κέ· Front. — 7,6· Flor. — 6 ποὺ προσθέτει: *et ferro ergastulorum recocto cladios ac tela fecerunt* |ᔑ [83]) „*nam Crixo decem milia multitudo, Spartaco autem triplex tunc numerus fuisse refertur*" Oros. V 24,2. [84]) Sall. — 96: ‹ *ut exercitu* › *m dubli* ‹*caret novis militibus*› κτλ.+ 98: *priusquam refecto exercitu adesset Varinius* |ᔑ [85]) RE XVI s. 1715 [86]) ἄγνωστο ἀπ ἄλλοῦ: Sall. — 98. | RE VII s. 64. [87]) „*ac statim fugitivi contra praeceptum ducis rapere ad stuprum*

virgines matronasque " Sall. *l. c.* Cf Oros. V 24,3. [86]) κατὰ τὴν κοινὴ ἐκδοχή Τὸ κείμενο ἐδῶ τοῦ Σαλλούστιου εἶναι πολὺ χαλασμένο. [87]) Flor. II 8,5: *castra rapuerunt, inde Vareniana, deinceps Thovani* |↻ [88]) Oros. V 24,2 „ *refertur* "· Schol. Bern. Lucan. II 554 + Ἀππιαν. — 542: *Σπαρτάκῳ μὲν ἔτι μᾶλλον πολλοὶ συνέθεον καὶ ἐπιὰ μυριάδες ἦσαν ἤδη στρατοῦ* |↻ [89]) Flor. — 5· Oros. — 2. [90]) „ *terribili strage populantur* " Flor. *l. c.* Cf Oros. — 3: *cum caedibus incendiis rapinis stuprisque omnia miscerent, in exsequiis captivae matronae quae se dolere violati pudoris necaverant* |↻ [91]) Διόδωρ. XII 9 κέ. [92]) Flor. — 5 [93]) Ἀππιαν. — 547 κέ. Γιὰ τὴ λαθεμένη τοποθέτηση τοῦ γεγονότος, βλ. Παράρτ. II[9]. [94]) cf. Ἀππιαν. *l. c.* Γιὰ τὴ σφυρηλάτηση τοῦ μετάλλου, Flor. — 6. [95]) Γιὰ τὸ ἱππικὸ τοῦ Σπάρτακου cf Ἀππιαν. — 553, 556. [96]) Plin. *n. h.* XXXIII 49· Ἀππιαν. — 547. Βλ. Παράρτ. II[9]. [97]) Ἀππιαν. — 542.

[98]) Oros V 24,2. [99]) — ([99] *Gn. Cornelius Lentulus Clodianus*, RE IV s. 1380 Nr. 216· *L. Gellius Poplicola*, RE VII s. 1001 Nr 17. | Liv. epit. 96· Πλούτ. *Κράσσ.* 9,8· Ἀππιαν. *Ἐμφ.* I 542 κέ.· Oros. — 4. [100]) cf. Sall. IV 1. [101]) „ *τοὺς ὑπάτους ἐξέπεμπον μετὰ δύο τελῶν* "· Ἀππιαν. *l. c.* Βλ. Παράρτ. II[4]. [102]) *Qu. Arrius*, RE II s. 1252 Nr 7. | Liv *l. c.* [103]) Cic. *Leg.* I 53. [104]) cf: — „ *a multis saepe derisum* " *ib.* [105]) Sall III 96 fin + 98 in.· Πλούτ. — 9,7 κέ.· Ἀππιαν. — 543 κέ. Βλ. Παράρτ. II[4]. [106]) Ἀππιαν. — 543: *Κρίξος ἡγούμενος τρισυρίων ἀνδρῶν* |↻ [107]) „ *Περὶ τὸ Γάργανον ὄρος* " Ἀππιαν. *l. c.* Ἀλλὰ βλ. Παράρτ. II[5] [108]) cf τὴν περιγραφὴ τῶν Γαλατῶν ἀπὸ τὸν Ποσειδώνειο, στὸν Διόδωρ. V 29,1 κέ. [109]) γιὰ τὴν πρώτη μάχη, ἀπὸ τὸν Πλούτ. *Κάτ.* 8, 3, ὅπου τό: *φήσας μηδὲν ἄξιον εἰργάσθαι τιμῶν* |↻ [110]) Liv. epit. 96 (*Qu. Arrius*) + Oros. — 4 (*Gellius*)· Πλούτ. *Κράσσ.* 9,9 (*Γέλλιος*). Ἀππιαν. — 543 (Γέλλιος). [111]) „ *ἐξαίφνης ἐπιπεσών* " Πλούτ. *l. c.* [112]) Liv. *l. c.* Ἀππιαν. *l. c.* Ἀντίθετα Πλούτ. — „ *ὅπαν διέφθειρεν* " |↻ [113]) Liv. epit. 96· Πλούτ. — 9,9 („ *ἐκράτησε μὲ τῶν πρεσβευτῶν* " [= „ *legati* "]) — Ἀππιαν. — 544· Flor. II 8,10· Oros — 4. [114]) „ *ab aeodem L. Gellius consul et Q. Arrius praetor acie victi sunt* " Liv. *l. c.* Γιὰ τὸν Γέλλιο μόνο Πλούτ *l. c.* καὶ Ἀππιαν. *l. c.* [115]) Oros. V 24,4: *post etiam conlatis frustra ambo consules copiis, accepta gravi clade, fuge-*

runt |ↄ καὶ Ἀππιαν. — 546, ποὺ μεταθέτει χρονικὰ τὸ γεγονός, βλ. Παράρτ. II[a]. Cf Sall. III 106· Eutrop. *l. c.* Sidon. Apoll. IX 252 κέ. [116]) „ *ὠθουμένῳ δ' αὐτῷ πρὸς τὰς Ἅλπεις* " Πλούτ. — 9,10· — „ *Σπάρτακον δὲ διὰ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν ἐπὶ τὰ Ἅλπεια καὶ εἰς Κελτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλπείων ἐπειγόμενον* " Ἀππιαν. — 544. [117]) ***C. Cassius Longinus***. RE III s. 1727 Nr 58. | Liv. epit. 96· Πλούτ. — 9,10 („ *ἔχων μυρίους* ")· Flor. II 8,10 („ *apud Mutinam* ")· Oros. V 24,4. [118]) cf τὰ ἱστορούμενα ἀπὸ τὸν Ποσειδώνιο, στὸν Διόδωρ. V 31, 2/3. [119]) — *ib.* 28.6. [120]) „ ***qui defunctorum quoque proelio ducum funera imperatoriis celebravit exequiis captivosque circa rogum jussit armis depugnare quasi plane expiaturus omne praeteritum dedecus, si de gladiatore numerarius fuisset***" Flor. II 8,9 — „ *τριακοσίους Ῥωμαίους αἰχμαλώτους ἐναγίσας Κρίξῳ* " Ἀππιαν. — 545· cf Oros. V 24,3· Cic. *har. resp.* 26. [121]) „ ***auribus fortasse multae, occulis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem et mortem disciplina***" *Tusc.* II 41. [122]) Cic. *har. resp.* 26. [123]) Suet. *Caes.* 39 2. [124]) — *Aug.* 43,8. [125]) Δίων Κάσσ. LVII 14,3· [126]) Suet. *Cal.* 30,5· Δίων Κάσσ. LIX 10 καὶ 13. [127]) — LX 7. [128]) Suet. *Ner.* 12,1 κέ.· Tac. *Ann.* XV 32,3. [129]) *Hist. aug.* Comm. XV 3 κέ.· Δίων Κάσσ. LXXII 17,2· 19,2· 22· LXXIII 4,4.

[130]) „ *δυώδεκα μυριάσι πεζῶν* " Ἀππιαν. *Ἐμφ.* I 545· — „ ***centum et viginti milia hominum*** " Vell Paterc. II 30,6· ἀντίθετα: — „ ***sexaginta fere milium exercitum congregaverunt***" Eutrop. VI 7,2. [131]) „ ***de invadenda urbe Romana*** " Flor. II 8,11· — „ ***ad incedendam urbem***" Ampel. XLV 3· — „ *εἰς Ῥώμην ἠπείγετο* " Ἀππιαν. *l c.* [132]) Ἀππιαν. *l. c.* Βλ. Παράρτ. II[1]. [133]) ***Gn. Manlius*** (ἄγνωστος ἀπ' ἀλλοῦ) RE XIV s. 1157 Nr 21 | Liv. epit. 96· cf Ἀππιαν. — 548· βλ. Παράρτ. II[10] [134]) τὴν ἀνάμνηση τοῦ Ἀννίβα προδίνουν: Eutrop. VI 7,2· Oros. V 24,5· cf Claud. *bell. get.* 154 κέ. Ἐπίσης cf καὶ Cic. *imp. Gn. Ponp.* 30: „ ***Italia quae cum servili bello taetro periculosoque premeretur***" |ↄ [135]) cf 30: „ ***itaque exterrita civitate non minore propemodum metu, quam sub Hamibale circa portas fremente trepidaverat***" Oros. *l. c.* [136]) ***M. Licinius Crassus Dives***, RE XIII s. 295 Nr 68. [137]) Πλούτ. *Κράσσος* — [138])

ἀνθύπατος? Eutrop. VI 7,2 („*pro consul*")· ἀντίθετα ἡ ἐπιτομὴ τοῦ Λίβιου, 96 καὶ 97 „*praetor*" |↻ Ἀκαθόριστα ὁ Πλούταρχος, — 10,1 („στρατηγὸς") καὶ ὁ Ἀππιανός, — 549 („στρατηγήσειν") |↻ [139]) Ἀππιαν. — 549: τελεσιν ἐξ ἄλλοις καὶ τὰ τῶν ὑπάτων δύο προσέλαβε |↻ Ἀλλὰ βλ. Παράρτ. II[11]. [140]) Porphyr. Schol. Horat. ***Carm.*** III 14,19· Eutrop. VI 7,2· Ampel. XL 3· Amm. XIV 11,33 Claud. ***bell. gett.*** 154 κέ.· Sidon. Apoll. ***ep.*** III 13.10· Ἀππιαν. — 548· Κεκίλιος, στὸν Ἀθήν. VI 272 *f.* [141]) ***Mummius***, (ἄγνωστος ἀπ' ἀλλοῦ), RE XVI s. 523 Nr 2. | Πλούτ. — 10 2: *αὐτὸς μὲν οὖν ὑπεμεινε πρὸ τῆς Πικηνίδος* (cf τὰ „*pigentina juga*" τοῦ Σαλλούστιου, III 98) *ἄγοντα δύο τάγματα κύκλῳ περιεπεμψεν, ἐπιοῦσθαι κελεύσας τοῖς πολεμιοις μὴ συμπλέκεσθαι δὲ μηδ' ἁψιμαχεῖν* |↻ [142]) Πλούτ. — 10 4· ἐξογκωμένα καὶ σὲ δυὸ διαφορετικὲς ἐκδοχὲς ὁ Ἀππιανὸς — 540 (βλ. Παράρτ. II[19])· cf Sall. IV 22: ***sorde ductos fusti necat*** |↻ [143]) Ἀππιαν. — 551 (βλ. Παράρτ. II[14]) + Oros. V 24,6: ***mox ut fugitivorum pugnam iniit, sex milia eorum interfecit, nongentos vero cepit*** |↻ + Flor II 8,12. [144]) Ὅπως μπορεῖ νὰ προβίνεται ἀπὸ τὴ μετάθεση τοῦ γεγονότος στὸν Ἀππιανό· βλ. Παράρτ. II[9]. [145]) „*καὶ διοχιλίους ἄνδρας ἐμβαλὼν εἰς τὴν νῆσον αὖθις ἐκζωπυρῆσαι τὸν δουλικὸν ἐκεῖ πόλεμον, οὔπω πολὺν χρόνον ἀπεσβηκότα καὶ μικρῶν πάλιν ὑπεκκαυμάτων δεόμενον*" Πλούτ. — 10,6. [146]) κύριες γιὰ τὴν περατεία της περιόδος αὐτῆς πηγὲς ὁ Πλούτ. ***Πομπ.*** 24 κέ. καὶ ὁ Στράβων, XIV 5,2. 668.

[147]) Πλούτ. ***Κράσσ.*** 8,3. [148]) cf Πλούτ. ***l. c.*** — „*Θρᾴξ τοῦ Νομαδικοῦ γένους* |↻ [149]) Διόδωρ. XXXVIII + XXXIX 21, ὅπου ἀξιοσημείωτο: — *αὐτοδίδακτος γὰρ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις ἡ φύσις πρὸς ἀμοιβὴν χάριτος τοῖς εὐεργέταις* |↻ [150]) Oros. V 24,7. [151]) Πλούτ. — 10,7: *ὁμολογήσαντες δ' οἱ Κίλικες αὐτῷ καὶ δῶρα λαβόντες ἐξητάτησαν καὶ ἀπέτλευσαν* |↻ [152]) Πλούτ. ***Πομπ.*** 26 κέ. [153]) Flor. II 8,13· Sall. IV 30 κέ. Cf Cic. ***Verr.*** V 5 (ποὺ τὸ ἀρνιέται δικανικά)· Πλούτ. — 10,6· Ἀππιαν. ***Εμφ.*** I 551. [154]) cf Sall. ***l. c.*** Στράβ. VI 2,3. 268· Isid. XIII 18,5.

[155]) Πλούτ. ***Κράσσ.*** 10,7 κέ.· Ἀππιαν. ***Εμφ.*** I 551. [156]) Ἀππιαν. — 552/553· βλ. Παράρτ. II[16-18]. [157]) Sall. IV 35.36· Πλούτ. — 10,9 Ἀππιαν. — 556· Front. ***Strat.*** I 5,20. [158]) „*τῆς στρατιᾶς πε-*

ραιῶσαι τὸ τρίτον ' Πλούτ. *l. c.* + „*παντὶ τῷ στρατῷ*" 'Αππιαν *l. c.* Βλ. Παράρτ. II [18]. [159]) Πλούτ. — 11,3· cf Cic. *imp. Gn. Pomp.* 30. [160]) Sall. IV 37· Πλούτ. — 11,1 κέ. cf Oros. V 24,4. [161]) ***Castus***, RE III s. 1780 Nr. 1 („Sclavenname, wohl nicht römisch, sondern keltisch ' Münzer) καὶ 1484$_{58}$ [162]) ***Cannicus*** (γερμανικὸ τὸ ὄνομα: Müllenhoff. *Deutsche Altertumsk.* II 155) RE III 1484$_{58}$ καὶ VII s. 708. [163]) Πλούτ. — 11,2· Sall. — 38. [164]) Front. ***Strat.*** II 5,34 καὶ II 4,7· Πλούτ. — 11,4 κέ. [165]) Πλούτ. — 11,5· cf καὶ *Ποιπ.* 21,2· Sall — 40. [166]) Liv. epit. 97 (= τριάντα χιλιάδες καὶ ὁ „*Gannicus*")· Oros. *l. c.* (τριάντα χιλιάδες καὶ οἱ ἀρχηγοί)· Front. — II 5.34 (τριάντα πέντε χιλιάδες). [167]) Sall. — 39· Πλούτ. — 11,3 καὶ 36.2· 'Αππιαν. — 544 κέ. Βλ. Παράρτ. II [18]. [168]) 'Αππιαν. — 556/557. Βλ. Παράρτ. II [18]. [169]) ***M. Terentius Varro Lucullus*** RE XIII s. 414 Nr 109. [170]) ***L. Quinctius*** (cf Front. — II 5,34)· *Κόϊντος*, Πλούτ. — 11,6. [171]) ***Gn. Tremellius Scrofa***, RE VIA s. 2287 Nr 5. — Πλούτ. *l. c.* [172]) Πλούτ. *l. c.* [173]) „*οὐκέτι γὰρ ἠξίουν φυγομαχεῖν οὐδ' ἐπείθοντο τοῖς ἄρχουσιν, ἀλλ' ἤδη καθ' ὁδὸν ὄντας ἐν τοῖς ὅπλοις περισχόντες ἠνάγκασαν αὖθις ὀπίσω διὰ τῆς Λευκανίας ἄγειν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους*" Πλούτ. *l. c.* 7.

[174]) „*ὀπίσω διὰ τῆς Λευκανίας ἄγειν*" Πλούτ. *Κράσσ.* 11,6· — „*in Lucania*" Ampel. XLV 3· — „*ad caput Silari fluminis*" Oros. V 24,6. 'Αντίθετα — „*in Apulia*" Eutrop. VI 7,2. [175]) Πλούτ. — 11,8. [176]) Πλούτ. *l. c.* 9. (Τὸ ἴδιο ὁ Κατιλίνας, Sall. *Catil.* 59,1 καὶ Καῖσαρ, *bel. Gall.* I 25,1. [177]) „*γενομένης δὲ τῆς μάχης μακρᾶς τε καὶ κρατερᾶς ὡς ἐν ἀπογνώσει τοσῶνδε μυριάδων*" 'Αππιαν. *Εμφ.* I 557. [178]) Πλούτ. — 11,9 κέ. Πρόσθεσε: 'Αππιαν. — 557· Flor. II 8,14· cf Sall. IV 41. [179]) Liv. epit. 97· Oros. — 7· 'Αππιαν. — 558· ἐξογκωμένα ὁ Vell. Paterc. II 30,5 (πῶς πολέμησαν 120 000)· λαθεμένα ὁ Πλούταρχος, *Ποιπ.* 21 (γιὰ 12.000)· [180]) 'Αππιαν. *l.c.* [181]) „*καὶ τὸν Σπαρτάκου νέκυν οὐχ εὑρεθῆναι*" 'Αππιαν. *l. c.* [182]) cf Tac. *Ann.* XV 46,1· [183]) 'Αππιαν. — 559. Στὸν ἀριθμὸ συμφωνεῖ ὁ 'Ορώσιος, *l. c.* [184]) Πλούτ. — 11,11. [185]) Aul. Gell. V 6,23· Plin. *n. h.* XV 125· Cic. *Pis.* 58. [186]) Cic. *Verr.* V 39/40. [187]) Πλούτ. — 11,11· *Ποιπ.* 21.

[188]) 'Η παραπέρα ἐξιστόρηση, στὸν Πλούταρχο, *Κράσσ.* 12 κέ. καὶ Δίωνα τὸν Κάσσιο XL 12/27.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ἡ ἐξιστόρηση τούτη τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου ἀποτελεῖ κεφάλαιο — τὸ VII — ἐκτενέστερου ἔργου, ποὺ μὲ τὸν τίτλο ,,Οἱ Δουλικοὶ πόλεμοι στὴν Ἑλληνο-ρωμαϊκὴ Ἀρχαιότητα'' φιλοδοξεῖ νὰ περιλάβει ὅσα περίπου γνωρίζουμε γιὰ τὶς ἐπανάστασες τῶν Δούλων στὸν ἀρχαῖο κόσμο. Ἔτσι τὸ κεφάλαιο τοῦτο δὲν περιλαβαίνει συναρτημένα θέματα, ὅπως οἱ χαραχτῆρες τῆς δουλείας καὶ ὁ ρόλος της στὴν ἀρχαία ἱστορία, οὔτε ἀνασκόπηση τῶν προηγούμενων μεγάλων δουλικῶν πόλεμων, τῶν δυὸ Σικελικῶν καὶ τῆς ἐπανάστασης τῶν δούλων καὶ προλετάριων τῆς Πέργαμος, ποὺ ξεσηκώνεται ἀπὸ τὸ δραμα μιᾶς σοσιαλιστικῆς οὐτοπίας, τῆς Πόλης τοῦ Ἥλιου — γιατὶ τὰ θέματα τοῦτα ἀναπτύσσονται στὰ δικά τους κεφάλαια, καὶ κάθε παρεμβολὴ στὸ κεφάλαιο τοῦτο θὰ διασποῦσε τὴν ἑνότητά του. Μόνο, ἐπειδὴ οἱ περισσότερες ἱστορίες τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου ἀντλοῦν τὰ δεδομένα ἀπὸ δεύτερο, τρίτο καὶ δέκατο ἀκόμη χέρι καὶ σὲ πολλὰ παρανοοῦν καὶ διαστρέφουν ὁλότελα τὴν παράδοση, δὲν θεώρησα ἄσκοπο, παρ' ὅλο τὸν λογοτεχνικὸ τύπο τῆς διαπραγμάτευσης, νὰ μεταφέρω καὶ τὸν ἐπιστημονικό της ὁπλισμό, ἐννοῶ τὶς πηγὲς καὶ μερικὰ σημειώματα γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴ συνάρτησή τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΑΚΕΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ κύριες πηγὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου ἦσαν (*c*) ὁ Sallustius καὶ ὁ Livius· ἀπὸ τὶς σχετικὲς ὅμως ἱστορίες τους δὲν σώθηκαν παρὰ λίγα πανάθλια λείψανα στὶς ἐπιτομικὲς περιλήψες τοῦ δεύτερου καὶ στ' ἀποσπάσματα τοῦ πρώτου. Διεξοδικὲς ὡστόσο περιγραφὲς ἀπὸ τὴν ὅλη τους ἀντλοῦν ὁ (*a*) Πλούταρχος, ὁ (*b*) Ἀππιανός, ὁ (*d*) Florus, οἱ (*e*) Eutropius, Velleius Paterculus καὶ Orosius, ἐνῶ ὁρισμένες παράλληλες πληροφορίες ὁ (*d*) Frontinus. Λεπτόλογη κριτικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν αὐτῶν καὶ τῶν σχέσεων τους, ὁ Maurenbrecher, ***Sallusti Historiarum Reliquiæ***, fasc 1 (proleg.), 1891 Lps, καὶ ὁ Rathke, ***De Romanorum bellis servilibus capita selecta***, Berlin 1904, σελ. 48 κέ. p. Τὸ ἔργο τῶν W. Hartwig καὶ K. Stelzer, ***Spartacus und der Gladiatorenkrieg***, 1919, Lpz, δὲν μπόρεσα οὔτε κἂν ἐμεσα (βλ. RE III A s. 1929, 56) νὰ πλησιάσω.

a) Π λ ο ύ τ α ρ χ ο ς. Στὴν ἱστόρηση τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου ποὺ καταχωρεῖ στὸ βίο τοῦ Κράσσου ὁ Πλούταρχος ἀναμφισβήτητα ἀντλεῖ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὶς ἱστορίες τοῦ Sallustius — ὅπως τουλάχιστο μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ρωμαίου ἱστορικοῦ κι ἀπὸ τὶς ἀναλογίες μὲ τοὺς δευτερότερους συγγραφεῖς ποὺ ἐπίσης ἀπ' αὐτὸν ἀντλοῦνε. Τὸ ἴδιο θὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ κεφ. 21 τοῦ βίου τοῦ Πομπήιου, ὅπου μὲ λαθεμένο τὸν ἀριθμὸ τῶν πεσόντων ἔχουμε στὸ βίο τοῦ Κράσσου τὸ ἀντίστοιχο 11, 11. Ἀπεναντίας στὸ κεφ. 8 τοῦ βίου τοῦ Κάτωνα, ὅπου τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἄτυχη ἐπιχείρηση τοῦ Γέλλιου, ὁ Πλούταρχος ἀντλεῖ ἀπὸ ἀμεσότερη πηγή, ἀπὸ τὸν Thrasea Paetus, ποὺ ἀπογράφει τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ φίλου καὶ σύντροφου τοῦ Κάτωνα Munatius Rufus.

b) Ἀ π π ι α ν ό ς. Στὴν ἱστόρηση ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ Ἀππιανὸς στὸ I τῶν *Ἐμφυλίων*, συναντοῦμε ἕνα πλῆθος ἀπὸ τὴ μιὰ ἀνακολουθίες καὶ σφάλματα, ποὺ λεπτομερειακὰ ἀναλύουμε στὸ Παράρτημα II, μὰ καὶ πλῆθος ἀπὸ τὴν ἄλλη πληροφορίες ποὺ συμφωνοῦν ἢ διαφωνοῦν πότε μὲ τὴν Σαλλουστιανὴ καὶ πότε μὲ τὴ Λιβιανὴ παράδοση, ἀπ' ὅπου μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πὼς ὁ Ἀππιανὸς ἀντλεῖ κι ἀπὸ τὸν Sallustius κι ἀπὸ τὸν Livius — ἄδηλο ὅμως ἂν στὰ σφάλματα ποὺ πέφτει παραπλανιέται κι ἀπὸ τρίτη ἄγνωστη πηγή, ποὺ θὰ μποροῦσαν ἐξάλλου νὰ προδώσουν οἱ διαφωνίες του καὶ μὲ τοὺς δύο. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ πληροφορίες του μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν στὸν Sallustius (ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ τὸν Florus) καὶ στὸν Livius (ἔμμεσα ἀπὸ τὸν Orosius). Ἀπὸ τὶς πληροφορίες του ποὺ παρουσιάζονται μοναδικές, ἄλλες εἶναι σωστὲς κι ἀνήκουν σ' ἄγνωστα γιὰ μᾶς μέρη τῶν δυὸ κύριων παραδόσεων κι ἄλλες λαθεμένες καὶ προέρχονται ἄλλες ἀπὸ ἀπροσεξία τοῦ συγγραφέα κι ἄλλες ἀπὸ τρίτη κατηγορία πηγῶν ἀπροσδιόριστης, ἀλλὰ πάντως ἀμφίβολης ἀξίας.

c) S a l l u s t i u s - L i v i u s. Ὁρισμένα παλαιὰ ὀλιγόστιχα ἀποσπάσματα, πλουτισμένα τώρα ἀπὸ δυὸ ἐχτενέστερα ἀπὸ ἄμεση πηγὴ ποὺ διαφωτίζουν τὴν πρώτη περίοδο τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου, ἀποτελοῦν τὰ σχετικὰ σωζόμενα ἀπὸ τὸν Sallustius — καὶ τὰ παρεχόμενα μὲ τὰ κεφ. XCV — XCVII τῆς Λιβιανῆς ἐπιτομῆς τὴ σχετικὴ σωζόμενη ἀπευθείας ἀπὸ τὸν Livius ὕλη. Ἡ ἀναγωγὴ ὡστόσο τῆς ὕλης τῶν ἄλλων στὶς δύο τούτες κύριες πηγὲς ἐπιτρέπει τὴν ἀνασυγκρότηση μιᾶς σχεδὸν ἄρτιας εἰκόνας τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου. Οἱ πηγὲς ὅμως τοῦ Sallustius καὶ τοῦ Livius δὲν εἶναι εὔκολο νὰ προσδιοριστοῦν μὲ ζηλευτὴν ἀκρίβεια γιατὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν ἱστοριογράφων ἀπ' ὅπου οἱ κορυφαῖοι τοῦτοι ἱστορικοὶ ἀντλοῦν δὲν σώζονται παρὰ ὀλιγότατα συντρίμματα ἢ καὶ τίποτε ἀκόμη. Ὡστόσο θὰ μποροῦσαμε νὰ ὀνομάσουμε πρῶτα - πρῶτα τὸν M. Terentius Varro. Ἡ πληροφορία πραγματικὰ τοῦ Ἀππιανοῦ γιὰ τὴν ἀπαγόρευψη τῆς κυκλοφορίας τῶν πολύτιμων μέταλλων στὸ στρατόπεδο τοῦ Σπάρτακου συναντιέται ἐπίσης στὸν Πλίνιο (*n. h.* XXXIII 49) ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Varro, μ' ἀπὸ τὸν ἴδιον προέρχεται καὶ τὸ ἀπόσπασμα ἐκεῖνο στὸν Charisius I p. 133 K: *Spartaco innocente coniecto ad gladiatorium* — καὶ τρίτο τέλος τεκμήριο: ἡ πληροφορία τοῦ A. Gellius (V 6,23) γιὰ τὸ δάφνινο στεφάνι τοῦ Κράσσου — πληροφορία ἀντλούμενη ἀπὸ τὸν Masurius Sabinus — συναντιέται ἐπίσης καὶ στὸν Πλίνιο XV 125. Ἄρα ὁ

Varro διαπραγματεύτηκε όλη τὴν ὑπόθεση καὶ δὲν θὰ στάθηκε ἡ μετριότερη πηγὴ γιὰ τοὺς δύο ἱστορικούς μας. Ἀπὸ τὸ ἔργο ἐπίσης τοῦ C. Licinius Macer, ποὺ ἦταν οἰκεῖος καὶ φίλος τοῦ Λικίνιου Κράσσου καὶ ποὺ περιέλαβε ἴσως στὶς ἱστορίες του καὶ τὴν ὑπατεία τοῦ νικητῆ τοῦ Σπάρτακου, διασώζεται ἕνα ἀπόσπασμα ποὺ μπορεῖ ν' ἀναφέρεται στὴν τελευταία ἀνδραγαθία τοῦ Κράσσου, στὴ σταύρωση δηλαδὴ τῶν ἕξι χιλιάδων δούλων· Non. s. v. ***patibulum*** · ***patibulum genere neutro, masculino Licinius rerum Romanarum libro XXI deligat ad patibulos — deligantur et circumferuntur, cruci defiguntur.*** — Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἱστοριογράφους ποὺ ὁ Sallustius καὶ ὁ Livius χρησιμοποιοῦν, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε σὰν πηγὲς γιὰ τὴν ὅλη τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου τὸν Aelius Tuber ποὺ ἔγραψε ρωμαϊκὴ ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πόλης ὡς τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ Πομπήιου καὶ τοῦ Καίσαρα, καὶ τὸν Claudius Quadrigenarius. Ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἕνα ἀπόσπασμα, 95 Peter: ***agrum Nolanum populare coeperunt*** — ἀφορᾶ ἴσως τὴν πρώτη περίοδο τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου, ἐνῶ ἕνα ἄλλο, τὸ 91 Peter, τὴ διαχείμαση τῶν ἐπαναστατῶν στὸ Θούριο ἴσως.

d) Florus-Frontinus. Στὴ σχετικὴ μὲ τὸν Σπαρτάκειο πόλεμο περικοπή τοῦ εἶναι βέβαιο πὼς ὁ Florus σ' ὁρισμένα σημεῖα διαφωνεῖ μὲ τὸν Livius, ἐνῶ σύναμα ἀναφέρει στοιχεῖα ποὺ λείπουν ἀπὸ τοὺς σίγουρους ἐπιτομεῖς του, τὸν Velleius, Eutropius καὶ Orosius, καθὼς κι ἀπὸ τὶς σχετικὲς πληροφορίες τῆς ἐπιτομῆς τοῦ ἴδιου τοῦ Livius· συνακόλουθα ὁ Florus ἀντλεῖ καὶ ἀπὸ ἄλλη πηγή, ποὺ ἀπὸ τὶς ἀναλογίες του μὲ τὸν Πλούταρχο καὶ τὸν Ἀππιανὸ συνάγεται πὼς δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν Sallustius. Ὑπάρχει ὡστόσο διαφωνία ἀνάμεσα στοὺς μελετητές, γιατὶ ἄλλοι (Maurenbrecher, p. 42) ἰσχυρίζονται πὼς ἀντλεῖ κι ἀπὸ τὸν Sallustius καὶ τὸν Livius κι ἄλλοι (Rathke p. 55) πὼς ἀπὸ τὸν πρῶτο μόνο. Τὰ τεκμήρια ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ ν' ἀποσπάσουμε τὸν Florus ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση· ἀπεναντίας σ' ὁρισμένα σημεῖα (cf II 8,3 : ***effracto Lentuli ludo***) — δὲν βλέπει κανεὶς τὴ συνηθισμένη στὸν Florus ρητορικὴ διάχρωση, ἀλλὰ τὴν ἄμεση ἀπὸ τὸν Livius ἐξάρτησή του. Γιὰ τὸν Frontinus ὅμως τὸ ζήτημα εἶναι σαφέστερο, γιατὶ ἔξω ἀπὸ τὸ χωρίο I 7,6, τὰ λοιπὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σπαρτάκειο πόλεμο, μποροῦμε νὰ τ' ἀνεβάσουμε στὶς πηγές τους. Ἔτσι τὸ I 5,22 καὶ II 4,7 ἀντλοῦνται ἀπὸ τὸν Sallustius, καθὼς καὶ τὸ σχετιζόμενο μὲ τὸ δεύτερο II 5,34, ὅπου ὅμως

ἡ ἐπισημείωση „*Livius tradit*" εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη (Rathke, p. 63· cf καὶ Gundermann στὴν ἔκδοση τοῦ Frontinus, *praef.* § 9) ἀντίθετα τὸ I 5,21 προέρχεται κι ἀπὸ τὸν Sallustius κι ἀπὸ τὸν Livius, ἐνῶ τὸ I 5,20 ἀπὸ τὸν Livius μόνο.

e) Velleius- Eutropius- Orosius. Ἐκτενέστερη ὕλη ἀντλοῦν ἀπὸ τὸν Livius οἱ γνωστοὶ τοῦτοι ἐπιτομεῖς του. Ἡ πληροφορία τοῦ Orosius ὅτι ὁ ἀνθύπατος C. Cassius σκοτώθηκε στὴ μάχη *ad Mutinam* (πληροφορία λαθεμένη γιατὶ ὁ Κάσσιος αὐτὸς ἐπέζησε, Cic. *de imp. Gn. Pomp.* 68) δὲν πρέπει ν' ἀποδίνεται σὲ διαφορὰ μὲ τὴ Διοδιανὴ παράδοση, ἀλλὰ σ' ἀπροσεξία.

σχηματικὴ κατάταξη: Τὶς πηγὲς συνακόλουθα τῆς ἱστορίας τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου, μποροῦμε νὰ διασυνδέσουμε κατὰ τὴν ἀκόλουθη τάξη:

M. Terentius Varro· C. Licinius Macer·
Qu. Aelius Claudius Quadrigenarius
κ.ἄ. ἴσως

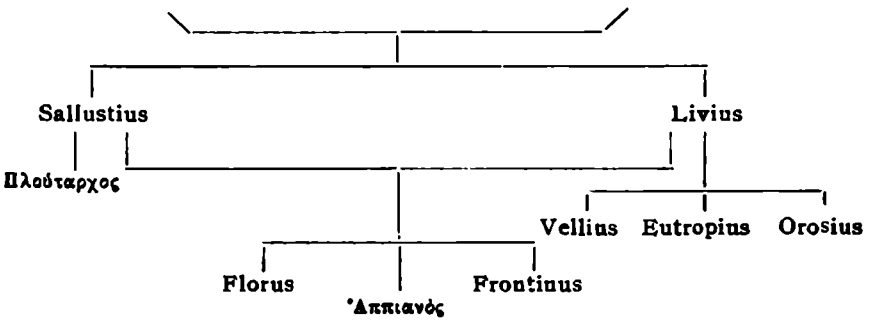

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΠΙΑΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΠΑΡΤΑΚΕΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Ἐμφυλίων

I

(116 — 121)

(539 ——— 560)

Ἡ συνέχεια τῆς ἀφήγησης, καθὼς κι ὄχι μικρὸς ἀριθμὸς ἀπὸ μοναδικὲς πολύτιμες πληροφορίες, καθιστοῦν τὸ κείμενο τοῦ Ἀππιανοῦ τὴ σημαντικότερη ὕστερα ἀπὸ καὶ δίπλα στὸν Πλούταρχο, πηγὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Σπαρτάκειου πόλεμου· κάτι ἐπίσης σπουδαῖο, ἀντιπροσωπεύοντας καὶ τὶς δυὸ κύριες παράδοσες τὴ Σαλλουστιανὴ καὶ τὴ Λιβιανή μᾶς φανερώνει σὲ πολλὰ σημεῖα τὴ συμφωνία τους ἢ τὶς διαφορές τους, πρᾶμα ποὺ ἡ μονομέρεια ἢ ἡ ἀποσπασματικότητα τῶν ἄλλων μας πηγῶν, ἀποκλείει. Παράλληλα ὡστόσο, μιὰ σειρὰ ἀπὸ χοντροκομμένα λάθη, ἀπὸ σύγχυσες, ἀπὸ ἀσάφειες, ἀπὸ ἀπρόσεχτη συνανάμιξη παράλληλων ἀνεπίσημων παραδόσεων, ἀναστατώνουν τὴ σχεδὸν ἐνιαία λοιπὴ παράδοση καὶ ρίχνουν τὸ μελετητὴ σὲ συνεχῆ ἀμηχανία. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ καθορίσουμε τὴ θέση μας ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸ κείμενο, καὶ παρακολουθώντας το χωρίο μὲ χωρίο νὰ καταδείξουμε τὰ λάθη του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξία τῶν ἄλλων πληροφοριῶν του.

1 — 539 : *τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου περὶ τὴν Ἰταλίαν μονομάχων ἐς θέας ἐν Καπύῃ τρεφομένων, Σπάρτακος Θρᾷξ ἀνὴρ ἐστρατευμένος ποτὲ Ῥωμαίοις, ἐκ δὲ αἰχμαλωσίας καὶ πράσεως ἐν τοῖς μονομάχοις ὤν, ἔπεισεν αὑτῶν ἐς ἑβδομήκοντα ἄνδρας μάλιστα κινδυνεῦ-* 1

σαι περὶ ἐλευθερίας μᾶλλον ἢ θέας ἐπιδείξεως καὶ βιασάμενος σὺν αὐτοῖς τοὺς φυλάσσοντας ἐξέθραμε· —

Ἡ παράδοση ὅτι ὁ Σπάρτακος ἐξύφανε τὴ συνωμοσία (καὶ μάλιστα τῶν 70) δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ Σαλλουστιανὴ παράδοση γιὰ τὴ συνωμοσία τῶν διακόσιων (ποὺ ἀντιπροσωπεύει ὁ Πλούταρχος καὶ ποὺ προέρχεται ἴσως ἀπὸ σύγχυση μὲ τὴ συνωμοσία τῆς Κάπουας ποὺ ἀναφέρει ὁ Διόδωρος, XXXVI 2,1). Ὡστόσο τὸ „κινδυνεῦσαι περὶ ἐλευθερίας μᾶλλον κτλ." — δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς τὴν πληροφορία τὴ σχηματίζει ὁ ἴδιος ὁ Ἀππιανὸς μὲ τεκμήριο κάποια ρητορικὴ φράση ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἐκείνους λόγους ποὺ ὁ Σαλλούστιος τοποθετεῖ στὸ στόμα τῶν ἡρώων του· cf Sall. *Fr. Hist.* III, 67 Kr. *si vis obsistat, ferro quam fame aequius perituros* |↵

2 — 540: *καί τινων ὁδοιπόρων ξύλοις καὶ ξιφιδίοις ὁπλισάμενος* 2
ἐς τὸ Βεούιον ὄρος ἀνέφυγεν, ἔνθα πολλοὺς ἀποδιδράσκοντας οἰκέτας καὶ τινας ἐλευθέρους ἐκ τῶν ἀγρῶν ὑποδεχόμενος ἐλῄστευε τὰ ἐγγύς, ὑποστρατήγους ἔχων Οἰνόμαόν τε καὶ Κρίξον μονομάχους.—

Γιὰ τὸν τρόπο ποὺ οἱ ἀντάρτες βρῆκαν τὰ πρῶτα ὅπλα τὸ χωρίο παρουσιάζει συντομία κι ἀσάφεια ἀδικαιολόγητη ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ὕφους· καὶ ἐπειδή, μ' ὁποισδήποτε τρόπο κι ἂν ἑρμηνευτῇ, δὲν σημαίνει τίποτε — εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς σκεπάζει τὴν ἀπὸ τὴ Σαλλουστιανὴ παράδοση διήγηση τοῦ Πλούταρχου, ὅτι συνάντησαν καὶ λαφυραγωγήσαν ἅμαξες ποὺ μετάφεραν ὅπλα μονομάχων· ἡ συντομία καὶ ἡ ἀσάφεια ὑποδηλώνουν ἴσως συνετὴ ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς πληροφορίας.

3 — 541: *μεριζομένῳ δ' αὐτῷ τὰ κέρδη κατ' ἰσομοιρίαν ταχὺ* 3
πλῆθος ἦν ἀνδρῶν· καὶ πρῶτος ἐπ' αὐτὸν ἐκπεμφθεὶς Οὐαρίνιος Γλάβρος, ἐπὶ δ' ἐκείνῳ Πόπλιος Οὐαλέριος, οὐ πολιτικὴν στρατιὰν ἄγοντες, ἀλλ' ὅσους ἐν σπουδῇ καὶ παρόλῳ συνέλεξαν (οὐ γὰρ πω Ῥωμαῖοι πόλεμον, ἀλλ' ἐπιδρομήν τινα καὶ λῃστηρίῳ τὸ ἔργον ὅμοιον ἡγοῦντο εἶναι), συμβαλόντες ἡττῶντο. Οὐαρινίου δὲ καὶ τὸν ἵππον αὐτὸς Σπάρτακος περιεσπασεν· παρὰ τοσοῦτον ἦλθε κιν-

δύνου Ῥωμαίων ὁ στρατηγὸς αὐτὸς αἰχμάλωτος ὑπὸ μονομάχου γενέσθαι.

Ἡ πληροφορία γιὰ τὴ διανομὴ τῆς λείας εἶναι μοναδικὴ καὶ θὰ προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὸν M. Terentius Varro, ἀπ' ὅπου κι ἡ πληροφορία γιὰ τὴν ἀπαγόρευση τῆς κυκλοφορίας τῶν πολύτιμων μέταλλων (— 547). Ἀναφέροντας ὅμως τοὺς στρατηγοὺς συγχέει ὁ ἱστορικὸς τὰ ὀνόματα τοῦ ἀντιπραίτωρα C. Claudius Glaber καὶ τοῦ πραίτωρα P. Varinius· ἀνάλογο λάθος παρουσιάζει καὶ ἡ ἐπιτομὴ τοῦ Λίβιου (κεφ. XCV). Μοναδικὴ ἐπίσης ἡ πληροφορία γιὰ τὴν προχειρότητα τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς· στὰ λοιπὰ συμφωνεῖ ἡ παράδοση· τὴ λεπτομέρεια γιὰ τὸ ἄλογο ὁμοιότυπα ἀπὸ τὴ Σαλλουστιανὴ παράδοση διηγιέται ὁ Πλούταρχος.

4 — 542: *μετὰ δὲ τούτῳ Σπαρτάκῳ μὲν ἔτι μᾶλλον πολλοὶ συνέθεον, καὶ ἐπτὰ μυριάδες ἦσαν ἤδη στρατοῦ, καὶ ὅπλα ἐχάλκευε καὶ παρασκευὴν συνέλεγεν, οἱ δ' ἐν ἄσει τοὺς ὑπάτους ἐξέπεμπον μετὰ δύο τελῶν.* — 4

Ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία τοῦ χωρίου συνάγεται πὼς οἱ δυὸ ὕπατοι ἐκστρατεύσανε μὲ συνολικὴ δύναμη δυὸ λεγεῶνες. Οἱ ἄλλες πηγὲς δὲν παραδίνουνε τίποτε σχετικὸ μὲ τὴ δύναμη τῶν δύο ὑπάτων, ἀλλὰ ἡ πληροφορία τοῦ Ἀππιανοῦ εἶναι ἀπαράδεχτη γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους: α') Ἂν ἦσανε δυὸ συνολικὰ λεγεῶνες, πῶς θὰ μπορούσαν νὰ χωριστοῦν ὕστερα σὲ τρία μέρη καὶ πῶς κάθε ἕνα μέρος ἀπ' αὐτὰ θ' ἀντιμετώπιζε μόνο του μιὰ τέτοια δύναμη τῶν δούλων; β') Στὸ στρατόπεδο τῶν Γαλατο-γερμανῶν τοῦ Κάστου καὶ Γαννίκιου βρέθηκαν πέντε ἀετοί, ποὺ βέβαια δὲν μποροῦσαν νὰ προέρχονται ἀπὸ δύο μόνο λεγεῶνες· καὶ γ') ἂν προστεθήκαν ὕστερα στὸ στρατὸ τοῦ Κράσσου ἄλλες ἕξι λεγεῶνες (— 549), ἡ Λιβιανὴ παράδοση δὲν θὰ μιλοῦσε γιὰ „*novo supplemento militum*" (Oros. V 24,5), ἀλλὰ γιὰ „*novo exercitu*" — Γιὰ τοὺς ἴδιους αὐτοὺς λόγους πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς οἱ ὕπατοι πήραν ἕξι συνολικὰ λεγεῶνες (cf — 549: *καὶ τέλεσιν ἓξ ἄλλοις*), ποὺ χωριστήκαν σὲ τρία μέρη, ἀπὸ δυὸ τὸ καθένα λεγεῶνες· ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο πήραν οἱ δύο ὕπατοι καὶ τὸ τρίτο ὁ πραίτωρας Ἄρριος, ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση (Rathke).

5 — 543: *καὶ τούτων ὑπὸ μὲν θατέρου Κρίξος ἡγούμενος τρισμυρίων ἀνδρῶν περὶ τὸ Γάργανον ὄρος ἡτιᾶτο καὶ δύο μέρη τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὸς συναπώλετο αὐτοῖς·* — 5

Ἡ πληροφορία ἐπιβεβαιώνεται κι ἀπὸ τὴ Σαλλουστιανὴ κι ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση. Τὴν ἀπότομη ὅμως μεταφορὰ τῶν Γαλατογερμανῶν τοῦ Κρίξου στὴν Ἀπουλία, ὅπου τὸ Γάργανον ὄρος, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ φανταστοῦμε· ἀκόμη πιὸ δύσκολο εἶναι νὰ φανταστοῦμε ἕνα χωρισμὸ σὲ τέτοιες ἀπόστασες τῶν Ρωμαϊκῶν δυνάμεων. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ πὼς ὁ Ἀππιανὸς ἢ ἡ παράδοση ποὺ ἀκολουθεῖ, παραπλανήθηκε ἀπὸ τὸν ποταμὸ Γάργαρο, κοντὰ στὸ Θούριο (βλ. *RE* VI s. 759 l. 35) στὸ Γάργανον ὄρος. Γιὰ τὸ φόνο τῶν εἴκοσι χιλιάδων συμφωνεῖ ἡ Λιβιανὴ παράδοση (Liv. *ep.* XCVI: *viginti milibus*) —

6 — 544: *Σπάρτακον δὲ διὰ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν ἐπὶ τὰ Ἄλπεια καὶ ἐς Κελτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλπείων ἐλαυνόμενον ὁ ἕτερος ὕπατος προλαβὼν ἐκώλυε τῆς φυγῆς, καὶ ὁ ἕτερος ἐδίωκεν. ὁ δὲ ἐφ' ἑκάτερον αὐτῶν ἐπιστρεφόμενος παρὰ μέρος ἐνίκα.* — 6

Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Σπάρτακος τραβοῦσε γιὰ τὴν Κελτική (πληροφορία προερχόμενη ἴσως ἀπὸ τὴν Λιβιανὴ παράδοση), ἔρχεται σὲ ριζικὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀκατανόητη ἄλλωστε Σαλλουστιανή (ἀποσπάσματα Σαλλούστιου καὶ Πλούταρχος) παράδοση, ὅτι ὁ Σπάρτακος ἤθελε νὰ ὁδηγήσει τοὺς ἐπαναστάτες στὶς ἐλεύθερες (?) πατρίδες τους. Οἱ διαδοχικὲς ἥττες τῶν δύο ὑπάτων βεβαιώνονται κι ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἐνιαία παράδοση, ἀλλὰ ὁ Ἀππιανὸς στὴν περικοπὴ ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦτο ὡς τὸ — 548 μεταθέτει χρονικὰ καὶ σταλερὰ ταξινομεῖ τὸ γεγονότα.

7 — 545: *καὶ οἱ μὲν σὺν θορύβῳ τὸ ἀπὸ τοῦδε ὑπεχώρουν, ὁ δὲ Σπάρτακος τριακοσίους Ῥωμαίων αἰχμαλώτους ἐναγίσας Κρίξῳ, δυώδεκα μυριάσιν πεζῶν ἐς Ῥώμην ἠπείγετο, τὰ ἄχρηστα τῶν σκευῶν κατακαύσας καὶ τοὺς αἰχμαλώτους πάντας ἀνελὼν καὶ ἐπισφάξας τὰ ὑποζύγια, ἵνα κοῦφος εἴη· αὐτομόλων τε πολλῶν αὐτῷ προσιόντων οὐδένα προσίετο.* — 7

Γεγονότα μετατιθέμενα χρονικά, βλ. σημ. στὸ παραπάνω χωρίο — 544. Ἄγνωστες ἀπὸ τὴν ἄλλη μας παράδοση οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ σφαγὴ τῶν αἰχμαλώτων καὶ γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν αὐτόμολων. Ἡ νίκη ἐνάντια καὶ στοὺς δυὸ ταυτόχρονα ὕπατους, ἡ μαρτυρούμενη κι ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση, μεταθέτεται στὴν κάθοδο τοῦ Σπάρτακου — 546. Ἡ πληροφορία γιὰ τὸν ἐναγισμὸ τῶν Ρωμαίων αἰχμαλώτων πρὸς τιμὴ τοῦ Κρίξου, ἄγνωστη στὴ γνωστὴ σωζόμενη αὐτότελη Σαλλουστιανὴ παράδοση, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν Λιβιανή (Flor. II 8,9) μὲ τὴν προσθήκη τοῦ μονομαχικοῦ τρόπου.

8 — 546: *καὶ τῶν ὑπάτων αὐτὸν αὖθις περὶ τὴν Πικηνίτιδα* 8
γῆν ὑποστάντων, μέγας ἀγὼν ἕτερος δδε γίγνεται καὶ μεγάλη καὶ τότε ἥσσα Ῥωμαίων. —

Ἡ ἧττα τῶν ἑνωμένων ὑπατικῶν στρατιῶν μᾶς εἶναι γνωστὴ κι ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση (Eutr. VI 7,2· Oros. V 24,4), ἀλλὰ σωστὸ εἶναι νὰ τοποθετεῖται στὴν ἄνοδο τοῦ Σπάρτακου πρὸς τὸ Βορρᾶ, κι ὄχι ἔπως ἐδῶ, στὴν κάθοδό του· γιατὶ ἐπακολουθοῦν οἱ ἥττες τοῦ Κάσσιου καὶ τοῦ Μάνλιου (cf — 548), προτοῦ ὁ Σπάρτακος φτάσει ἐπιστρέφοντας στὴν περιοχὴ τῶν Πικεντίνων· καὶ ἀκριβῶς χάρη σ' ἐκεῖνο τὸ „*περὶ τὴν Πικηνίτιδα γῆν*" μποροῦμε νὰ διακρίνουμε πὼς ὁ Ἀππιανὸς μεταθέτει χρονικὰ τὴν ἥττα τῶν ἑνωμένων στρατιῶν, γιατὶ τὴ συγχέει μὲ τὴν ἥττα τοῦ Mummius, ποὺ ὁ Κράσσος „*πρὸ τῆς Πικηνίδος*" (Πλούτ. *Κράσσ.* 10,2) στέλνει νὰ χτυπήσει τὸν Σπάρτακο ἀπὸ τὰ νῶτα.

9 — 547 *ὁ δὲ τῆς μὲν ἐς Ῥώμην ὁδοῦ μετέγνω, ὡς οὔπω γεγο-* 9
νὼς ἀξιόμαχος οὐδὲ τὸν στρατὸν ὅλον ἔχων στρατιωτικῶς ὡπλισμένον (οὐ γάρ τις αὐτοῖς συνέπραττε πόλις, ἀλλὰ θεράποντες ἦσαν καὶ αὐτόμολοι καὶ σύγκλυδες), τὰ δ' ὄρη τὰ περὶ Θουρίους καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν κατέλαβε, καὶ χρυσὸν μὲν ἢ ἄργυρον τοὺς ἐμπόρους εἰσφέρειν ἐκώλυε καὶ κεκτῆσθαι τοὺς ἑαυτοῦ, μόνον δὲ σίδηρον καὶ χαλκὸν ὠνοῦντο πολλοῦ καὶ τοὺς ἐσφέροντας οὐκ ἠδίκουν. —

Τὸ χωρίο τοῦτο εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ποὺ μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴ

στρατοπέδεψη τοῦ Σπάρτακου στὸ Θούριο (ποὺ ἡ Λιβιανὴ παράδοση [Flor. II 8,5] περιλαβαίνει στὶς πολιτεῖες ποὺ λεηλατήθηκαν) καὶ γιὰ τὴν ἐκεῖ ἑτοιμασία τοῦ στρατοῦ του. Ἡ τοποθέτηση ὅμως τοῦ γεγονότος ὕστερα ἀπὸ τὴν κάθοδο τοῦ Σπάρτακου, εἶναι ὁλότελα ἀπαράδεχτη· γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ παραδεχτοῦμε πὼς μέσα στὸν ἴδιο χρόνο, ξεκινώντας τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Θούριου, τοῦ Μεταπόντιου καὶ τῆς Κοζέντσιας νικᾶ τοὺς ὑπατικοὺς στρατοὺς στὰ Ἀπέννινα, ἀνεβαίνει στὴν ἐδῶθε ἀπὸ τὶς Ἄλπεις Γαλατία, ὕστερα κατεβαίνει στὴ Λευκανία, μένει γι' ἀρκετὸ διάστημα στὸ Θούριο ἑτοιμάζοντας τὸ στρατό του, ἐνῶ ὁ Κράσσος τὸν παραφυλάει ἀπὸ τόσο μακρυά, ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Καμπανίας — καὶ πὼς ὕστερα ἀνεβαίνει πάλι καὶ χτυπιέται στὴν 'Πικηνίτιδα' μὲ τὸν Μούμμιο, γιὰ νὰ ξανακατέβῃ πάλι στὴ Χερσόννησο τοῦ Βρούτιου, ὅπου ἀποτειχίζεται ἀπ' τὸν Κράσσο. Συνακόλουθα ἡ στρατοπέδεψη καὶ προετοιμασία του στὸ Θούριο καταχωρεῖται ἀπὸ τὴν ἀναγκαία τάξη μόνο στὴν πρώτη του κάθοδο ἀπὸ τὴν Καμπανία (χειμώνας τοῦ 73 — 72), γιατὶ διαχειμάζει τότε στὴ νότια ἐκείνη περιοχὴ καὶ δὲν προχωρεῖ πιὸ κάτου ἀπὸ τὴν Κοζέντσια (Rathke). Μπορεῖ νὰ προσθέσει κανεὶς πὼς τὴν πιθανὴ σύγχυση καὶ χρονικὴ μετάθεση μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς χρονικῆς μετάθεσης τῆς ἥττας τῶν ἑνωμένων στρατιῶν στὸ παραπάνω χωρίο — 546 καὶ τὸ λάθος τοῦ μεθεπόμενου — 549, ποὺ κατὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Κράσσου λογαριάζει περασμένα τρία χρόνια πολέμου. Ἡ δεύτερη πληροφορία γιὰ τὴν ἀπαγόρευση τῆς κυκλοφορίας πολύτιμων μέταλλων παραδίνεται κι ἀπὸ τὸν Πλίνιο *n. h.* XXXIII, 49: *cum sciamus interdixisse castris suis Spartacum ne quis aurum haberet aut argentum* — Ὅπως εἴδαμε προέρχεται ἀπὸ τὸν Varro, καὶ συνακόλουθα ἡ ἀνακρίβειά της δὲν βαραίνει τὸν ἱστορικό μας. Ἡ ἀνακρίβεια ὅμως τούτη εἶναι φανερή· γιατί: α') τὸ ἴδιο χωρίο πληροφορεῖ γιὰ τὴν ἀγορὰ χαλκοῦ καὶ σίδερου καὶ μάλιστα ἀντὶ ,πολλοῦ·· β') ἡ κυριότερη λεία ἀπὸ τὶς λεηλασίες τῶν πόλεων ἦσαν τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσήμι· γ') ὁ Σπάρτακος διαθέτει μεγάλα ποσὰ γιὰ τὶς συμμωνίες του μὲ τοὺς κουρσάρους Σίγουρα λοιπὸν ἐδῶ ὑπάρχει κάποια παρανόηση τοῦ ἁπλοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Σπάρτακος ἀπαγόρεψε στοὺς στρατιῶτες του νὰ ξοδεύουν τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσήμι τους ἀγοράζοντας ὁ,τιδήποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὸ σίδερο καὶ τὸ

χαλκό, ποὺ χρησιμεύαν γιὰ τὸ φτιάξιμο ὅπλων.

10 — 548: *ὅθεν ἀθρόας ὕλης εὐπορήσαντες εὖ παρεσκευάσαντο καὶ θαμινὰ ἐπὶ λεηλασίαις ἐξήεσαν. Ῥωμαίοις τε πάλιν συνεπεχθέντες ἐς χεῖρας ἐκράτουν καὶ τότε καὶ λείας πολλῆς γέμοντες ἐπανήεσαν* — 10

Τὰ γεγονότα ποὺ μαντεύει κανεὶς στὸ ἀόριστο τοῦτο χωρίο εἶναι ἡ ἥττα τοῦ ἀνθύπατου τῆς Νότιας Γαλατίας Κάσσιου κατὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Σπάρτακου γιὰ τὸν Βορρᾶ, καὶ ἡ κατοπινή, κατὰ τὴν κάθοδό του πιθανῶς, ἥττα τοῦ πραίτωρα Μάνλιου. Ὅσο γιὰ τὸ „*καὶ θαμινὰ ἐπὶ λεηλασίαις ἐξήεσαν*" καὶ „*καὶ λείας πολλῆς γέμοντες ἐπανήεσαν*" (ποὺ φαίνονται ἄλλωστε σὰν δυὸ μισὰ διασπασμένης περίοδος), ὑποδηλώνουν ἀσφαλῶς τὴν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἥττα τοῦ Μάνλιου ἀνεμπόδιστη καταπάτηση καὶ λεηλασία τῶν Ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ προκαλοῦν, ὅπως εἴδαμε, στοὺς ἱστορικοὺς τὴν ἀνάμνηση τοῦ Ἀννίβα. Τὴν σχετικὰ μὲ τὴν ἥττα τοῦ Μάνλιου ἀπορία τοῦ Rathke: „*utrum Gn. Manlius hac clade cum Cassio fuerit, an cum alio exercitu victus* — ··· *dubium est*" — δὲν τὴ βρίσκω δικαιολογημένη.

11 — 549: *τριέτης τε ἦν ἤδη καὶ φοβερὸς αὐτοῖς ὁ πόλεμος, γελώμενος ἐν ἀρχῇ καὶ καταφρονούμενος ὡς μονομάχων, προτεθείσης τε στρατηγῶν ἄλλων χειροτονίας ὄκνος ἐπεῖχεν ἅπαντας καὶ παρήγγειλεν οὐδείς, μέχρι Λικίνιος Κράσσος γένει καὶ πλούτῳ Ῥωμαίων διαφανής, ἀνεδέξατο στρατηγήσειν καὶ τέλεσιν ἐξ ἅλλοις ἤλαυνεν ἐπὶ τὸν Σπάρτακον· ἀφικόμενος δὲ καὶ τὰ τῶν ὑπάτων δύο προσέλαβε.* — 11

Τὸ χρονολογικὸ λάθος τοῦ χωρίου εἶναι φανερό. Ὁ πόλεμος τελειώνει τὴν ἄνοιξη τοῦ 71· συνεπῶς ὁ Κράσσος ἐκλέγεται ἀνθύπατος τὸ φθινόπωρο τοῦ 72, ὅταν ὁ πόλεμος ποὺ ξέσπασε τὸ φθινόπωρο τοῦ 73, μόλις εἶχε κλείσει τὸν ἕνα χρόνο του. Ἐπειδὴ ὅμως συνολικὰ ὁ πόλεμος ἐκτείνεται στὴν περίοδο τριῶν χρόνων, τὸ λάθος εἶναι εὐκολοξήγητο. Ὅσο γιὰ τὸ „*καὶ τὰ τῶν ὑπάτων δύο*" βλ. σημ. στὸ παραπάνω — 542. Ὅπως εἴδαμε, οἱ ὕπατοι εἶχαν

λάβει συνολικὰ ἕξι τὸ λιγώτερο κι ὄχι δυὸ λεγεῶνες καὶ συνακόλουθα στὶς ἕξι καινούργιες του ὁ Κράσσος προσθέτει τὶς μειωμένες (ἀπίθανο σὲ δυό, ἀλλὰ τὸ πολὺ στὰ $^3/_5$ [= 4]) λεγεῶνες τῶν ὑπάτων. Ἐδῶ ὅμως μπορεῖ νὰ στηριχτῆ καὶ μιὰ ἄλλη ὑπόθεση, ἱκανὴ νὰ ἐξηγήσει καὶ τὸ λάθος τοῦ χωρίου — 542. Ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ τὶς ἀθρόες λιποταξίες μπορεῖ οἱ ἕξι τὸ λιγότερο λεγεῶνες τῶν ὑπατων νὰ μειώθηκαν στὸ τέλος πραγματικὰ σὲ δύο, καὶ ὁ Ἀππιανός, ἔχοντας τὴ θετικὴ ἀπὸ τὶς πηγές του πληροφορία πὼς στὶς ἕξι καινούργιες του λεγεῶνες ὁ Κράσσος πρόσθεσε ⟨ἀπὸ⟩ τὶς παλιὲς ὑπατικὲς δύο, νὰ ἐξέλαβε μὲ τὴ συνηθισμένη ἀπροσεξία του τὶς δύο αὐτὲς λεγεῶνες σὰν τὴν ἀρχικὴ δύναμη τῶν ὑπατων — πρᾶμα ποὺ διατύπωσε στὸ χωρίο — 542. Μοναδικὲς τέλος πληροφορίες γιὰ τὶς ἕξι νέες λεγεῶνες καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κανεὶς δὲν ἤθελε ν' ἀναλάβει τὴ στρατηγία.

12 — 550: *καὶ τῶνδε μὲν αὐτίκα διακληρώσας ὡς πολλάκις ἠτιημένων ἐπὶ θανάτῳ μέρος δέκατον διέφθειρεν. Οἱ δ' οὐχ οὕτω νομίζουσιν, ἀλλὰ παντὶ τῷ στρατῷ συμβαλλόντα καὶ τόνδε καὶ ἠτιημένον, πάντων διακληρώσας τὸ δέκατον καὶ ἀνελεῖν ἐς τετρακισχιλίους, οὐδὲν διὰ τὸ πλῆθος ἐνδοιάσαντα.* — 12

Ἡ Σκλλουστιανὴ παράδοση (cf Sall. IV, 22, ἀόριστο) ποὺ πιστὰ ἐκτυπώνει ὁ Πλούταρχος, μιλεῖ γιὰ τὸν δεκατισμὸ 500 μόνων, δηλαδὴ μιᾶς κοόρτιδος, τῆς πρώτης ποὺ πέταξε τ' ἅρματα στὴ σύγκρουση τοῦ Μούμμιου μὲ τὸν Σπάρτακο, καὶ συνακόλουθα γιὰ πενήντα θανατωθέντες. Ὁ Ἀππιανὸς ἀναγράφει δυὸ διαφορετικὲς διήγησες, ὁλότελα ἀπίθανες — γιατὶ ἀνάμεσα στ' ἄλλα δὲν ἀναφέρει σὰν αἰτία τὴν τελευταία ἧττα. Τὴν πρώτη διήγηση τὴν ἀντλεῖ ἴσως ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ ἢ ἀπὸ παρανόηση τῆς Λιβιανῆς παράδοσης, γιατὶ τὴν παραδίνει σὰν αὐθεντικὴ πληροφορία· ἀπεναντίας τὴ δεύτερη, τὴν ὁλότελα πιὰ ἀπίθανη, παραδίνοντάς τη μὲ τὸ „οἱ δ' οὐχ οὕτω νομίζουσιν ἀλλὰ" — τὴν ἀντιθέτει στὴν παράδοση ποὺ θεωρεῖ σὰν κύρια, καὶ συνακόλουθα τὴν παραδίνει σὰν πληροφορία φημολογικὴ καὶ δὲν ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη τῆς ἀσφάλειάς της. Ὅπως καὶ νά'ναι, ὁ Κράσσος μπροστὰ σ' ἕνα τόσο φοβερὸν ἀντίπαλο εἶχε ἀνάγ-

κη μόνον ἑνὸς παραδειγματισμοῦ κι ὄχι βέβαια ἑνὸς πραγματικοῦ ἀποδεκατισμοῦ τοῦ στρατοῦ του.

13 — 551 : *ὁποτέρως δ' ἔπραξε, φοβερώτερος αὐτοῖς τοῖς τῶν πολεμίων ἦτις φανεὶς αὐτίκα μυρίων Σπαρτακείων ἐφ' ἑαυτῶν που στρατοπεδευόντων ἐκράτει καὶ δύο αὐτῶν μέρη κατακανὼν ἐπ' αὐτὸν ἤλαυνε τὸν Σπάρτακον οὐκ καταφρονήσει. νικήσας δὲ καὶ τόνδε λαμπρῶς ἐδίωκε φεύγοντα ἐπὶ τὴν θάλασσαν ὡς διαπλευσούμενον ἐς Σικελίαν καὶ καταλαβὼν ἀπειάφρευε καὶ ἀπετείχιζε καὶ ἀπεσταύρου.* — 13

Ἡ ἀναφερόμενη νίκη τοῦ Κράσσου ἐνάντια στὸ ἀπὸ δέκα χιλιάδες σῶμα τοῦ Σπαρτάκειου στρατοῦ, παραλείπεται ἀπὸ τὴ γνωστή μας Σαλλουστιανὴ παράδοση, ἐπιβεβαιώνεται ὅμως ἀπὸ τὴ Λιβιανή, Oros. V 24,6 : *is (Crassus) mox ut fugitivorum pugnam iniit, sex milia eorum interfecit, nongentos cepit* — cf Flor. II 8.12 : *Licinius Crassus adseruit, a quo pulsi fugitivi.* — Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀππιανοῦ γιὰ τὰ $^{9}/_{10}$ τῶν δέκα χιλιάδων συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Orosius γιὰ τοὺς ἕξι χιλιάδες σκοτωμένους καὶ τοὺς ἐννιακόσους αἰχμαλώτους. Ἡ ἀναφερόμενη ὅμως ἀκόλουθα δεύτερη νίκη τοῦ Κράσσου ἐνάντια στὸν ἴδιο τὸ Σπάρτακο, δὲν παραδίνεται ἀπὸ τὰ σωζόμενα οὔτε τῆς Σαλλουστιανῆς οὔτε τῆς Λιβιανῆς παράδοσης, κι εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ πιστέψουμε πὼς ὁ Πλούταρχος ποὺ θεωρεῖ ἀξιομνημόνευτα τόσα δευτερότερα, θὰ παράλιπε ν' ἀναφέρει ἕνα τέτοιο κατόρθωμα (πρβλ. τὸ „λαμπρῶς") τοῦ βιογραφούμενού του. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ πὼς ἐδῶ ἀναφέρεται ἀπὸ κάποια σύγχυση ἡ δεύτερη ἐκείνη μάχη μὲ τοὺς Γαλατο - γερμανοὺς καὶ τὸν ἴδιο τὸν Σπάρτακο, ὕστερα ἀπὸ τὴ διαφυγή τους ἀπὸ τὴ χερσόννησο, — ποὺ ὁ Ἀππιανὸς δὲν τὴν ἀναφέρει παρακάτου.

14 — 552 : *βιαζομένου δ' ἐς τὴν Σαυνίτιδα τοῦ Σπαρτάκου διαδραμεῖν, ἔκτεινεν ὁ Κράσσος ἐς ἑξακισχιλίους ἄλλους περὶ ἕω καὶ περὶ δείλην ἐς τοσούσδε ἑτέρους, τριῶν ἐκ τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ μόνων ἀποθανόντων καὶ ἑπτὰ τρωθέντων· τοσήδε ἦν αὐτίκα διὰ τὴν κόλασιν ἐς τὸ τῆς νίκης θάρσος μεταβολή.* — 14

Στὸ χωρίο τοῦτο ἀναφέρονται ἄγνωστες ἀπὸ τὴ λοιπὴ παράδοση ἀπόπειρες τοῦ Σπάρτακου νὰ διασπάσει τὸ φραγμὸ τοῦ ἐχθροῦ μ' ἀνοιχτὴ μάχη. Ἡ διατύπωση ,, ἐς ἑξακισχιλίους ἄλλους '' διαστέλλει μὲ προσοχὴ τὴ μάχη τούτη ἀπὸ τὴν προηγούμενη τοῦ χωρίου — 551.

15 — 553: *Σπάρτακος δὲ ἱππέας ποθὲν προσιόντας αὐτῷ περιμέ-* 15
νων οὐκέτι μὲν ἐς μάχην ἦει τῷ στρατῷ παντί, πολλὰ δ' ἠνώχλει τοῖς περικαθημένοις ἀνὰ μέρος, ἄφνω τε καὶ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιπίπτων, φακέλλους τε ξύλων ἐς τὴν τάφρον ἐμβάλλων κατέκαιε καὶ τὸν πόνον αὐτοῖς δύσεργον ἐποίει. αἰχμάλωτόν τε Ῥωμαῖον ἐκρέμασεν ἐν τῷ μεταιχμίῳ, δεικνὺς τοῖς ἰδίοις τὴν ὄψιν ὧν πείσονται, μὴ κρατοῦντες. —

Ἄγνωστες στὰ σωζόμενα τῆς λοιπῆς παράδοσης πληροφορίες γιὰ τὴν περίοδο τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν στὸ Βρούτιο.

16 — 554: *οἱ δ' ἐν ἄστει Ῥωμαῖοι τῆς πολιορκίας πυνθανόμενοι* 16
καὶ ἀδοξοῦντες, εἰ χρόνιος αὐτοῖς ἔσται πόλεμος μονομάχων, προσκατέλεγον ἐπὶ τὴν στρατείαν Πομπήϊον ἄρτι ἀφικόμενον ἐξ Ἰβηρίας, πιστεύοντες ἤδη δυσχερὲς εἶναι καὶ μέγα τὸ Σπαρτάκειον ἔργον. —

Ἡ πληροφορία δὲν εἶναι καθαυτὴ σωστή, γιατὶ ὁ Πομπήϊος φτάνει ὕστερα ἀπὸ τὴν τελικὴ νίκη τοῦ Κράσσου. Ἐδῶ συνακόλουθα ἐξυπακούεται ἡ Σαλλουστιανὴ παράδοση, ὅτι ὁ Κράσσος, ὕστερα ἀπὸ τὴ διαφυγὴ τῶν ἐπαναστατῶν ἔγραψε στὴ Σύγκλητο νὰ καλέσει τὸν Πομπήϊο καὶ τὸν Λεύκουλλο (*M Terentius Varro Lucullus*), γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ὅλοι μαζὶ τὸν Σπάρτακο. Ὡστόσο δὲν ἀποκλείεται, γιὰ λόγους ψυχολογικοὺς τοὐλάχιστον, ἡ Σύγκλητος εἰσακούοντας, νὰ πρόσγραψε τὴν ἀρχηγία τοῦ πόλεμου καὶ στὸν Πομπήϊο καὶ στὸν Λεύκουλλο, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ προλάβει γενικότερην ἐξέγερση τῶν δούλων.

17 — 555: *διὰ δὲ τὴν χειροτονίαν τήνδε καὶ Κράσσος, ἵνα μὴ τὸ* 17
κλέος τοῦ πολέμου γένοιτο Πομπηΐου, πάντα τρόπον ἐπειγόμενος

ἐπεχείρει τῷ Σπαρτάκῳ, καὶ ὁ Σπάρτακος, τὸν Πομπήϊον προλαβεῖν ἀξιῶν, ἐς συνθήκας τὸν Κράσσον προὐκαλεῖτο. —

Ἡ πρώτη πληροφορία γιὰ τὴ βία τοῦ Κράσσου, συμφωνεῖ μὲ τὴ λοιπὴ παράδοση (Sall. IV, 39. Πλούτ. *Κράσσ.* 11,3 καὶ 36,2). Ἡ ἄλλη πληροφορία, ὅτι ὁ Σπάρτακος κάνει πρότασες εἰρήνης στὸν Κράσσο, εἶναι μοναδικὴ στὴν παράδοσή μας, ἂν καὶ ἐξυπακούεται ὁπωσδήποτε στὸν Τάκιτο, *Ann.* III 73 *ne Spartaco quidem post tot consularium exercitum clades inultam Italiam urenti, quamquam Sertori atque Mithridatis ingentibus bellis laboraret res publica, datum, ut pacto in fidem acciperetur.* — Ἀλλὰ τέτοια πρόταση εἶναι ὁλότελα ἀκατανόητη καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀνταποκρίνεται σὲ καμμιὰν ἱστορικὴν ἀλήθεια· προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ πηγὲς ποὺ κύριος σκοπός τους ἦταν ἡ διατράνωση τῆς προσωπικότητας τοῦ Κράσσου.

18 — 556 : *ὑπερορώμενος δ' ὑπ' αὐτοῦ διακινδυνεύειν τε ἔγνω* 18
καί, παρόντων οἱ τῶν ἱππέων ἤδη, ὥσατο παντὶ τῷ στρατῷ διὰ τοῦ περιτειχίσματος καὶ ἔφυγεν ἐπὶ Βρεντέσιον, Κράσσου διώκοντος. —

Κατὰ τὴ Σαλλουστιανὴ παράδοση ὁ Σπάρτακος κατώρθωσε νὰ διαφύγει μόνο μὲ τὸ $^1/_3$ τοῦ στρατοῦ του· ἡ πληροφορία τούτη εἶναι ὁλότελα ἀπίθανη, γιατὶ ἐνῷ ἡ συνολικὴ δύναμη τοῦ Σπάρτακου δὲν μποροῦσε νὰ ὑπερβαίνει τὶς 120.000, μόνον ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Κάστου καὶ Γαννίκιου σκοτώνονται στὴ μάχη ποὺ ἐπακολουθεῖ, κατὰ τὴν ἐνιαία τοὐλάχιστο Λιβιανὴ παράδοση (Liv.epit. XCVII· Oros. V 24,6· Front. II 5,34) τριάντα καὶ πάνω χιλιάδες ἄντρες καὶ κατὰ τὴν τελευταία μάχη 60.000 (Liv. epit XCVII.Oros V 24,7). Ἐπιπλέον, σὲ κάθε περίπτωση, ὁ Σπάρτακος δὲν θὰ μποροῦσε ν' ἀντιμετωπίσει τὸν Κράσσο μὲ τὸ $^1/_6$ τῶν δυνάμεών του, κι αὐτὸ μάλιστα μὲ τὴν πανωλεθρία τῶν Γαλατο - γερμανῶν μειωμένο. Ἔτσι ἡ πληροφορία τοῦ Ἀππιανοῦ, πὼς ὁ Σπάρτακος διασώθηκε μ' ὅλο του τὸ στρατὸ — πληροφορία προερχόμενη ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴ Λιβιανὴ παράδοση (cf Vell. II 30,5) ἀνταποκρίνεται περισσότερο στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια.

19 — 557: *ὡς δὲ καὶ Λεύκολλον ἔμαθεν ὁ Σπάρτακος ἐς τὸ Βρεντέσιον, ἀπὸ τῆς ἐπὶ Μιθριδάτῃ νίκης ἐπανιόντα, εἶναι, πάντων ἀπογνοὺς ἐς χεῖρας ἦει τῷ Κράσσῳ μετὰ πολλοῦ καὶ τότε πλήθους· γενομένης δὲ τῆς μάχης μακρᾶς τε καὶ καρτερᾶς ὡς ἐν ἀπογνώσει τοσῶνδε μυριάδων τιτρώσκεται ἐς τὸν μηρὸν ὁ Σπάρτακος δορατίῳ καὶ συγκάμψας τὸ γόνυ καὶ προβάλλων τὴν ἀσπίδα πρὸς τοὺς ἐπιόντας ἀπεμάχετο, μέχρι καὶ αὐτὸς καὶ πολὺ πλῆθος ἀμφ' αὐτὸν κυκλωθέντες ἔπεσον.* — 19

Στὴν πρώτη περίοδο εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Ἀππιανὸς συγχέει τὸν *L. Licinius Lucullus*, τὸν ὕπατο τοῦ 74 ποὺ πολεμοῦσε στὴν Ἀσία, μὲ τὸν *M. Terentius Varro Lucullus*, τὸν ὕπατο τοῦ 73, ποὺ εἶχε τελειώσει τὸν πόλεμο τῆς Θράκης καὶ γύριζε τότε ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Στὴ δεύτερη περίοδο παραλείπεται ἡ γνωστὴ ἀπὸ τὴ Σαλλουστιανὴ παράδοση μάχη στὰ Πετηλίνα ὄρη, καὶ στὴν παράδοση ὅτι ὁ Σπάρτακος ἀναγκάστηκε ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του ν' ἀποφασίσει τὴν τελικὴ μάχη, ἀντιτάσσεται ἡ παράδοση πὼς δὲν ἐπρόκειτο παρὰ γιὰ κίνημα ἀπελπισίας. Ἀπεναντίας ἡ πληροφορία γιὰ τὸν πολεμικὸ θάνατο τοῦ Σπάρτακου συμφωνεῖ ὁλότελα μὲ τὴ Σαλλουστιανὴ (Πλούτ. *Κράσσ.* 11,9 κἑ.) καὶ τὴ Λιβιανὴ (Flor. II 8,14 *fortissime dimicans quasi imperator occisus est*) παράδοση. Ἡ Πομπηΐανὴ ἐκείνη σχεδιαγραφία ποὺ παρασταίνει τὸν Σπάρτακο στὴν τελευταία μάχη καβαλλάρη (*RE.* Suppl. V p. 993), δὲν σχετίζεται παρὰ μὲ τὴ φαντασία τοῦ σχεδιαστῆ της.

20 — 558: *ὁ τε λοιπὸς αὐτοῦ στρατὸς ἀκόσμως ἤδη κατεκόπτοντο κατὰ πλῆθος, ὡς φόνον γενέσθαι τῶν μὲν οὐδ' εὐαρίθμητον, Ῥωμαίων δὲ ἐς χιλίους ἄνδρας καὶ τὸν Σπαρτάκου νέκυν οὐχ εὑρεθῆναι, πολὺ δ' ἔτι πλῆθος ἦν ἐν τοῖς ὄρεσιν,* — 20

Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν νεκρῶν ἡ Λιβιανὴ παράδοση εἶναι ἀκριβέστερη, ὁρίζοντάς τους σ' ἑξήντα χιλιάδες· ἀπεναντίας ἡ Σαλλουστιανὴ παράδοση σωπαίνει, κι αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ σιωπὴ μὲ τὴν κατηγορηματικότητα τῆς Λιβιανῆς παράδοσης προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσει ἡ ἀοριστία τοῦ „*φόνον οὐδ' εὐαρίθμητον*". —

21 — 559: *ἐκ τῆς μάχης διαφυγόν· ἐφ' οὓς ὁ Κράσσος ἀνέβαινεν· οἱ δὲ διελόντες ἑαυτοὺς ἐς τέσσερα μέρη ἀπεμάχοντο, μέχρι πάντες ἀπώλοντο πλὴν ἑξακισχιλίων, οἳ ληφθέντες ἐκρεμάσθησαν ἀνὰ δλην τὴν ἐς Ῥώμην ἀπὸ Καπύης ὁδόν.* — 21

Ἡ πληροφορία γιὰ τὴ συνέχιση τῆς μάχης στὰ βουνὰ καὶ γιὰ τὴ σταύρωση τῶν ἕξι χιλιάδων αἰχμάλωτων εἶναι μοναδικές· ἡ δεύτερη τεκμηριώνεται ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν πληροφορία τῆς Λιβιανῆς παράδοσης (Oros. V 24,7) γιὰ τὴ σύλληψη ἕξι χιλιάδων αἰχμαλώτων.

22 — 560: *καὶ τάδε Κράσσος ἓξ μησὶν ἐργασάμενος ἀμφήρισιος ἐκ τοῦδε αὐτίκα μάλα τῇ δόξῃ τῇ Πομπηΐου γίνεται καὶ τὸν στρατὸν οὐ μεθίει, διότι μηδὲ Πομπήϊος κτλ.* — 22

Μοναδικὴ τὸ ἴδιο καὶ ἡ πληροφορία τούτη, ὅτι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κράσσου κράτησε ἕξι μῆνες κι ἀπ' ἐδῶ μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε τὸ τέλος τοῦ Σπαρτάκειου πολέμου στὸ Μάρτιο τοῦ 71.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΣΠΑΡΤΑΚΕΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΣΧΕΤΗΣΗ ΤΟΥΣ

S = Σαλουστιανὴ παράδοση **L** = Λιβιανὴ παράδοση **X** = τρίτη (πιθανῶς μιχτὴ) παράδοση **J** = παράλληλες δευτερότερες παράδοσες * = μετατιθέμενη ἢ δυσκολοκαθόριστη ἢ ἀμφίβολη χρονολογικὴ τοποθέτηση † = πιθανὴ σύγχυση

Καταγωγὴ τοῦ Σπάρτακου: S (ΠΛΟΥΤ.) L (FLOR. OROS.) SL (ΑΠΠ.)· ἠθική του προσωπικότητα: S (ΠΛΟΥΤ)

ἔτ. 73 π. Χ. συνωμοσία (S [ΠΛΟΥΤ. ΑΠΠ.]) καὶ ἀπόδραση ἀπὸ τὴ 'σχολὴ' (*ludus*) τοῦ Λέντουλου: S (ΠΛΟΥΤ.) L (FLOR. EUTR OROS. VELL.) SL (ΑΠΠ.) — ἰδοὶ Ὀχτώβρη

γιὰ τὸν ἀριθμό: 70 = X (ΑΠΠ)· 78 = S (ΠΛΟΥΤ.)· 74 = L (LIV. FRONT. OROS. ἴσως καὶ VELL.)· 30 — 50 = J (FLOR. CIC. AUGUST.)

ἀνάδραση στὸν Βεζούβιο καὶ νίκη ἐνάντια στὸν *legatus* Claudius Glaber: S (ΠΛΟΥΤ.) L (LIV. FLOR. OROS.) SL (FRONT. ΑΠΠ.)

λεηλασία τῶν πόλεων τῆς Καμπανίας (Νόλας καὶ Νουκερίας): L (FLOR.) — Νοέμβρης

νίκη ἐνάντια στὸν *legatus* τοῦ πραίτωρα Βαρίνιου Furius (S [ΠΛΟΥΤ.]), ἐνάντια στὸν Cossinius (S [SALL. ΠΛΟΥΤ.]) καὶ *ἀποφασιστικὴ νίκη ἐνάντια στὸν πραίτωρα Varinius: S (SALL.? ΠΛΟΥΤ.) L (LIV. FLOR.) SL (ΑΠΠ.)

τέχνασμα τοῦ Σπάρτακου (S [SALL. FRONT.])·
διάβαση στὴ Λευκανία καὶ καταστροφὴ τοῦ *Anni Forum* Δεκέμβρης
(S [SALL.]), λεηλασία τῶν πόλεων τῆς Λευκανίας:
L (FLOR. OROS.)· ἔμμεσα S [ΠΛΟΥΤ.]

στὸ μεταξὺ διαφωνία (καὶ διάσταση?) στὸ στρατόπεδο τῶν
ἐπαναστατῶν: S (SALL. ΠΛΟΥΤ.) SL (ΑΠΠ.)

νίκη ἐνάντια στὸν Quaæstor τοῦ Varinius, Thoranius:
L? (FLOR.)

* Διαχείμαση τοῦ Σπάρτακου στὸ Θούριο καὶ παρα-
σκευή: X (SL?) [ΑΠΠ.] —

ἔτ. 72 Ἐκστρατεία τῶν δύο ὑπατων Gn. Lentulus καὶ L. ἀρχὴ ἄνοιξης
Gelllius (SL) μαζὶ μὲ τὸν πραίτωρα Q. Arrius L
(LIV.)

διάσταση τῶν ἐπαναστατῶν (S [ΠΛΟΥΤ.]) καὶ παν-
ωλεθρία τῶν Γαλατο-Γερμανῶν ἀπὸ τὸν Gellius (S
[ΠΛΟΥΤ.] L [OROS.] SL [ΑΠΠ.] καὶ) τὸν Ar-
rius (L [LIV.]) στὸ †ὄρος Garganum: X (ΑΠΠ.)

νίκη τοῦ Σπάρτακου ἐνάντια στὸ Lentulus: L (LIV.
FLOR. OROS.) S (ΠΛΟΥΤ.) SL (ΑΠΠ) καὶ
νίκη ἐνάντια στὸν Gellius (S [ΠΛΟΥΤ. ΑΠΠ.])
καὶ στὸν Arrius: L (LIV.) —

καὶ νίκη ἐνάντια στὶς ἑνωμένες δύναμες τῶν δύο ὑπατων
καὶ τοῦ πραίτωρα: L (OROS. EUTR. SID.
APOLL.) S (SALL.) SL (ΑΠΠ.)

ὁ Σπάρτακος τραβάει γιὰ τὸν Βορρᾶ (νὰ φύγει ἀπὸ
τὴν Ἰταλία): S (ΠΛΟΥΤ.) SL (ΑΠΠ.)

νίκη τοῦ Σπάρτακου ἐνάντια στὸν ἀνθύπατο C. Cassius: μέσα καλο-
S (ΠΛΟΥΤ.) L (LIV. FLOR. OROS.) καιριοθ

ὁ Σπάρτακος ἀποδίνει τιμὲς στὸν νεκρὸ συναρχηγό του
Κρίξο: L (FLOR. OROS.) SL (ΑΠΠ.) J (CIC.)

ὁ Σπάρτακος ξαναγυρίζει στὴν Ἰταλία (S [ΠΛΟΥΤ.])
(δίνοντας τὴν ἐντύπωση πὼς βαδίζει) ἐνάντια στὴ
Ρώμη: L (FLOR. AMPEL. ΑΠΠ.)

* νίκη ἐνάντια στὸ πραίτωρα Gn. Manlius: L (LIV. πιθανῶς καὶ ΑΠΠ. — 549) —

Ὁ Κράσσος ἐκλέγεται (pro consul: L [EUTR. ἴσως καὶ OROS.], praetor: J [LIV.]), "στρατηγός,.: Αὔγουστος (L) S (ΠΛΟΥΤ. ΑΠΠ.)

ὁ Κράσσος στέλνει τὸν ***legatus*** Mummius νὰ χτυπήσει ἀπὸ τὰ νῶτα τὸν Σπάρτακο· ἤττα τοῦ Mummius: S (ΠΛΟΥΤ.)· ὁ ἀνθύπατος πιάνει τὰ στενὰ τῶν Πικεντίνων· *ib*.

δεκατισμὸς τῶν φυγάδων: S (SALL. ΠΛΟΥΤ.) XJ (ΑΠΠ.)

ὁ Κράσσος νικᾶ ἕνα σῶμα τοῦ στρατοῦ τοῦ Σπάρτακου στὴ Λευκανία: L (OROS ΑΠΠ.)

δεύτερη νίκη τοῦ Κράσσου, ἐνάντια τώρα στὸν ἴδιο τὸ Σπάρτακο, πιθανῶς ἀπὸ λαθεμένη παράδοση: J (ΑΠΠ.)

ὁ Σπάρτακος κατεβαίνει στὴ Βρουττιακὴ χερσόνησο: S (ΠΛΟΥΤ.) (L?) (FLOR.) S (L?) (ΑΠΠ.)· διαπραγματεύεται: μὲ τοὺς πειρατὲς (S [ΠΛΟΥΤ.]) γιὰ νὰ περάσει στὴ Σικελία: S (SALL. ΠΛΟΥΤ.) S (L?) (ΑΠΠ.)

ἀπόπειρες τοῦ Σπάρτακου νὰ διαβιβάσει ἀπὸ τὸν πορθμὸ ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ του στὴ Σικελία, ἀποτυχαίνουν: S (SALL.) (L?) (FLOR.)

ὁ Κράσσος τὸν ἀποτειχίζει στὴ χερσόνησο: S (ΠΛΟΥΤ.) S (L?) (ΑΠΠ.)

ἀπόπειρες τοῦ Σπάρτακου νὰ διαβῆ τὸ ἐπιτείχισμα, ἀπο- χειμώνας
τυχαίνουν: X (ΑΠΠ.) —

ἔτ. 71 μὰ ὁ Σπάρτακος μιὰ νύχτα κατορθώνει καὶ περνᾶ (S [SALL. ΠΛΟΥΤ. ΑΠΠ.], L [FRONT.] μὲ τὸ ½ τοῦ στρατοῦ (S [ΠΛΟΥΤ.]) ἢ μὲ τὸ ὅλο (X ΑΠΠ. FRONT.?,) κι ἀνεβαίνει πάλι πρὸς Βορρᾶ. ἄνοιξη

νέα διάσπαση στὸ στρατόπεδο τῶν ἐπαναστατῶν: S (ΠΛΟΥΤ.)

ὁ Κράσσος χτυπᾶ τοὺς Γαλατο - γερμανοὺς τοῦ Castus καὶ Gannicius, ἀλλὰ ἡ ἐπέμβαση τοῦ Σπάρτακου τοὺς γλυτώνει: S (SALL. ΠΛΟΥΤ.)

νέα ὡστόσο ἐπίθεση τοῦ Κράσσου τοὺς ἐξοντώνει: S (ΠΛΟΥΤ. FRONT.) L (LIV. [FRONT.] OROS.)

ὁ Σπάρτακος († τραβάει γιὰ τὸ Μπρίντεζι [X (ΑΠΠ.)] ἀλλὰ) ξαναγυρίζει πρὸς τὸ Νότο: S (ΠΛΟΥΤ.)

στὰ Πετηλῖνα ὅρη ἐξοντώνει ἕνα σῶμα τοῦ στρατοῦ τοῦ Κράσσου ποὺ τὸν κυνηγᾶ: S (ΠΛΟΥΤ.)

ὁ Σπάρτακος ἐπιστρέφει στὴν († Απουλία: J [EUTR.]) Λευκανία: S (ΠΛΟΥΤ.) L (AMPEL. OROS.)

μάχη μὲ τὸν Κράσσο καὶ ἥττα τῶν ἐπαναστατῶν: S (SALL. ΠΛΟΥΤ.) L (LIV. FLOR. EUTR. OROS. VELL. AMPEL.) SL (ΑΠΠ.)

πολεμικὸς θάνατος τοῦ Σπάρτακου: S (ΠΛΟΥΤ.) L (FLOR.) SL (ΑΠΠ.)

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ

ΓΙΑΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Η ΣΑΠΦΩ
ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ

Πρωτότυπη διαλεχτική μελέτη γιά τήν ἐπίδραση τῶν πρώτων κοινωνικῶν ἀγώνων τῆς Λέσβου στή ζωή καί τό ἔργο τῆς μεγάλης ποιήτριας.

◆◆

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΛΗΝΟΥ

Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἕνα ἀπό τά τελευταῖα ἔργα τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ πρωτοπόρου τῆς ἐλεύθερης διανόησης τοῦ ἔθνους μας, σέ δεύτερη κατ' ἀνατύπωση ἔκδοση.

◆◆

ΠΑΝΑΓΗ Γ. ΛΕΚΑΤΣΑ

ΔΗΜΟΥ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΥΡΑΝΝΙΔΟΣ

(Ἡ κρίση τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας γιά τήν κατάλυση τῆς δημοκρατίας, τήν ὀλιγαρχία καί τήν τυραννία).

Πρωτότυπη συλλογή ἐπιγραφῶν καί κειμένων ἀπό τούς ἐπικούς ἀγῶνες τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας.

◆◆

ΓΙΑΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ρ Η Γ Α Σ Φ Ε Ρ Α Ι Ο Σ

Πρωτότυπη διαλεχτική μελέτη γιά τή μεγάλη αὐτή ἐπαναστατική προσωπικότητα καί τή δράση της σέ δεύτερη ἔκδοση μέ νέες προσθῆκες.

◆◆

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΛΗΝΟΥ

ΜΕΡΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ἀπό τήν εἰσαγωγή του στόν «Σοφιστή» τοῦ Πλάτωνα.

◆◆

ΠΑΝΑΓΗ Γ. ΛΕΚΑΤΣΑ

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Πρωτότυπο ἱστορικό ἔργο γιά τίς ἐπαναστάσεις τῶν δούλων στόν ἀρχαῖο κόσμο.